

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА:

*МОДЕЛІ
СОЦІАЛЬНОГО
ПАРТНЕРСТВА*

Методичний посібник

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

**ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА:
МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА**

Методичний посібник

Кропивницький
2021

Схвалено для використання в освітньому процесі рішенням Експертної комісії з громадянської освіти, правознавства, етики та предметів морального спрямування МОН України (протокол № 8 від 01 листопада 2021 року)

Ресстраційний номер у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам № 3.0507-2021

Авторський колектив:

Н. В. Харченко (1.1., 1.2., 1.3., 1.4., 2.1., 2.2., додатки 1, 3); Т. К. Окушко (1.1., 1.2., 5.1., 5.2., 5.3., 5.5., додаток 2); Н. О. Шпиг (1.4., 2.4., 4.1., 4.2., 4.3., 4.4., 4.5., додатки 2, 4); Л. М. Сокол (1.3., 3.1., 3.2., 5.7., додаток 3); О. В. Пашенко (2.3., 2.4., 3.3, 5.5., 5.6., додатки 1, 2, 3); С. В. Коновець (5.4.).

Рецензенти:

Гузій Н. В. – доктор педагогічних наук, професор; професор кафедри теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Куниця Т. Ю. – кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України.

Харченко Н. В., Окушко Т. К., Шпиг Н. О., Коновець С. В., Сокол Л. М., Пашенко О. В. Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства: методичний посібник / наук. ред. Н. В. Харченко. – 2021. – 322 с.

ISBN

У посібнику представлено науково-методичне забезпечення для розроблення моделей соціального партнерства у контексті виховання громадянина-патріота.

Використання сучасних форм роботи (кластерів, методичних конструкторів, гайдів, коучинг-сесій) робить матеріали посібника доступними для широкого кола фахівців, що працюють з дітьми та молоддю, зокрема для дорослих лідерів дитячих об'єднань, педагогів закладів загальної та позашкільної освіти, студентів закладів вищої освіти, науковців.

УДК

ISBN

© НАПН України Інституту проблем виховання, 2021

© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2021

ЗМІСТ

Відавторів	6
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА	8
1.1. Актуальність соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота.....	8
1.2. Характеристики ефективного партнерства.....	15
1.3. Досвід соціального партнерства в освіті: спроба аналізу.....	20
1.4. Моделі соціального партнерства у патріотичному вихованні.....	30
РОЗДІЛ 2. КОУЧИНГ-СЕСІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА ДОРОСЛИХ ЛІДЕРІВ	33
2.1. Педагогічний коучинг як технологія науково-методичного супроводу.....	33
2.2. Коучинг-сесія «Алгоритм побудови соціального партнерства у патріотичному вихованні».....	36
2.3. Коучинг-сесія «Бюджет проєкту: як створити реальний кошторис».....	62
2.4. Коучинг-сесія «Як знаходити кошти та ресурси для проєктів: інструменти фандрейзингу».....	89
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ЗАНЯТТЯ ДЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЧЛЕНІВ ДИТЯЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	102
3.1. Тренінг з патріотичного виховання «Розвиваємо навички партнерства та взаємодії».....	102

3.2. Тренінг «Я – гідна людина. Психологічна готовність до партнерської взаємодії».....119

3.3. Матеріали для занять «Змінимо світ разом! Пропроекту запитаннях і відповідях».....138

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНИЙ КОНСТРУКТОР «ВПРАВИ ТА ПРИЙОМИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОСТІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА».....159

4.1. Формування навичок соціальної комунікативності громадянина-патріота.....159

4.2. Вправи на розвиток складових соціальної комунікативності.....163

4.3. Прийоми та правила для ефективної самопрезентації.....169

4.4. Вправи на розвиток вмінь конструктивно вирішувати конфлікти.....174

4.5. Вправи на відпрацювання навичок командної роботи179

РОЗДІЛ 5. ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА.....187

5.1. Соціальне партнерство у діяльності Всеукраїнського дитячого громадського руху (ВДГР) «Школа безпеки».....187

5.2. План спільних заходів ВДГР «Школа безпеки» та ДСНС України.....206

5.3. Проєкт «Школа безпеки»: запобігти, врятувати, допомогти».....212

5.4. Модель творчо-комунікативного розвитку вихованців центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець».....238

5.5. Проєкт «Форум дитячих громадських об'єднань України «Я – громадянин України».....249

5.6. Практики партнерства у Всеукраїнській дитячій спілці «Екологічна варта».....258

5.7. Розроблення моделей соціального партнерства на прикладі закладів позашкільної освіти.....268

ДОДАТКИ.....273

Додаток 1. Методичні кластери.....273

Додаток 2. Зразки угод, договорів, положень про партнерство та співробітництво.....277

Додаток 3. Корисні електронні ресурси (онлайн-вебінари, гайди).....296

Додаток 4. Картування донорів.....306

Додаток 5. Нормативно-правове забезпечення патріотичного виховання.....320

Використані джерела.....324

Від авторів

Зміни, які відбуваються у світі – цифровізація, глобалізація – передбачають створення нових механізмів та процедур взаємодії в суспільстві і в освіті зокрема. Вміння вчасно реагувати, адаптуватися та ефективно діяти в умовах змін є запорукою досягнення поставлених цілей у вихованні свідомих, самодостатніх, відповідальних громадян-патріотів, готових брати активну участь у житті суспільства та держави.

Відкритість і готовність соціальних інститутів до взаємодії та партнерства у контексті патріотичного виховання є важливою характерною ознакою демократичного громадянського суспільства, що актуалізує запит на педагогічний інструментарій щодо розвитку навичок соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота для усіх учасників освітнього процесу. Відтак, актуальність та необхідність соціального партнерства у сучасній освіті зумовлена низкою причин:

- соціальне партнерство дозволяє організаціям-учасникам ефективно відповідати на виклики суспільства та бути дієвими партнерами держави у вихованні громадян-патріотів (основна ідея такої співпраці – взаємовигідна кооперація, в якій дитяча (молодіжна) громадська організація або заклад освіти виступає не в ролі прохача чи споживача ресурсів, а є повноправним партнером у виробленні кінцевого продукту (освітньої послуги);

- соціальне партнерство передбачає безпосередній і прямий обмін ресурсами, що залучаються від партнерів, на конкретні результати діяльності організації чи освітньої установи;

- соціальне партнерство будується на довгостроковій основі і взаємній довірі учасників, передбачає використання потенціалу підприємницького сектору для суспільного блага та фокусується на служінні інтересам усього суспільства;

- соціальне партнерство сприяє розширенню меж співпраці закладу освіти з батьками, інститутами громадянського суспільства, закладами культури, сфери бізнесу, передбачає відповідальне співробітництво різноманітних установ і партнерів.

У цьому контексті представлений методичний посібник «Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства» є надзвичайно актуальним та відповідає запитам сьогодення, оскільки спрямований на реалізацію моделей соціального партнерства у практичній діяльності дитячих та молодіжних громадських об'єднань та закладів освіти з метою виховання громадянина-патріота.

Мета посібника – визначити сутність соціального партнерства у сфері освіти між різними соціальними інститутами, розкрити переваги соціального партнерства у патріотичному вихованні, можливості, які відкриваються перед закладами освіти та громадськими організаціями, визначити засади, на яких має базуватися співпраця між партнерами та надати дієвий інструментарій для побудови соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота.

Пропонований посібник буде корисним для широкого кола фахівців, що працюють з дітьми та молоддю, зокрема для дорослих лідерів дитячих об'єднань, педагогів закладів загальної та позашкільної освіти, студентів закладів вищої освіти, науковців.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА

1.1. Актуальність соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота

Актуальність соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота зумовлена потребою суспільства у свідомій, самодостатній, відповідальній особистості, яка готова брати активну участь у житті суспільства та держави, виявляти соціальну ініціативність, здатна вибудувати партнерські взаємовідносини з іншими для створення та реалізації проєктів, спрямованих на суспільне благо, вмє продукувати рішення та знаходити ресурси для досягнення поставлених цілей. Саме тому виховання громадянина-патріота, здатного до ефективної та продуктивної взаємодії є одним із пріоритетних виховних завдань соціальних інститутів.

Питання партнерства як однієї з необхідних умов сталого розвитку суспільства було актуалізовано ще з кінця ХХ століття. У 1992 році на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Rio Earth Summit) центральне місце в досягненні сталого глобального розвитку було відведено пар-

тнерству між урядами, приватним сектором та громадянським суспільством. Цей підхід отримав подальший розвиток на наступних міжнародних засіданнях з питань народонаселення, міського розвитку, гендерних проблем і соціального розвитку, включаючи останню міжурядову зустріч в Йоганнесбурзі в 2002 році.

У 2016 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі було представлено звіт «Майбутнє професій» (The Future of Jobs), в якому було презентовано результати дослідження на базі 35 компетенцій, які в різних комбінаціях покривають потреби більшості професій по всьому світу та визначено ТОП-10 найбільш затребуваних компетенцій сучасної людини. Серед них вміння співпрацювати та вибудовувати взаємодію з іншими посідає 5 місце (Bessen, 2015).

Організація економічного співробітництва та розвитку (міжнародна організація, що об'єднує більше, ніж 34 країни світу) визначила термін «partnership» (партнерство) як «системи співробітництва, засновані на відкритих угодах між різними інститутами, які передбачають розуміння, спільну роботу і спільно прийняті плани» (Безвух, Стопчак, 2015).

У сучасних умовах соціальне партнерство є ознакою відкритого суспільства, новим явищем громадського життя, фундаментом якого виступає соціальна взаємодія різноманітних державних інститутів і суспільних груп, що дозволяє об'єднати інтереси й віднайти цивілізовані шляхи вирішення проблемних питань, зокрема у сфері виховання.

Соціальне партнерство в кожній із сфер життя засноване на добровільному і взаємовигідному співробітництві, спрямованому на досягнення його учасниками певних загальних соціальних цілей.

Розвиток сучасних моделей соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота є відповіддю на виклики сучасності, які знайшли своє відображення у нормативно-правових

документах, спрямованих на реформування освітньої сфери України.

Практичне втілення засад партнерської взаємодії суголосне реформі Нової української школи, зокрема у формуванні соціальних і громадянських компетентностей, підготовці випускника як інноватора та патріота. Так, у *Концепції Нової української школи* зазначено, що випускники школи мають бути освічені, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, здатні до ризику та інновацій, вони поведуть українську економіку вперед у XXI сторіччі. Принципами соціального партнерства у Концепції визначено наступні: рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей (Концепція, 2016).

Затверджена наказом МОН № 641 від 16.06.2015 року *Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді* визначає основні підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації (Концепція, 2015).

У *Стратегії національно-патріотичного виховання* визначено, що національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей. Досягнення мети Стратегії здійснюватиметься за основними напрямками, одним з яких визначено налагодження конструктивної взаємодії, соціального партнерства між

суб'єктами національно-патріотичного виховання (Стратегія, 2019).

Про необхідність ефективного оновлення діяльності дитячих громадських організацій з національно-патріотичного виховання та збагачення соціально значущим змістом йдеться у *Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні* (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р). Одним із завдань, які потребують вирішення, є розширення соціального партнерства дитячих громадських організацій з іншими соціальними інституціями, бізнес-структурами тощо (Концепція, 2018).

Шляхом вирішення цього завдання є розширення соціального партнерства з іншими соціальними інституціями, підприємцями, установами, організаціями, громадськістю, підвищення рівня співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, зокрема:

- залучення соціальних інституцій, підприємців, установ, організацій, громадськості до сприяння дитячим громадським організаціям у провадженні соціально значущої діяльності;
- надання можливостей дитячим громадським організаціям брати участь у формуванні державної молодіжної політики;
- розширення міжнародних зв'язків, у тому числі щодо реалізації спільних проєктів та участі у заходах міжнародного рівня;
- розроблення та реалізація проєктів, спрямованих на залучення дітей до участі у житті суспільства на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівнях;
- реалізація спільних проєктів з національно-патріотичного виховання;
- створення умов для успішної взаємодії закладів освіти з дитячими громадськими організаціями, формування нового типу партнерства закладів загальної середньої освіти і дитячих громадських організацій;

- утвердження позитивного ставлення громадськості до дитячих громадських організацій через різноманітні форми популяризації їх соціально значущої діяльності та ініціатив;
- забезпечення організаційної та педагогічної підтримки і взаємодії;
- забезпечення співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з дитячими громадськими організаціями, використання можливостей їх виховного ресурсу, надання державної підтримки, у тому числі введення у практику зустрічей представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування з дітьми–лідерами, керівниками дитячих громадських організацій, налагодження комунікаційного зв'язку з органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Таким чином, розроблення сучасних моделей соціально-культурного середовища у вихованні громадянина-патріота набуває особливої ваги, оскільки сприяє становленню нового формату політики у гуманітарному і соціальному аспектах, передбачає розширення соціальних послуг, захисту прав і свобод дітей та учнівської молоді, реалізації їх різнобічних інтересів і потреб.

У цьому сенсі закладам освіти, як основним суб'єктам партнерської взаємодії, цілком логічно взяти на себе координаційні функції у вихованні громадянина-патріота. Об'єднання ресурсного потенціалу усіх зацікавлених партнерів допоможе якісніше здійснювати процес успішної соціалізації та самореалізації зростаючої особистості, виховання її як патріота і громадянина, оскільки соціальне партнерство виступає чинником збагачення та ефективності виховного ресурсу.

Розгортання ефективної співпраці з батьками, інститутами громадянського суспільства, закладами культури, сфери бізнесу, що фокусується на служінні інтересам усього суспільства, сприяє позитивним змінам та вдосконаленню роботи педагогічних колективів у середовищі, що швидко змінюється.

Дослідження підтверджують (Молчанова, 2007), (Теннісон, 2003), що можливості виховних ініціатив дитячих та молодіжних громадських організацій за допомогою соціального партнерства базуються на наступних засадах:

- відкритість, чесність, взаємна повага, співробітництво, відповідальність сторін; свобода обговорення питань, орієнтація на розвиток, спілкування та обмін ідеями, рівноправність сторін;
- спільна філософія бачення мети і вибір шляху досягнення кінцевого результату; розвиток соціального партнерства на демократичній основі; добровільність прийняття сторонами на себе зобов'язань;
- прозорі і рівні можливості для бажаючих стати активними партнерами у співтоваристві; зацікавленість в отриманні ефективних результатів; залученість сторін до участі в спільних проєктах;
- реальність зобов'язань, прийнятих на себе сторонами; обов'язковість виконання колективних договорів, угод тощо.

Партнерство покликане сприяти становленню нового формату політики у гуманітарному і соціальному аспектах, розробленню сучасних моделей соціально-культурного середовища, що передбачає розширення соціальних послуг, захисту прав і свобод дітей та учнівської молоді, реалізації їх різнобічних інтересів і потреб та розвитку громадянського суспільства в цілому.

Враховуючи зазначене, соціальне партнерство дозволяє організаціям-учасникам ефективно відповідати на виклики суспільства та бути дієвими партнерами держави. Основна ідея такої співпраці – взаємовигідна кооперація, в якій дитяча (молодіжна) громадська організація або заклад освіти виступає не в ролі прохача, а є повноправним партнером. Це означає безпосередній і прямий обмін ресурсами, що залучаються від соціальних партнерів на конкретні результати діяльності

організації чи освітньої установи. Важливо, що соціальне партнерство не обмежується разовими акціями, а будується на довгостроковій основі і взаємній довірі.

Отже, соціальне партнерство сприяє розширенню меж співпраці громадської організації або закладу освіти з батьками, інститутами громадянського суспільства, закладами культури, сфери бізнесу, оскільки фокусується на служінні інтересам усього суспільства, передбачає відповідальне співробітництво різноманітних установ і партнерів. Відтак, соціальне партнерство є консолідуючим чинником соціальних інститутів у вихованні відповідального громадянина, громадянина-патріота.

1.2. Характеристики ефективного партнерства

Специфіка соціального партнерства має міждисциплінарний характер, обумовлена складністю та багатогранністю, наступністю. Різномасштабно соціальне партнерство є предметом наукового інтересу українських та зарубіжних дослідників. До даного питання звертались у своїх роботах дослідники: Алексейчук (2009), Безвух (2015), Бортнікова (2012), Ібрагімова (2013), Лісова (2016), Махначова (2018), Саркісова (2009), Стопчак (2015), Bessen (2015), Flake (2018), Hammermann (2016), Tennison (2019).

У широкому значенні предмет соціального партнерства включає не тільки сферу праці, а й соціальну сферу, охорону здоров'я, освіту, культуру та ін. А отже, факторами, що детермінують розвиток соціального партнерства є: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, психологічні, духовно-моральні та організаційні. Його сутнісними ознаками є довіра між суб'єктами взаємодії, спільність цілей і цінностей, взаємна відповідальність за результати діяльності.

Наше дослідження актуалізує визначення соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота як дієвого механізму у вирішенні суспільних запитів у сфері освіти, що передбачає різноманітні форми співробітництва та цілеспрямованої взаємодії зацікавлених суб'єктів з метою досягнення соціально-значущого результату.

Щодо оцінки результатів партнерства, партнерські проєкти будуть оцінюватися відповідно до прийнятих правил та визначених критеріїв. Основний акцент в оцінці ефективності партнерства зроблено на трьох параметрах:

- *зовнішній соціальний ефект* (вплив партнерства на суспільство);
- *внутрішній соціальний ефект* (цінність партнерства для

кожного учасника партнерської взаємодії);

- *оптимальність* (реальні витрати та вигоди від партнерського підходу).

З урахуванням перерахованих вище параметрів можна здійснювати оцінку того, що: партнерство ефективно досягло поставлених цілей; партнери отримали позитивні результати від своєї участі в партнерстві; партнерський підхід був найкращим / відповідним вибором у вирішенні поставлених завдань. Таким чином, оцінка цінності та успішності партнерства визначається низкою характеристик:

- партнерство спрямоване на досягнення тих цілей, які були поставлені: проєкт або програма заходів досягли прогнозованого результату;

- партнерство впливає не тільки на безпосередньо зацікавлені сторони: досягнуті результати визнаються бенефіціарами проєкту, ключовими організаціями та / або широкими верствами громадськості;

- партнерство досягло стійкості і самостійності: завдяки постійній участі партнерських організацій або завдяки механізму самоврядування, який замінив партнерство і дозволив партнерам переключитися на інші питання;

- партнерство створило «додану вартість», яка забезпечила важливі позитивні результати для кожного партнера: партнерські організації розробили нові методи роботи з іншими секторами та / або добилися поліпшення власної системи і стилю роботи.

Розроблення нових інноваційних моделей партнерства потребує дієвої підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Зрозуміло, з урахуванням існуючих умов, соціальне партнерство як особлива форма взаємодії суб'єктів виховного простору передбачає створення механізму або системи договірно-правового регулювання.

З точки зору педагогічної науки визначаємо наступні педагогічні умови соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота:

- інформованість (педагогів, виховників, учнівської молоді) про сутність, зміст, переваги та можливості соціального партнерства;

- ефективне використання комунікаційних технологій як інструменту налагодження партнерської взаємодії;

- створення мережі потенційних партнерів (учасників, донорів, спонсорів) на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівнях;

- розвиток (у педагогів, виховників, учнівської молоді) особистісно-вольових якостей та характеристик (соціальна комунікативність, командна взаємодія, відповідальність, мобільність, піклувальне мислення), які визначають ефективність соціального партнерства;

- накопичення досвіду участі в проєктах соціального партнерства, спрямованих на виховання громадянина-патріота.

Ці умови можна ефективніше реалізовувати тоді, коли буде узгоджено розуміння єдності як мети, так і засобів її досягнення різними соціальними інституціями. Так, партнерство освітнього закладу і громадської організації сприятиме більш ефективному виховному процесу, забезпеченню, організації та регулюванню соціально важливих і значущих для дітей та учнівської молоді видів діяльності, їх інтересів та потреб, та водночас розширюватиме можливості реалізації соціальних проєктів, програм, практико-орієнтованих дій.

Одним із засадничих аспектів успішного партнерства закладу освіти та громадської організації (Алещенко, 2004) є дотримання принципів співпраці:

- *Визнання*. Кожен партнер повинен визнати індивідуальність своєї організаційної культури, щоб зрозуміти іншого партнера. Вирішальним є визначення власної користі і користі партнера.

- *Повага*. Повага партнерів – це необхідний елемент взаємодії у визнанні розходжень між партнерами. Для поваги необхідно бажання ділитися навичками, знаннями, персоналом і ресурсами таким чином, щоб між школою і ГО виникав «дух рівності».

- *Аналіз спільної діяльності.* Необхідність періодичної переоцінки діяльності в партнерстві повинна супроводжуватися відкритістю, звітністю та доступністю. Партнерам потрібно вміти вислухати один одного, а також висловлюватися з проблемних питань.

- *Стійкість.* Для стійкості партнерства необхідно вміти витримувати внутрішній і зовнішній тиск. Це вимагає ефективного лідерства, довіри, чесності й цілісності, адаптивності, чутливості, гнучкості – усього, чим характеризується етичне й морально прийнятне поведіння.

- *Відповідальність.* Кожен партнер повинен визнати та прийняти свою частину обов'язків у партнерстві, поза рамками власне розподілу ресурсів або одержання зиску. Розуміння стійких результатів вимагає бажання інтегруватися, бути залученим, бачення далеких перспектив.

- *Винагорода.* Партнерство повинне передбачати отримання винагороди всіма сторонами. Хоча винагорода не обов'язково може бути рівною для партнерів. У партнерстві повинне бути розуміння загальної користі, що не обов'язково може вимірюватися фінансовими показниками.

- *Подолання конфліктів.* Партнерство завжди перебуває під загрозою конфлікту підходів до пріоритетів, тому важливо, щоб школа та ГО продумали систему їх подолання, інакше це може призвести до деструктивних процесів у взаємодії партнерів.

- *Відповідність.* Діяльність у партнерстві не повинна стати для школи та ГО пілотною, вона повинна відповідати стратегічним цілям діяльності партнерів та передбачати можливість її вдосконалення в результаті партнерської взаємодії.

- *Реферування.* Партнерство повинне мати вимірювані завдання та критерії співвідношення стосовно інших партнерських проєктів. Потрібно визначити розходження між самим партнерством і специфічними завданнями програми, оскільки її втілення може бути тривалішим порівняно із терміном існування партнерства.

Важливо, що види спільної діяльності передбачають активне залучення дітей та учнівської молоді до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності, що розширює можливості впливу на соціум і сприятиме формуванню відповідального, активного, готового до співпраці громадянина-патріота.

1.3. Досвід соціального партнерства в освіті: спроба аналізу

Виховання громадянина-патріота є одним із провідних завдань діяльності дитячих громадських організацій. Як засвідчують результати опитування керівників та дорослих лідерів дитячих громадських організацій питома вага виховного змісту (76,6%) спрямовується на формуванні навичок, необхідних для активної участі у демократичному житті, вільному суспільстві, формування національної ідентичності, громадянської відповідальності та ініціативності, позитивних установок і мотивів, загальнолюдських та національних цінностей.

За результатами проведеного дослідження було з'ясовано, який досвід соціального партнерства мають заклади освіти різного типу та дитячі громадські організації з іншими організаціями (компаніями). Так, 96,6 % опитаних педагогів закладів освіти різного типу та дорослі лідери дитячих громадських об'єднань взаємодіяли тим чи іншим чином з різними організаціями (компаніями). Визначено, що найбільш широкий досвід взаємодії громадські дитячі організації мають з: 1) закладами освіти різного типу (ЗЗСО, ЗПО, ЗВО, ЗПТО); 2) іншими громадськими дитячими та молодіжними громадськими організаціями та об'єднаннями; 3) органами влади державної влади (районна / міська держадміністрація, ОТГ, сільська рада, міністерства, управління освітою тощо); 4) батьківськими комітетами; 5) закладами культури; 6) бізнес-структурами та іноземними партнерами. Така взаємодія з іншими організаціями – партнерами розподілилася наступним чином (результати представлено у діаграмі 1).

За даними дослідження, найбільш «включеними» у партнерську взаємодію є заклади освіти різного типу (більшою мірою заклади загальної середньої освіти – 79,3%). Заклади позашкільної освіти та заклади вищої освіти розглядаються у якості партнерів в рівній мірі (по 72,4 %). На тлі цих показників, взаємодія з закладами професійно-технічної освіти є дещо нижчою (41,4%). Це свідчить про те, що стратегія закладів професійно-

технічної освіти спрямована, в першу чергу, на співпрацю з роботодавцями – представниками інтересів економічної та соціальної сфери розвитку міста (села), що забезпечують місцями на виробничу практику та роботу.

Діаграма 1. Досвід соціального партнерства закладів освіти різного типу та дитячих громадських організацій

Разом з тим, оскільки більшість проектів та контактів опитаних пов'язані саме з освітніми закладами, можемо зробити висновок, що спільна робота у сфері освіти між партнерами є більш зрозумілою, прозорою та вигідною всім учасникам процесу. Натомість партнерство з бізнес-структурами (24,1%) та іноземними партнерами (27,5%) можливо і є ефективним, але змушує грати «на чужому полі», тобто діяти в умовах невизначеності та ризиків з партнерами з іншої сфери діяльності. Разом з тим це спонукає опановувати нові знання та навички, діяти, розширювати поле можливостей і отримувати значущі результати.

Мають досвід взаємодії з громадськими організаціями та об'єднаннями 68,9 % опитаних педагогів. 51,7 % будуть партнерство з дитячими (молодіжними) громадськими організаціями. Вважаємо, що взаємодія з такими організаціями та об'єднаннями має розвиватися. Вони можуть стати партнерами переважної кількості закладів освіти (шкіл, зокрема), оскільки дитячі громадські об'єднання все більше стверджуються як інститут, у якому відбувається позаформальне виховання підлітків, та доповнюють виховання, здійснюване іншими соціальними інститутами.

Дані досліджень Л. Сокол, Т. Окушко, О. Пащенко свідчать про яскраво виражене бажання дітей знайти в дитячому об'єднанні друзів, будувати стосунки, цікаво та змістовно проводити разом вільний час, спілкуватися, розвиватися, займатися реальними корисними справами. У цьому контексті, як зауважують дослідники дитячого руху, лідерам дитячих об'єднань варто спрямувати свої зусилля на налагодження взаємодії та пошук партнерів, вибудовування з ними взаємовигідних стосунків (обмін інформацією, спільні акції, заходи, проекти тощо); прояв власних ініціатив (створення можливостей для генерації нових цікавих ідей, проектів); відкритість до прийняття нового досвіду та надання власного (Окушко & Сокол & Пащенко, 2018).

Позитивною тенденцією є те, що у партнерстві задіяні органи державної влади (районна / міська держадміністрація, ОТГ, сільська рада, міністерства, управління освітою тощо) – 62% опитаних мають досвід такого партнерства. Розроблення нових інноваційних моделей партнерства потребуватиме дієвої підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Зрозуміло, з урахуванням існуючих умов, соціальне партнерство як особлива форма взаємодії суб'єктів виховного простору передбачає створення механізму або системи договірноправого регулювання.

Певною мірою відбувається партнерство закладів освіти та громадських об'єднань з батьківськими комітетами (55,2%).

Взаємодія з батьками є важливою складовою ефективності закладу освіти, адже один із ключових компонентів Нової української школи є педагогіка партнерства – педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця. Як зазначається в Концепції Нової української школи «учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» (Концепція, 2016).

Варто зосередити увагу на можливостях партнерської взаємодії з закладами культури (55,1%). Культура заохочує до найрізноманітніших форм творчого самовираження, сприяє розвитку творчої економіки, інноваційної політики та активній участі громадськості в побудові сучасної та демократичної держави. Заклади культури можуть доповнити і розширити можливості громадських організацій та закладів освіти. Саме вони можуть використовувати всі доступні різноманітні форми і методи роботи у сфері виховання учнівської молоді і мають для цього підготовлені кадри.

Нами з'ясовано, що показник взаємодії з науковими установами значний, проте, на нашу думку, недостатній – 48,2%. Існує об'єктивна необхідність у розробці сучасних моделей соціального партнерства та його науково-методичного забезпечення. Вочевидь, цей показник може бути вищим, оскільки наукові установи можуть надавати наукове забезпечення та методичний супровід діяльності всіх учасників спільних проектів.

Досвід залучення до соціального партнерства закладів відпочинку та оздоровлення мають практично третина опитаних (31,1%). Такий досвід є цікавим, але, як правило, носить спорадичний характер, що зумовлено особливостями функціонування такого типу закладів.

Отримані дані дозволили виявити ряд чинників, які блокують розвиток соціального партнерства: відсутність відкритої системи соціальної взаємодії; недостатня готовність суб'єктів до використання механізмів соціального партнерства; недостатність його науково–методичного забезпечення.

Вирішенням зазначених проблем є: створення науково–методичного підґрунтя щодо активного впровадження сучасних моделей партнерства; популяризація та поширення кращих реально діючих практик соціального партнерства; формування запиту держави і суспільства на виховання громадянина–патріота та використання ресурсних можливостей соціального партнерства.

Громадським організаціям та закладам освіти, як основним суб'єктам партнерської взаємодії, доречно взяти на себе координаційні функції у вихованні громадянина–патріота. Об'єднання ресурсного потенціалу усіх зацікавлених партнерів допоможе якісніше здійснювати процес успішної соціалізації та самореалізації зростаючої особистості, виховання її як патріота і громадянина, оскільки соціальне партнерство виступає чинником збагачення та ефективності виховного ресурсу.

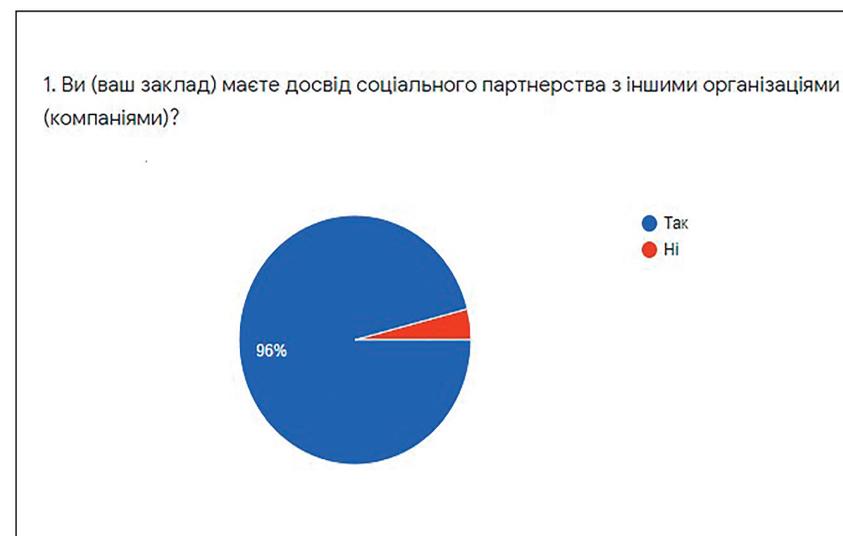
Загалом, можемо зробити висновок: заклади освіти мають досить різноманітний та широкий досвід соціального партнерства з іншими організаціями (компаніями). Втім, у подальшому варто розширювати поле соціальної взаємодії з організаціями різних типів та напрацьовувати досвід спільної діяльності, який буде суспільно значущим.

Як результат, партнерство сприятиме становленню нового формату політики у гуманітарному і соціальному аспектах, розширенню соціальних послуг та розвитку громадянського суспільства в цілому.

З метою дослідження розвитку соціального партнерства у закладах позашкільної освіти, нами було розроблений та впроваджений опитувальник для працівників закладів позаш-

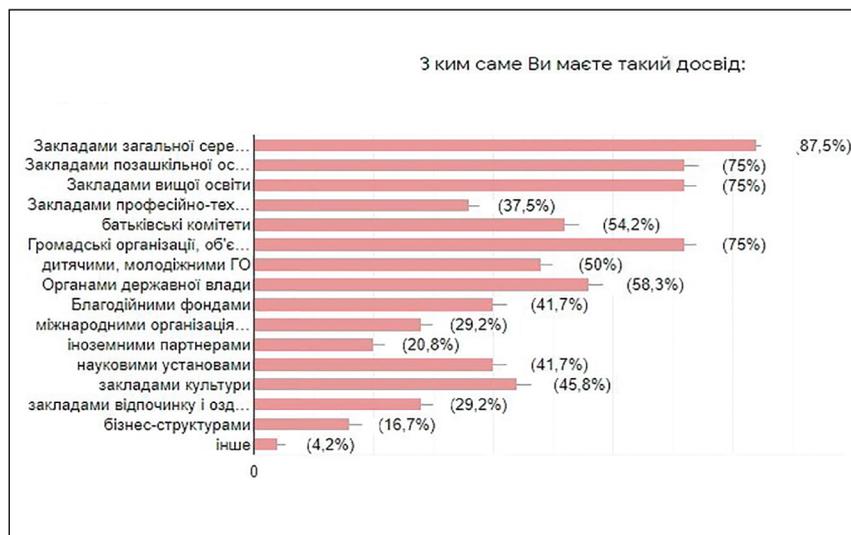
кільної освіти, що складався з питань, які висвітлювали основні аспекти взаємодії освітніх установ із зовнішніми стейкхолдерами. Представимо у вигляді діаграм отримані нами результати.

Так, з аналізу діаграми 2 – наявності досвіду соціального партнерства – видно, що переважна більшість позашкільних організацій має досвід соціального партнерства.

Діаграма 2. Наявність досвіду соціального партнерства

Перелік соціальних партнерів для позашкільної освіти має наступний вигляд (діаграма 3). Переважна кількість спільних заходів (87,5%) реалізується у партнерстві з закладами загальної середньої освіти. Респонденти, що зазначили серед партнерів заклади вищої освіти, позашкільної освіти, громадські організації, складають 75%. З органами державної влади взаємодіють 58,3% позашкільних закладів освіти; з батьківськими комітетами – 54,2% опитаних; з дитячими і молодіжними громадськими організаціями – 50% респондентів. Всі інші учасники угод про соціальне партнерство не подолали 50% бар'єр.

Діаграма 3. Соціальні партнери закладів позашкільної освіти

Діаграма 4. Тайм-аналіз соціального партнерства

Тривалість партнерської взаємодії представлено у діаграмі 4. Ще одне важливе питання, за допомогою якого можна було з'ясувати ступінь сформованості та успішності функціонування моделі соціального партнерства, мало статистичний характер та стосувалося міри використання юридичних документів при укладанні угод. Завдяки відповідям на нього, що представлені на діаграмі 5, стало зрозуміло що 38,8% опитаних не укладають договори про співробітництво, користуючись лише усними домовленостями. На противагу цій групі досліджуваних, 61,2% респондентів навпаки вважають такі договори дуже важливими і обов'язково використовують їх при створенні нових проектів соціального партнерства.

Діаграма 5. Наявність досвіду укладання договорів

Розподіл партнерів за мірою ефективності взаємодії у сфері освіти представлений на діаграмі 6. З аналізу діаграми легко бачити, що у трійку лідерів ефективного соціального партнерства потрапляють: заклади загальної середньої освіти – з ними

взаємодіють 53,6% опитаних; друге місце серед успішних проєктів займають організації державної влади (47,8% угод); батьківські комітети (42% домовленостей) та дитячі, молодіжні громадські організації (40,6% позитивних відгуків). Найменшу кількість взаємодій, що призвели до соціального партнерства відмічено серед бізнес-структур та наукових установ (17,4% респондентів відмітили цих партнерів) та іноземних партнерів (18,8% опитаних).

Діаграма 5. Наявність досвіду укладання договорів

Отже, не дивлячись на значну декларовану зацікавленість у соціальному партнерстві представників освіти, більшість з них обмежується використанням соціальних зв'язків лише з невеликим сегментом партнерів, як правило, представниками інших освітніх структур. Такий диференційований підхід опитаних учасників анкетування до вибору соціальних партнерів можна пояснити, в першу чергу, відсутністю знань про шляхи реалізації соціального партнерства у інших сферах функціонування суспільства, та у другу чергу - через їх переконаність

у тому, що фінансовий фактор, а саме можливість чи неможливість отримати прибуток, суттєво впливає на бажання партнерів підтримувати взаємодію. В останньому випадку, потенційним учасникам взаємодії потрібно інвестувати власні кошти у матеріально неприбуткові проєкти закладів позашкільної освіти.

Дійсно, говорячи про механізми залучення партнерів у неприбуткові заклади позашкільної освіти, в першу чергу треба звертати увагу на те, що такий тип соціального партнерства є інвестицією не лише в майбутнє країни, держави, а й в репутацію або імідж самих учасників взаємодії.

За даними світових економічних агентств, саме створення позитивного соціального іміджу, є визначальним чинником для розвитку будь-яких компаній. Таке позиціонування себе на ринку відоме у термінології «сталий розвиток», «місія підприємства», «корпоративна соціальна відповідальність», «етика бізнесу» тощо.

Недооцінювати зазначений компонент соціального партнерства не варто, адже за проведеними опитуваннями серед керівників іноземних компаній щодо імовірності їх бажання придбати іншу компанію з низьким або відмінним від їх власної рівнем корпоративної культури, всі респонденти відзначили неможливість такої угоди. Такий результат лише підкреслює той факт, що саме нематеріальні цінності визначають позитивну динаміку розвитку компаній на сучасному світовому ринку. Кодекси корпоративної культури успішних компаній на пряму вказують на соціальну орієнтованість їх діяльності. Виходячи з вищезазначеного, розуміємо, що розширення горизонту знань щодо особливостей функціонування сучасної економіки могло б стати необхідним підґрунтям для розширення кола потенційних соціальних партнерів.

1.4. Моделі соціального партнерства у патріотичному вихованні

Фахівці (Р. Теннісон, Ф. Витко, Н. Махначова, С. Телешун, С. Ситник, Н. Драгомирецька, С. Безвух, А. Стопчак) у роботах, присвячених різним аспектам соціального партнерства акцентують увагу на специфіці побудови партнерської взаємодії з різними соціальними інституціями.

Відтак, для того, щоб соціальне партнерство у вихованні громадянина-патріота було ефективним, необхідно враховувати специфіку та особливості впровадження моделей з різними типами партнерів, зокрема з державним сектором, закладами освіти різних типів, комерційним сектором, громадським сектором, засобами масової інформації, мас-медіа.

1. Модель партнерства з державним сектором (органами державної влади та органами місцевого самоврядування). Особливості державного сектору:

- виступає каталізатором змін в соціально-економічному житті, фінансово та інституційно підтримує громадські ініціативи, на яких засновано партнерство;
- створює законодавчі і нормативні умови для реалізації інновацій, розвитку місцевого самоврядування, некомерційного сектора, благодійної діяльності;
- формує цільові програми розвитку соціальної сфери і об'єднує для їх реалізації різні ресурси;
- привертає місцеве самоврядування, некомерційні організації та бізнес для здійснення цільових програм, використовуючи різні організаційні та фінансові механізми, в тому числі соціальне замовлення;
- місцеве самоврядування представляє інтереси місцевої громади у різних сферах громадського життя;
- в рамках своїх повноважень забезпечує можливість найбільш ефективного вирішення соціальних проблем через реалізацію конкретних проєктів.

2. Модель партнерства з закладами освіти різних типів (ЗЗСО, ЗПО, ЗВО, ЗПТО, ЗДО). Особливості закладів освіти:

- мають великий виховний потенціал, оскільки потенційно кожна дитина так чи інакше залучена до сфери їх діяльності;
- спрощують доступ потенційних споживачів (дітей, батьків) до інформації про ринок освітніх послуг;
- відкривають ширші можливості для залучення великої кількості дітей та учнівської молоді, сприяють залученню до партнерства батьківської громади;
- мають сприятливі можливості для інтеграції ідей в суспільство завдяки великому охопленню дітей та учнівської молоді
- через участь у партнерстві сприяють розвитку особистіснo-вольових якостей дітей та учнівської молоді.

3. Модель партнерства з комерційним сектором (бізнес-структурами). Особливості комерційного сектору:

- надають благодійні пожертвування (особисту та/або майнову допомогу, яка не передбачає отримання прибутку, винагороди або компенсації);
- надають можливість використовувати досвід і професіоналізм компетентних менеджерів у вирішенні суспільно значущих проблем;
- здійснюють інвестиції і комерційну діяльність за рахунок створення товарів і послуг;
- забезпечують інформаційне партнерство, крос-промо партнерство через залучення інших бізнес-структур;
- забезпечують зайнятість населення, створюють інновації, унікальні пропозиції, залучають інвестиції.

4. Модель партнерства з громадським сектором (громадськими об'єднаннями та організаціями різного типу: ДГО, МГО, благодійними організаціями, професійними асоціаціями). Особливості громадського сектору:

- пропонують нові ідеї і рішення, соціальні технології; продують нові ціннісні орієнтири (екологічний рух, рух за здоровий спосіб життя, правозахисний рух тощо);

- забезпечують громадський контроль за діями влади; висловлюють інтереси певних груп населення (молодь, діти тощо);
- продукують та транслюють у суспільство важливі актуальності, формують і організують соціальні ініціативи громадян;
- забезпечують досвід різноманітної діяльності, можливості випробувати власні сили у різних проектах;
- мають варіативність ролевих розстановок в середині громадського об'єднання, де надається можливість самостійної, ініціативної діяльності, співкерівництва.

5. Модель партнерства з засобами масової інформації, мас-медіа (преса, радіо, телебачення, інтернет-ЗМІ, соціальні медіа). Особливості мас-медіа:

- знаходяться у площині суспільної діяльності; надають комплексний медіасупровід важливих подій;
- допомагають у формуванні іміджу організації / закладу; мають можливості для лобіювання інтересів організації в органах влади;
- мають механізми створення та цілеспрямованого поширення інформації;
- допомагають встановити між партнерами надійний зв'язок, налагоджують надійні канали спілкування;
- ініціюють громадські звернення, збори, слухання, масові акції тощо;
- оприлюднюють результати «публічних рейтингів» (осіб або інституцій);
- сприяють загальному інформуванню цільових аудиторій.

Відтак, розширення поля соціального партнерства громадських організацій з іншими соціальними інституціями, підприємствами, установами, підвищення рівня співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування сприяє розробленню та реалізації проектів, спрямованих на залучення дітей до участі у житті суспільства на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівні, формуванню нового типу громадянина-патріота у провадженні соціально значущої діяльності.

РОЗДІЛ 2. КОУЧИНГ-СЕСІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА ДОРОСЛИХ ЛІДЕРІВ

2.1. Педагогічний коучинг як технологія науково-методичного супроводу

Коучинг – це сучасна технологія, яку створили для розвитку потенціалу людей і команд, задля досягнення заздалегідь узгоджених цілей та докорінної зміни моделей поведінки, що призводить до розкриття внутрішнього потенціалу особистості.

У процесі коучингу відбувається розкриття потенціалу людини, розвиток її професійних та особистих якостей, завдяки чому розвиваються нові здібності й навички, які підвищують ефективність роботи та покращують якість життя людини в цілому.

Коучинг може бути використано як універсальну технологію, яка дозволяє ефективно працювати на суб'єкт-суб'єктному рівні, тобто вміти керувати собою, своїм станом, своїми ресурсами, допомагати іншим у розвитку особистісного потенціалу, у підвищенні особистої ефективності, розвивати навички комунікації, будувати конструктивні відносини з ко-

легами, які максимально підвищують ефективність вирішення актуальних життєвих завдань тощо.

Як визначає В. Сидоренко, *педагогічний коучинг* (від англ. *coaching* – наставляти, надихати, тренувати для спеціальних цілей, підготовляти до вирішення певних завдань) – це різновид технології науково-методичного супроводу, система андрагогічних принципів і прийомів, що сприяють розвитку потенціалу особистості та групи спільно працюючих людей (команди, організації), а також забезпечують максимальне розкриття та ефективну реалізацію цього потенціалу.

Педагогічний коучинг довів свою ефективність та інноваційність у роботі з педагогами. Одним із головних завдань будь-якого навчання є не лише навчити чомусь, але, передусім, навчити вчитися: отримувати, знаходити, вишукувати необхідні знання. Саме коучинг запускає механізми через особистісну мотивацію самостійно отримувати знання.

9 ПЕРЕВАГ ПЕДАГОГІЧНОГО КОУЧИНГУ

(за Вікторією Сидоренко)

Підвищення продуктивності та якості професійно-педагогічної діяльності. Педагогічний коучинг допомагає виявити краще в людях.

Неперервний акмеологічний розвиток персоналу. Розвиток співробітників не означає всього лише делегування їх на курси підвищення кваліфікації один або два рази на рік. Певний стиль менеджменту може або розвивати персонал, або блокувати їхній професійно-особистісний розвиток.

Стала мотивація до навчання протягом життя. Коучинг передбачає швидке навчання «без відриву від виробництва», причому цей процес приносить радість і задоволення.

Покращення взаємин. Якщо педагогічним працівникам (лідерам громадських організацій) просто щось повідомляється, продуктивного обміну ідеями, думками не відбувається.

Збільшення часу для менеджера освіти. Підготовлений за допомогою педагогічного коучингу персонал, який охоче бере відповідальність, який не треба підганяти і за яким не потрібно спостерігати, звільняє менеджера освіти для виконання функцій більш високого гатунку.

Збільшення конструктивних ідей. Коучинг і створювана з його допомогою атмосфера заохочує виникнення конструктивних пропозицій від членів команди без побоювань, що вони будуть висміяні або що підуть «оргвисновки».

Мобільність, швидка й ефективна реакція в критичних ситуаціях. В атмосфері, де люди цінуються, вони готові «вистягнути човен» навіть до того, як їх покличуть це робити.

Діагностика і моніторинг освітнього процесу, що дозволяє враховувати і прогнозувати зміни, які відбуваються в результаті впровадження інноваційних програм і технологій.

В умовах кризи компетентностей, зростаючої конкуренції на ринку освітніх послуг зможе вижити тільки гнучкий і адаптивний педагог, готовий до впровадження освітніх інновацій, неперервного розвитку педагогічної майстерності.

2.2. Коучинг-сесія «Алгоритм побудови соціального партнерства у патріотичному вихованні»

Тема коучинг-сесії	Алгоритм побудови соціального партнерства у патріотичному вихованні.
Мета	Налагодження партнерської взаємодії між закладами освіти та партнерськими організаціями для реалізації проєктів патріотичного спрямування.
Очікувані результати	<ul style="list-style-type: none"> • напрацювання алгоритм побудови соціального партнерства у патріотичному вихованні; • практика спільного вироблення рішень; • визначення шляхів партнерської взаємодії з державою, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, бізнес-структурами; • визначення слабких сторін закладу освіти на кожному етапі побудові соціального партнерства, пошук шляхів їх усунення; • оцінка ефективності партнерства за параметрами; • аналіз та оцінка можливостей партнерської взаємодії.
Ключові ідеї заняття	<ul style="list-style-type: none"> • вміння комунікації та налагодження партнерських стосунків входить ТОП-10 найбільш затребуваних компетенцій, які необхідні сучасній людині; • залучення партнерів та пошук ресурсів відкриває перед закладом набагато більші можливості у патріотичному вихованні.

Ключові терміни	<ul style="list-style-type: none"> • партнерство, соціальне партнерство; • ресурси; • заклади освіти, ГО; • співробітництво; ефективність.
Ресурси та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • папір, ручки, фліп-чарт, стікери; • пам'ятка «Переваги партнерства»; • бланк анкети «Досвід соціального партнерства»; • роздатковий матеріал «Характеристики та ролі учасників партнерства»; • роздатковий матеріал «Алгоритм побудови соціального партнерства»; • бланк оцінки потенційної партнерської організації; • таблиця «Алгоритм дій»; • анкета оцінки коуч-сесії.
Час	180 хв.

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ

№ з/п	Етап сесії	Час	Зміст діяльності
I.	Організаційний етап (привітання; встановлення правил роботи; знайомство; визначення очікувань).	5 хв	1. Привітання.
		5 хв	2. Встановлення правил роботи.
		5 хв	3. Вправа «Розкажи про себе».
		5 хв	4. Вправа «Зберемося разом»
		5 хв	5. Визначення очікувань учасників. Вправа – очікування «Три кишені»
II.	Аналітичний етап (постановка цілей, аналіз поточної ситуації, існуючих ресурсів, обмежень, вивчення внутрішніх та зовнішніх перешкод для досягнення цілей).	5 хв	1. Міні-лекція «Соціальне партнерство в освіті: вимога часу».
		10 хв	2. Мозковий штурм «5 і більше причин вибудувати партнерство закладам освіти?».
		10 хв	3. Робота з пам'яткою «Переваги партнерства».
		10 хв	4. Робота з анкетною «Досвід соціального партнерства» (кава-брейк).

№ з/п	Етап сесії	Час	Зміст діяльності
III.	Ресурсний (операційний) етап (пошук рішень, огляд можливих варіантів дій, альтернативні способи досягнення цілей; напрацювання та аналіз можливостей для вирішення питань; прийняття рішень).	20 хв	1. Робота з роздатковим матеріалом «Характеристики та ролі учасників партнерства».
		20 хв	2. Робота в групах «Алгоритм побудови соціального партнерства».
		10 хв	3. Міні-лекція «Як оцінити ефективність партнерства?».
		20 хв	4. Калейдоскоп досвіду «Успішні історії соціального партнерства» (кава-брейк).
		20 хв	5. Практикум «Оцінка потенційної партнерської організації».
		15 хв	6. Практикум «Проводимо акцію».
IV.	Рефлексія (визначення подальших дій; перевірка очікувань; рефлексія; аналіз корисності та практичного застосування отриманої інформації; оцінка коучинг-сесії).	5 хв	1. Підбиття підсумків роботи. Вправа «3 кишені».
		5 хв	2. Вправа на завершення «Усмішка по колу».
		5 хв	3. Анкета оцінки коуч-сесії

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

I. Організаційний етап

1. Привітання. Привітання з учасниками. Ведучий актуалізує мету та завдання заходу.

Ведучий. На нашій зустрічі ми будемо говорити про соціальне партнерство і напрацьовувати навички його налагодження. Ми всі розуміємо, що перед соціальними інститутами стоять багато складних завдань. І виховних в тому числі. І часто коли заклад освіти чи громадська організація має бажання та ідеї реалізувати цікаві соціально важливі проекти, їм не вистачає засобів. Тому так важливо навчитися залучати партнерів та шукати потрібні ресурси. Це відкриває набагато більші можливості у справі виховання сучасних дітей, справжніх патріотів своєї держави.

2. Встановлення правил роботи

Перебіг вправи. Методом мозкового штурму ведучий з учасниками встановлюють правила роботи. Наприклад: не перебивати, не критикувати, приходити вчасно тощо.

3. Вправа «Розкажи про себе»

Перебіг вправи. Учасники стають в коло, кожен по черзі називає своє ім'я, місце роботи, посаду, коло професійних інтересів.

4. Вправа «Зберемося разом»

Перебіг вправи. Учасники об'єднуються в невеликі групи по шість-вісім осіб. Ведучий пропонує групам одночасно виконати найрізноманітніші завдання: вишикуватися в ряд відповідно до алфавіту за першою літерою імені; вишикуватися в ряд відповідно до алфавіту за останньою літерою імені (прізвища, за другою літерою тощо); знайти власний спосіб побудови групи. По завершенні вправи доречно проаналізувати, яка група швидше реагує на завдання, яка група знайшла найцікавіший спосіб класифікації тощо.

5. Визначення очікувань учасників. Вправа – очікування «Три кишені»

Перебіг вправи. Ведучий малює на ватмані три кишені, які мають назви: 1 — очікування від себе; 2 — очікування від групи; 3 — очікування від заняття. Учасники записують свої почуття, мотивацію, очікування на трьох стікерах і по черзі наклеюють їх на відповідну кишеню, озвучуючи їх.

II. Аналітичний етап

1. Міні-лекція «Соціальне партнерство в освіті: вимога часу»

Ведучий. Соціальне партнерство означає практику спільного вироблення рішень і збалансованої відповідальності, щоб розподіляється між партнерами. В основі партнерського підходу лежить переконання в тому, що завдяки змістовній і широкій міжсекторній взаємодії ініціативи партнерів матимуть інноваційний і послідовний характер, що дозволяє вирішувати надзвичайно складні завдання, які стоять перед суспільством. Сьогодні актуалізує проблему соціального партнерства як дієвого механізму у вирішенні суспільних проблем у сфері освіти.

Практика засвідчує, що вирішення поставлених завдань силами одного сектору недостатньо ефективно. Працюючи окремо, кожен сектор проводить відокремлену діяльність, часто конкурує з іншими секторами і / або дублює дії, витрачаючи цінні ресурси. Розрізнені зусилля не призводять до бажаного результату, в той час як партнерський підхід створює нові можливості для розвитку та досягнення результатів за рахунок кращого розуміння умов діяльності і можливостей кожного сектора, а також пошуку нових шляхів їх застосування в цілях досягнення загального блага (Теннісон, 2003). Таким чином кожен сектор (партнер) привносить в партнерство ті пріоритети, цінності та якості, які лежать і основі діяльності, примножуючи їх, тож можемо говорити про безумовні переваги, які отримують всі учасники соціального партнерства.

2. Мозковий штурм «5 і більше причин вибудувати партнерство закладам освіти?»

Перебіг вправи. Упродовж 5 хвилин учасники у групах мають назвати будь-яку кількість причин на користь соціального партнерства для закладів освіти. Кожна команда фломастерами різних кольорів створює презентаційний лист, в якому відображені ідеї, які виникали у групі. Упродовж 10-15 хвилин команди презентують свої напрацювання. Ведучий підбиває підсумки, аналізує спільні ідеї та відмінності.

3. Робота з пам'яткою «Переваги партнерства»

Перебіг вправи. Ведучий роздає учасникам пам'ятку «Переваги партнерства» (роздатковий матеріал 1). Учасники обговорюють переваги, вносять доповнення.

4. Робота з анкетною «Досвід соціального партнерства» (роздатковий матеріал 2)

Перебіг вправи. Напередодні заходу ведучий роздає бланки анкет, які учасникам необхідно заповнити. Робота ведеться індивідуально. Заповнені анкети необхідно передати ведучому (в будь-якому вигляді: паперовому, відсканованому тощо), щоб у ведучого була можливість проаналізувати відповіді учасників. Під час коучінг-сесії ведучий надає учасникам узагальнену інформацію щодо результатів анкетування: яка кількість закладів має досвід партнерської взаємодії, з ким саме, що стало результатом такої спільної діяльності, як учасники оцінюють партнерство тощо. Учасники долучаються до обговорення та налізу результатів.

III. Ресурсний (операційний) етап

1. Робота з роздатковим матеріалом «Характеристики та ролі учасників партнерства»

Перебіг вправи. Робота відбувається у групах. Учасники об'єднуються у 5 груп. Ведучий дає завдання самостійно ознайомитись з роздатковим матеріалом (роздатковий матеріал 3):

- група 1 працює над матеріалом «Партнерство з державою»;
- група 2 працює над матеріалом «Партнерство з органами місцевого самоврядування»;
- група 3 працює над матеріалом «Партнерство з ЗВО та підприємствами»;
- група 4 працює над матеріалом «Партнерство з некомерційним сектором (громадськими організаціями)»;
- група 5 працює над матеріалом «Партнерство з комерційним сектором (бізнес-організаціями)»;

Після опрацювання інформації учасники заповнюють колонку 2: можливості (приклади) взаємодії з партнером (10 хв). По закінченню роботи кожна група по колу передає свої напрацювання групі праворуч, отримавши натомість вже частково заповнену таблицю від групи ліворуч. Завдання – ознайомитись з інформацією та дозаповнити таблицю. Робота триває доти, доки кожна з груп не опрацює всі 5 таблиць. По закінченню кожна група презентує загальні напрацювання по конкретній таблиці, яка залишилася в них.

2. Робота в групах «Алгоритм побудови соціального партнерства»

Перебіг вправи. Кожна група отримує роздатковий матеріал, ознайомлюється з ним (роздатковий матеріал 4). Завдання: визначити слабкі сторони закладу освіти на кожному етапі побудови соціального партнерства (яких помилок допускають заклади освіти, з якими труднощами стикаються під час того чи іншого етапу. Наприклад, недостатність ресурсів, відсутність фахівців, невміння працювати з інформацією тощо). Кожна група презентує свої напрацювання, всі учасники беруть участь в обговоренні. Методом спільного обговорення під керівництвом ведучого необхідно визначити ті аспекти, які допоможуть уникнути подібних проблем.

3. Міні-лекція «Як оцінити ефективність партнерства?»

Ведучий. Щодо оцінки результатів партнерства, партнерські проекти мають оцінюватися відповідно до прийнятих правил та визначених критеріїв. Основний акцент в оцінці ефективності партнерства робиться на трьох параметрах: зовнішній соціальний ефект (вплив партнерства на суспільство); внутрішній соціальний ефект (цінність партнерства для кожного учасника партнерської взаємодії); оптимальність (реальні витрати та вигоди від партнерського підходу). З урахуванням перерахованих вище параметрів можна провести оцінку того, що: партнерство ефективно досягло поставлених цілей; партнери отримали позитивні результати від своєї участі в партнерстві; партнерський підхід був найкращим / відповідним вибором у вирішенні поставлених завдань.

4. Калейдоскоп досвіду «Успішні історії соціального партнерства»

Перебіг вправи. Учасники діляться досвідом соціального партнерства, аналізують переваги, недоліки, помилки, шляхи вирішення тощо.

5. Практикум «Оцінка потенційної партнерської організації»

Перебіг вправи. Кожна група отримує бланк, за яким необхідно проаналізувати та оцінити можливості партнерської взаємодії з певною організацією (роздатковий матеріал 5).

Кожна група має проаналізувати та заповнити таблицю по відношенню до: 1. Міського управління освітою. 2. Районного закладу позашкільної освіти. 3. Громадського об'єднання «Екологічна варта». 4. Львівська кондитерська фабрика «Світоч».

При заповненні таблиці можна (і необхідно) брати інформацію з власного досвіду або шукати інформацію в інтернеті, перевіряючи надійність отриманих фактів та зазначаючи дже-

рела інформації. Дана таблиця містить «підказку» тим, хто формує партнерські відносини, і містить питання, що дозволяють з'ясувати, наскільки потенційний партнер відповідає цілям і задачам партнерства. Цей опитувальник можна покласти в основу переговорів з потенційними ключовими партнерами, як на керівному, так і на виконавчому рівні. Опитувальник побудований таким чином, що він дозволяє ставити правильні питання, а не відсівати претендентів. По закінченню кожна група презентує свої результати роботи.

6. Практикум «Проводимо акцію»

Перебіг вправи. Завдання для груп: вам (спільно з партнерами) необхідно провести акцію «Птахи повертаються додому», в якій мають бути задіяні усі школи району. Головне завдання акції – залучити учнів до охорони та допомоги птахам. Кожна група має продумати етапи акції, можливі заходи та способи їх реалізації та заповнити таблицю «Алгоритм дій» згідно поставлених завдань (*роздатковий матеріал 6*).

IV. Рефлексія

1. Підбиття підсумків роботи. Вправа «3 кишені»

Перебіг вправи. Кожен учасник по черзі (в довільному порядку) підходить до ватману «Три кишені», знаходить стікери зі своїми очікуваннями і дає відповідь на запитання, наскільки справдилися його очікування від себе; від групи; від заняття.

2. Вправа на завершення «Усмішка по колу»

Перебіг вправи. Учасники стають в коло. Кожний з них посміхається колегам зліва-справа і по черзі висловлює свої почуття, враження про роботу на заході, висловлює вдячність за підтримку та спільну роботу.

3. Анкета оцінки коуч-сесії

Учасники заповнюють анкету, оцінюючи коуч-сесію (*роздатковий матеріал 7*).

Пам'ятка «Переваги партнерства»

ПЕРЕВАГИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ
Допомагає спрямовувати ресурси на розвиток спільної діяльності закладів освіти та будь-яких організацій, їх суспільної самоорганізації і самоврядування незалежно від їх типу та виду.
Забезпечує збільшення доступу до ресурсів, залучає ресурси суспільства для розвитку освітньої сфери та громадського сектору.
Допомагає накопичувати і впроваджувати результативний досвід громадських організацій та закладів освіти у вихованні учнівської молоді для створення нового якісного продукту у сфері освітніх послуг.
Дозволяє діяти ефективно і успішно, маючи на увазі пріоритетну перспективу, загальну для всіх партнерів, ефективно координувати спільну діяльність з яким розумінням своєї відповідальності.
Залучає ресурси суспільства для розвитку освітньої сфери, не економлячи при цьому ресурси партнерів, а збагачуючи їх.
Сприяє професійному розвитку ключових фахівців та партнерів, розширює поле та ефективність їх діяльності.
Забезпечує кращий доступ до інформації та різних професійних мереж та спільнот.
Сприяє створенню більш затребуваних і ефективних освітніх продуктів і послуг, розвитку інновацій завдяки поєднанню зусиль різних секторів (державного, комерційного / некомерційного) тощо.

Анкета «Досвід соціального партнерства»

Шановні друзі! Кожен з нас мав досвід спільної діяльності з іншими (людьми / організаціями / закладами). Для того, щоб разом отримати бажаний результат, необхідно самим стати ефективними у партнерській взаємодії. Допоможіть нам зрозуміти, як ви ставитеся до партнерства, який досвід маєте у даній сфері, як його оцінюєте.

1. Ви (ваш заклад) маєте досвід соціального партнерства з іншими організаціями (компаніями)?

- Так
- Ні

ЯКЩО НІ:

2. З яких причин не співпрацюєте з іншими організаціями?

1. Вистачає власних ідей / ресурсів
2. Не маєте досвіду / маєте негативний досвід
3. Не знаєте як організувати таку співпрацю
4. Не вистачає фінансів
5. Небажання інших організацій брати участь у спільних проєктах
6. Інше _____

ЯКЩО ТАК

3. З ким саме:

1. Зкладами загальної середньої освіти
2. Зкладами позашкільної освіти
3. Зкладами вищої освіти
4. Зкладами професійно-технічної освіти
5. Батьківські комітети
6. Громадськими організаціями, об'єднаннями дорослих
7. Дітьями / молодіжними громадськими організаціями
8. Органами державними влади (районна / міська держадміністрація, ОТГ, сільська рада, міністерствами, управліннями освіти тощо)
9. Благодійними фондами

10. Міжнародними організаціями та фондами
11. Іноземними партнерами
12. Науковими установами
13. Зкладами культури
14. Зкладами відпочинку та оздоровлення
15. Бізнес-структурами
16. Інше _____

4. Як довго ви (заклад) співпрацюєте з іншими організаціями?

- На постійній основі
- Час від часу

5. Ви (ваш заклад / організація) заключали договори (меморандуми, угоди) про співпрацю з іншими організаціями?

- Так
- Ні

6. Чи доцільне, на Ваш погляд, укладання таких угод?

1. Так, вони регламентують діяльність всіх учасників
2. Ні, головне – реальні справи
3. Не думали про це

7. Наведіть приклад проєктів / заходів, які були реалізовані спільно з іншими організаціями / компаніями

8. Партнерство з іншими інституціями у вихованні громадянина-патріота Ви оцінюєте:

1. Як ефективне та перспективне, що дозволить оптимізувати ресурси та підвищити ефективність виховання
2. Як цілком можливе, за умови знаходження спільних інтересів та перспектив
3. Як неможливе, через появу додаткових труднощів
4. Не бачу сенсу у такому партнерстві
5. Не можу визначитися
6. Інше _____

9. Партнерство з якими організаціями (зкладами) на Ваш погляд, було найефективнішим?

1. Зкладами загальної середньої освіти
2. Зкладами позашкільної освіти
3. Зкладами вищої освіти
4. Зкладами професійно-технічної освіти
5. Батьківські комітети
6. Громадськими організаціями, об'єднаннями дорослих
7. Дитячими / молодіжними громадськими організаціями
8. Органами державної влади (районна / міська держадміністрація, ОТГ, сільська рада, міністерство, управління освіти тощо)
9. Благодійними фондами
10. Міжнародними організаціями та фондами
11. Іноземними партнерами
12. Науковими установами
13. Зкладами культури
14. Зкладами відпочинку та оздоровлення
15. Бізнес-структурами
16. Інше _____

Вкажіть, будь ласка, заклад, в якому ви працюєте (за бажанням) _____

Вкажіть, будь ласка, посаду (за бажанням) _____

Дякуємо за співпрацю!

ПАРТНЕРСТВО З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	
Характеристики учасників партнерства	<ul style="list-style-type: none"> • представляє інтереси місцевої громади; • в рамках своїх повноважень забезпечує можливість найбільш ефективного вирішення соціальних проблем через реалізацію конкретних проєктів; • діє спільно з громадськими об'єднаннями та представниками бізнесу, зацікавленими у розвитку місцевої громади.
Приклади (можливості) взаємодії	
<hr/>	

ПАРТНЕРСТВО З ПІДПРИЄМСТВАМИ ТА ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Характеристики учасників партнерства	<ul style="list-style-type: none"> • спрощують доступ до інформації про ринок праці і освітніх послуг; • забезпечують облік вимог роботодавців до змісту підготовки фахівців; • відкривають ширші можливості для професійного самовизначення учнівської молоді; розширюють можливості працевлаштування випускників.
Приклади (можливості) взаємодії	
<hr/>	

ПАРТНЕРСТВО З КОМЕРЦІЙНИМ СЕКТОРОМ (БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЯМИ)	
Характеристики учасників партнерства	<ul style="list-style-type: none"> • надають благодійні пожертвування; • надають можливість використовувати досвід і професіоналізм компетентних менеджерів у вирішенні суспільно значущих проблем; • здійснюють інвестиції і комерційну діяльність за рахунок створення товарів і послуг; створюють інновації; залучають інвестиції; • забезпечують зайнятість населення.
Приклади (можливості) взаємодії	

АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА <i>(Роз Теннісон)</i>
Оцінка ситуації. Розуміння і дослідження проблеми, збір даних, консультування з зацікавленими сторонами, потенційними донорами та організаціями, які надають ресурси, формування загальної картини / бачення партнерства.
Визначення потенційних партнерів. Пошук та визначення можливих партнерів і, у разі необхідності, актуалізація їх мотивації і бажання до спільної взаємодії.
Побудова взаємодії. Партнери вибудовують механізм взаємодії за рахунок узгодження цілей, завдань і основних принципів, які лежать в основі партнерства.
Планування. Партнери планують діяльність і починають розробку проекту.
Управління. Партнери створюють структуру для управління партнерством на середньо- або довгостроковий період.
Забезпечення ресурсів. Партнери визначають потреби і мобілізують ресурси (матеріальні та нематеріальні), використовуючи всі види джерел підтримки.
Реалізація. Як тільки отримано необхідні ресурси та проєкт погоджено усіма партнерами, починається етап реалізації: робота по виконанню затвердженого плану-графіка і досягненню очікуваних результатів.
Вимірювання результатів. Оцінка ефективності результатів: наскільки партнерство досягло намічених завдань.
Оцінка. Оцінка партнерства: як партнерська взаємодія впливає на партнерські організації? Чи потрібно відмовитися від співпраці з кимось із партнерів або залучити нових?

**АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО
ПАРТНЕРСТВА**

(Роз Теннісон)

Коригування і доопрацювання. Перегляд і коригування партнерства, програм та (або) проєкту в світлі отриманого досвіду.

Створення інституційної основи. Створення відповідних структур і механізмів для партнерської взаємодії з метою забезпечення довгострокової взаємодії і наступності.

Продовження або завершення партнерства. Забезпечення продовження партнерської взаємодії або досягнення угоди про завершення спільної діяльності.

Роздатковий матеріал 5

Бланк оцінки потенційної партнерської організації
(Роз Теннісон)

№	Відомості про потенційну партнерську організацію та її співробітників	Поточний стан*	Наступні кроки**
1	Що вам уже відомо про організацію?		
2	Наскільки надійні джерела інформації?		
3	Наскільки доступна інформація про організацію та з яких джерел?		
4	Цієї інформації достатньо для прийняття рішення про партнерство?		
5	Яка необхідна додаткова інформація?		
6	Чи існують деякі сумніви щодо потенційного партнера?		
7	Який досвід роботи має організація у партнерстві («послужний список»)?		
8	Чи користується ця організація повагою / визнанням всередині свого сектора?		

№	Відомості про потенційну партнерську організацію та її співробітників	Поточний стан*	Наступні кроки**
9	Чи користується ця організація повагою / визнанням у інших секторів і ключових організацій?		
10	Чи має організація широкі і корисні контакти, якими вона може поділитися?		
11	Чи існує у інших доступ до необхідної інформації / ресурсів / досвіду?		
12	Які професійні вміння даної організації доповнять вашу організацію та / або інших партнерів?		
13	Чи існують в організації надійні структури управління і менеджменту?		
14	Які є свідчення фінансової стійкості і надійності?		
15	Наскільки постійний штат співробітників?		
16	Наскільки ця організація буде прихильна до початої справи у важкій ситуації?		
17	Чи є у співробітників досвід в розробці та реалізації проєктів?		

№	Відомості про потенційну партнерську організацію та її співробітників	Поточний стан*	Наступні кроки**
18	Наскільки успішно проводилась мобілізація і управління ресурсами?		
19	Наскільки добре співробітники працюють в команді і забезпечують обмін інформацією?		

***Поточний стан:** огляд того, що вам уже відомо; того, наскільки надійні джерела інформації; того, наскільки доступна інформація достатня для прийняття рішення

****Наступні кроки:** яка необхідна додаткова інформація; чи існують сумніви щодо організації і з яких причин; який графік і критерії прийняття

**Алгоритм дій згідно поставлених завдань
для реалізації проєкту**

Етапи заходу	Можливі заходи	Потенційні партнери	План реалізації

Анкета оцінки коуч-сесії

Шановні друзі! Дайте, будь ласка, відповідь на запитання, поставивши «+» у відповідну ячейку. Заповнюючи, цю анкету, будь-ласка, враховуйте, що 1 – це найнижчий бал, яким ви оцінюєте, а 10 – найвищий.

1. Наскільки мені було все ясно і зрозуміло?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

2. Чи отримали ви нові ідеї, які зможете застосувати у своєму закладі?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3. Наскільки отриманий матеріал є для мене корисним та потрібним?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

4. Наскільки Ви готові використовувати отримані знання?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

5. Чи справдились ваші очікування від коуч-сесії?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

2.3. Коучинг-сесія «Бюджет проєкту: як створити реальний кошторис»

Тема коучинг-сесії	Бюджет проєкту: як створити реальний кошторис
Мета	Дослідити форми та методи складання бюджету проєктів, як можуть бути створені та реалізовані у закладах освіти
Очікувані результати	<ul style="list-style-type: none"> • учасники мають знання з основ складання бюджету проєктів; • учасники створили орієнтовний бюджет для власного проєкту.
Ключові ідеї заняття	Основні правила при складанні кошторису враховують: мету проєкту, завдання, на які будуть витрачені кошти, очікувані результати проєкту, кошти, які є в наявності у організатора проєкту, наявність матеріально-технічної бази, додаткові джерела фінансування.
Ключові терміни	<ul style="list-style-type: none"> • бюджет; • проєкт; • кошторис; • статті витрат.
Ресурси та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • Аудиторія із робочим місцем для кожного (стіл, стілець), аудиторний вільний простір на 30 осіб. • Канцелярське приладдя (папір, ручки, маркери тощо). • Роздатковий матеріал «Картка на вибір» • Роздатковий матеріал «Таблиця «Від мети проєкту до кошторису»

Тема коучинг-сесії	Бюджет проєкту: як створити реальний кошторис
	<ul style="list-style-type: none"> • Роздатковий матеріал «Таблиця «Орієнтовний кошторис витрат» • Анкета оцінки коуч-сесії • Доступ до мережі Інтернет (смартфон, ноутбук тощо).
Час	170 хв

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ

№ з/п	Етап сесії	Час	Зміст діяльності
I.	Організаційний етап (привітання; встановлення правил роботи; знайомство; визначення очікувань).	5 хв	1. Привітання.
		5 хв	2. Встановлення правил роботи.
		10 хв	3. Вправа «Розкажи про себе та власний проєкт».
		5 хв	4. Визначення очікувань учасників «Сейф».
II.	Аналітичний етап (постановка цілей, аналіз поточної ситуації, існуючих ресурсів, обмежень, вивчення внутрішніх та зовнішніх перешкод для досягнення цілей).	15 хв	1. Мозковий штурм «Зв'язок мети, цілей, завдань та результатів проєкту із бюджетом проєкту».
		5 хв	2. Інформаційне повідомлення «Мета проєкту».
		5 хв	3. Інформаційне повідомлення «Завдання проєкту».
		5 хв	4. Інформаційне повідомлення «Заходи проєкту»
		5 хв	5. Інформаційне повідомлення «Результат проєкту».
		10 хв	6. Мозковий штурм «Мета, завдання, кошторис». <i>(кава-брейк)</i>
		15 хв	7. Робота з роздатковим матеріалом «Від мети проєкту до кошторису».

№ з/п	Етап сесії	Час	Зміст діяльності
		15 хв	8. Робота з роздатковим матеріалом «Орієнтовний кошторис витрат»
		15 хв	9. Міні-лекція «Бюджет, кошторис та як рахувати кошти».
III.	Ресурсний (операційний) етап (пошук рішень, огляд можливих варіантів дій, альтернативні способи досягнення цілей; напрацювання та аналіз можливостей для вирішення питань; прийняття рішень).	15хв	1. Робота з роздатковим матеріалом «Від мети проєкту до кошторису». <i>(кава-брейк)</i>
		25 хв	2. Практикум «Орієнтовний кошторис витрат»
IV.	Рефлексія (визначення подальших дій; рефлексія; аналіз корисності та практичного застосування отриманої інформації).	5 хв	1. Вправа «Що у сейфі».
		5 хв	2. Вправа «Завдяки цій сесії».
		5 хв	3. Анкета оцінки коуч-сесії.
		5 хв	4. Вправа «Завдяки цій сесії».

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

I. Організаційний етап

1. Привітання.

Привітання з учасниками. Ведучий актуалізує мету та завдання заходу. Наша мета – дослідити форми та методи складання бюджету проєктів, як можуть бути створені та реалізовані у закладах освіти. Під час сесії ми дізнаємось про основні правила складання таких фінансових документів, кращі практики та основні помилки при формуванні бюджету. Нашим завданням є створення реального кошторису для власного проєкту.

2. Встановлення правил роботи

Перебіг вправи. Ведучий пропонує встановити правила роботи методом «Картка на вибір». У ведучого є картки із написаними правилами, які при їх складанні формують пазл або «римську головоломку» – цілісну геометричну фігуру, яка містить в собі багато різних. Запропоновані правила: бути чіткими та лаконічними у висловлюваннях; не боятись помилитись, не засуджувати інших за помилки; допомагати із підрахунками іншим; ділитись ідеями; бути позитивними; не перебивати; поважати думку інших тощо.

Учасники вибирають правила та пояснюють, чому це для них важливо. Разом намагаються скласти пазл або «римську головоломку». Висновок ведучого – якщо немає якоїсь частини – пазл не повний. Всі правила важливі.

3. Вправа «Розкажи про себе та власний проєкт»

Перебіг вправи. Ведучий пропонує учасникам стати в коло. Учасник має в руках клубок ниток або стрічок. Називає власне ім'я та продовжує фразу «Мій проєкт має таку мету...», після цього тримає стрічку та передає весь клубок учаснику навпроти. Наступний учасник після представлення продовжує фразу «Мій проєкт має такі цілі...» та передає весь клубок учаснику навпроти. Фраза наступного учасника – «Мій проєкт має такі

завдання...», наступного – «Очікувані результати мого проєкту...». Мають висловитись всі учасники, всередині кола утворюється «павутиння зв'язків». Висновок ведучого – всі ці частини проєктів пов'язані між собою, як це павутиння. На цих зв'язках ми створимо кошторис проєкту!

4. Визначення очікувань учасників. Вправа «Сейф»

Перебіг вправи. Ведучий пропонує учасникам написати власні очікування на папері, покласти в конверт та сховати у сейф (реальний або намальований), адже знання – це також коштовні ресурси. Після того, як всі учасники написали очікування, ведучий може взяти декілька конвертів, прочитати вголос та дати відгук: ваше очікування ми опрацюємо у другій частині сесії, під час вправи... або: це очікування справдиться не сьогодні, а під час наступної сесії, тому, що...

Ведучий запитує – а що ще ви хотіли би покласти до сейфу, зберегти до кінця сесії, як коштовність? Учасники відповідають (наприклад, гарний настрій, віру у свій проєкт тощо).

II. Аналітичний етап

1. Мозковий штурм «Зв'язок мети, цілей, завдань та результатів проєкту із бюджетом проєкту»

2. Інформаційне повідомлення «Мета проєкту»

Мета виникає при виявленні проблеми та малює образ бажаного результату. Формулювання мети має бути пов'язане з наявною проблемою та, по можливості, вирішувати її, вказуючи шлях від реального стану речей до ідеального, або пропонуваного після реалізації даного проєкту. Найперше, що потрібно визначити в проєкті – це його мета. Якщо мета недостатньо ясна, то шлях до її досягнення може протягнутися до безкінечності, а такий довгий шлях не забезпечити ніякими ресурсами. Якщо мета не може бути досягнута в принципі, то всі ресурси підуть в нікуди.

Мета проєкту має бути максимально конкретна і зрозуміла

в першу чергу вам самим. Пам'ятайте, що мета вашого проекту – вирішення конкретного завдання. Можна сказати, що реалізація проекту – це «мікромета» організації, «сходінка» на шляху її до кінцевої мети. Мета – детально відпрацьоване, узгоджене, лаконічне формулювання бачення майбутнього. Отримання очікуваних змін ситуації в суспільстві (в навколишньому середовищі тощо) в результаті виконання проекту.

Мета – коротке визначення того, який позитивний результат буде отримано від реалізації проекту. В меті повинна бути вказана проблема, яку вирішує організація (що зробити) і яким шляхом це буде зроблено (цільова група, чию проблему вирішує проект), а також повинно бути вказано за допомогою чого, або яким способом буде досягнута ця мета (яким чином це буде зроблено).

Приклади формулювання мети:

- Метою проекту є соціальна адаптація безробітних через залучення їх до підприємницької діяльності.
- Мета проекту – створення Центру кращих практик збалансованого розвитку в Україні для популяризації та впровадження Цілей збалансованого розвитку.
- Мета проекту – підвищення обізнаності громадян з питань розвитку природоохоронних територій.
- Мета проекту – зменшення шкоди для довкілля від спалення опалого листя.

При формулюванні цілей використовується іменник (створення заповідника в такому-то місті, проведення циклу тренінгів для вчителів сільських шкіл тощо). Однак самого бачення, що ж має змінитися у тій чи іншій сфері недостатньо. Наступним кроком є формулювання списку завдань.

(Обговорення)

3. Інформаційне повідомлення «Завдання проекту»

Завдання проекту – це поліпшення ситуації, яка описана у постановці проблеми, тому завдання повинні бути максималь-

но конкретизованими, реалістичними та досяжними, тобто – це конкретні події, які можна виміряти і без яких мета не може бути досягнутою. Це зміни, поліпшення ситуації, які відбуваються крок за кроком в міру реалізації проекту. Необхідно визначити завдання, встановити планові кількісні та якісні показники цих змін.

Завдання – це короткі конкретні формулювання, що більш детально описують результати, які очікуються і в сукупності забезпечують досягнення мети. Потрібно відрізнити завдання проекту від мети і методів її досягнення, так як методи – це вирішення тих питань, з допомогою яких завдання будуть виконані. Це способи вимірювання результатів, показники, які свідчитимуть чи зробили ми те, що збиралися зробити. Завдання визначається своєю конкретністю. Якщо мета є суттю вирішення однієї із найважливіших проблем, то завдання є однією із кількох складових розв'язання цієї проблеми. Зазвичай для досягнення мети потрібно реалізувати декілька паралельних або послідовних завдань.

Формулювання завдання повинно починатися дієсловом – «здійснити», «провести», «впровадити», «надати» тощо, але не «здійснювати», «проводити», «впроваджувати», «надавати». Не можна формулювати завдання словами, які описують процес, як, наприклад, «поліпшення» чого небусть... В тоні вашого опису має відчуватися впевненість – це буде зроблено.

Серед критеріїв відповідності завдань меті проекту є: зв'язок з проблемою; доцільність; відповідність місії; зацікавленість клієнтів; виправданість завдань; дотримання етики; відповідність кінцевих результатів до заявленої цілі; кваліфікація персоналу; підтримка у суспільстві.

Специфікація завдань – більш конкретне формулювання цілей, що є орієнтованими на кінцевий результат і здійснення яких вимірюється. Завдання приносять найбільшу користь,

коли вони чітко сформульовані і прямо відповідають таким вимогам:

- Мають бути чіткими, конкретним, певними і діючими: що має бути зроблено?
- Вимірність – підлягають оглядовому підтвердженню.
- Реалістичність – не бути надто високими але такими яких можна досягти за допомогою наявних ресурсів.
- Гідність – не бути надто низькими, дрібними, безглуздими.
- Адекватність – обґрунтована передача доручень системи і їх відповідність потребам громади.

Завдання повинні відповідати наступним питанням: Якого результату бажано досягти? Яких змін у поведінці, умовах або якості ми очікуємо в результаті витрачених на програму зусиль? На яку групу населення спрямовано завдання? Хто згідно з припущеннями, має змінитися внаслідок дії програми? Скільки споживачів послуг згідно з нашим припущенням досягнуть бажаних результатів? Тобто, якого ступеню, або розмірів позитивного впливу на цільову групу населення ми очікуємо. Коли ми очікуємо досягнення бажаних результатів?

Завдання проекту полягає у викладенні конкретних заходів, без виконання яких мета проекту не буде досягнута. Звертаємо при цьому увагу на помилку, яка часто трапляється і полягає в пропуску завдань технічно - організаційних, допоміжних, що служать оцінюванню чи промоції. Це неприпустимо, під час формування списку завдань не можна забувати про такі завдання, як:

- вступні організаційні дії (такі, що попереджають початок істотної реалізації проекту, наприклад, створення робочої групи по реалізації проекту і розподіл доручень);
- написання поетапних звітів і підсумкового звіту з реалізації проекту; такі елементи виступають завжди в проектах, реалізованих при участі грантів;
- дії, пов'язані з моніторингом і оцінюванням успіхів реалізації проекту;

- дії, пов'язані з промоцією і public relations проекту (наприклад, збір і розсилання інформації, конференція для преси по закінченні проекту, публікація, що підсумовує результати і досвід проекту).

На цю діяльність також потрібний буде час, люди, приміщення, обладнання. Завдання для досягнення успіху повинні бути конкретними, тобто чітко визначати для кого та де (цільова група та місце проведення), з часовими рамками. Як правило, тривалість проекту не може бути більшою одного календарного року. У проекті повинна відчуватися впевненість в тому, що завдання будуть виконані, а мета досягнута. Як перевірити, чи досягне проект успіху?

S – specific, конкретність. Чи конкретна ціль, достатньо зрозуміла з точки зору що, як, коли і де зміниться ситуація?

M – measurable, обчислюваність. Чи піддаються цілі обчислюванню (наприклад, скільки становить збільшення, яка кількість людей)?

A – area-specific, територіальність. Чи окреслюють цілі район або групу населення?

R – realistic, реалістичність. Чи призведе виконання проекту до перетворень та зрушень зазначених в цілях?

T – time-bound, визначеність у часі. Чи відображає ціль період часу, впродовж якого вона має бути досягнута (протягом першої чверті або першої половини запланованого проміжку часу)

4. Інформаційне повідомлення «Заходи проекту»

Заходи проекту мають бути чітко спланованими та відповідати меті, цілям, та завданням. Ця відповідність має бути показана у документах проекту. Також бажано одночасно показати і відповідність результатів проекту завданням. Основний компонент проектування – вибір змісту, форм, методів діяльності по проекту. Це технологічний етап, що передбачає підбір оптимальної системи дій, спрямованих на вирішення кожного з визначених завдань. Ви маєте чітко виписати в яких

напрямах, яким чином, коли, в якій послідовності, що і ким буде зроблено для отримання бажаних результатів. Планування – це найважливіша частина механізму реалізації. При плануванні дій по реалізації проекту бажано орієнтуватися на такі принципи:

- принцип відповідності форм і змісту,
- принцип послідовності дій у часі,
- принцип врахування місця дії.

План враховує місце проведення, відповідно до місця вибирається і форма. Всі види робіт пов'язуються з наявними ресурсами. Встановлюються терміни, відповідальні виконавці (Обговорення)

5. Інформаційне повідомлення «Результат проекту»

Детальний аналіз обраної для вирішення проблеми, окреслення потреб як цільових груп, так і самих виконавців, чітке визначення цілей, завдань, методів та шляхів реалізації проекту дає змогу визначити його ефективність, а іноді й доцільність. Результати обов'язково мають відображати завдання проекту. Якщо є завдання – має бути його результат. Проект може мати результати, які не передбачались попереднім планом, але, незважаючи на позитивний момент такої результативності, вважається, що непередбачуваних результатів може бути лише 20 %.

6. Мозковий штурм «Мета, завдання, кошторис»

Ведучий пропонує учасникам методом мозкового штурму дати відповідь на питання: яким чином мета, цілі, завдання та результати проекту пов'язані із бюджетом? Як побачити ці зв'язки? Як ці зв'язки довести донору?

(Обговорення)

7. Робота з роздатковим матеріалом «Від мети проекту до кошторису»

Ведучий представляє таблицю «Від мети проекту до кошторису», звертає увагу аудиторії на тісний зв'язок поданого

матеріалу рядку «Короткий опис». Питання до аудиторії: що б ви додали у рядку «Приклад» і до якої колонки? (роздатковий матеріал 1)

8. Робота з роздатковим матеріалом «Орієнтовний кошторис витрат»

Ведучий звертає увагу аудиторії на структуру таблиці «Орієнтовний кошторис витрат», проводить діалог у форматі «запитання – відповідь»: Яким має бути співфінансування? Чи доречно залучати спеціалістів «зі сторони», яким треба оплачувати? В яких випадках? Які пункти ви б додали / прибрали з кошторису? (роздатковий матеріал 2).

9. Міні-лекція «Бюджет, кошторис та як рахувати кошти»

Ведучий подає інформаційний матеріал у формі бесіди. Учасники по ходу можуть задавати питання, доповнювати, уточнювати тощо.

Бюджет, кошторис та як рахувати кошти. Орієнтовні статті кошториса витрат ми розглянули раніше. На які правила слід звернути увагу:

- У кошторисі – тільки ті статті, які дозволені для фінансових операцій Законодавством України
- У кошторисі – тільки ті статті, які необхідні для виконання завдань та забезпечення результативності
- Послуги та товари можна придбати (відповідно вказавши у кошторисі), тільки тоді, коли є впевненість у наявності відповідних ліцензій та дозволів у організацій, які ці послуги надають
- У кошторисі – тільки реальна вартість на ті чи інші товари або послуги по проекту (не завищені та не занижені).

Головну увагу при складанні кошторису варто приділити питанням: Скільки в цілому необхідно коштів на реалізацію проекту? На які цілі будуть витрачені кошти? Які кошти є в наявності у організатора проекту? Яка матеріально-технічна

база? Які додаткові джерела фінансування можна знайти (конкурсні кошти державних структур та суспільних фондів; бюджетні надходження; внески – членські, батьківські; кошти засновників; благодійні пожертви; спонсорські кошти; прибуток від дозволеної законом діяльності; праця добровільних помічників; та інші не заборонені законом надходження)? На які цілі будуть використані кошти, зібрані для реалізації проєкту?

Бюджет готується після написання та узгодження з командою самого проєкту. Бюджет має містити реальну фінансову інформацію, по можливості – закласти часові рамки бюджету проєкту. Вважається перевагою наявність співвідношення 50 % на 50% між сумою, що є у організаторів або партнерів проєкту, та сумою, яку запитують у грантодавця. Необхідно завчасно запитати грантодавця про дозволені та недозволені у межах конкретного гранту витрати.

Категорії витрат, які покриваються коштами гранту	Категорії витрат, які не покриваються коштами гранту
<ul style="list-style-type: none"> • персонал і експертів, що будуть залучені; • закупівлю консультаційних послуг (за умови, що вони необхідні для досягнення цілей пропозиції); • послуги з організації заходів; • комунікаційні послуги; • інформаційні послуги; • оренду приміщень для проведення заходів; • друк і копіювання матеріалів; 	<ul style="list-style-type: none"> • витрати на придбання автотранспортного засобу; нерухомого майна; • витрати, пов'язані з роботами, які насправді були виконані до підписання угоди; • оплата комунальних послуг, орендна плата, паливо та мастильні матеріали; • витрати, не пов'язані із грантовою заявкою, представленою під час процесу подання заявок на конкурс, і витрати, що охоплюють незаплановані збитки;

Категорії витрат, які покриваються коштами гранту	Категорії витрат, які не покриваються коштами гранту
<ul style="list-style-type: none"> • розробка продукції; • матеріали/обладнання для досягнення завдань проєкту; • канцелярські товари; • транспортні витрати. 	<ul style="list-style-type: none"> • участь у будь-яких навчальних програмах; • матеріальна та гуманітарна допомога приватним особам і групам осіб; • витрати, пов'язані з релігійною та політичною діяльністю; • виплата боргів; компенсація витрат, пов'язаних з коливаннями валютних курсів; • міжнародні відрядження/місії.

Наприклад: витрати, які дозволені в межах грантових заявок, включатимуть в себе: витрати, необхідні для реалізації запропонованих заходів; витрати, які фактично мають місце протягом реалізації пропозиції; витрати, які відповідають вимогам доцільності, в тому числі принципам «найвищої якості за найнижчою ціною» та економічної ефективності; витрати, які були належним чином оформлені, виправдані і зрозумілі, а також підтверджені відповідною документацією в фінансовій та бухгалтерській звітності.

III. Ресурсний (операційний) етап

1. Робота з роздатковим матеріалом «Від мети проєкту до кошторису»

Ведучий пропонує учасникам об'єднатись у групи по 8-10 осіб. Кожна група на прикладі роздаткового матеріалу (таблиця «Від мети проєкту до кошторису» заповнює аналогічну таблицю (порожню) (*роздатковий матеріал 3*).

Група вирішує, над ідеєю якого проєкту краще працювати у цій вправі та заповнює рядок «Приклад вашого проєкту» (крім колонки «Кошторис»). Також група графічно зображує основні складові проєкту на плакаті. Групи по черзі представляють свою роботу, ставлять запитання іншим групам.

2. Практикум «Орієнтовний кошторис витрат»

1 етап. Ведучий пропонує кожній групі працювати над роздатковим матеріалом у таблиці 2, створюючи кошторис для проєкту, над яким працювали попередньо.

Примітка. Усі статті пропрацьовуються максимально реально, якщо у групи немає точної інформації (ціна ручки тощо) – необхідно її знайти, користуючись мережею Інтернет.

2 етап. Групи міняються створеними кошторисами, обговорюють їх, задають питання до інших груп.

IV. Рефлексія

1. Вправа «Що у сейфі»

Перебіг вправи. Повертаємось до «сейфу» та очікувань. Учасники знаходять власні очікування та по черзі висловлюються – чи отримали вони те, чого очікували. Ведучий запитує – чи є ще очікування, які можна виправдати на наступній сесії?

2. Вправа «Завдяки цій сесії»

Перебіг вправи. Ведучий та учасники малюють (або складають із геометричних фігур) силует людини. Силует поділений на умовні зони:

- голова – отримані під час сесії знання
- руки – отримані під час сесії вміння та навички
- ноги – отримані під час сесії інструменти для роботи
- серце – отримані емоції

Учасники пишуть біля відповідних зон силуету та проговорюють, що вони отримали, наприклад:

- голова – отримали знання про тісний взаємозв'язок компонентів проєкту
- руки – отримали навички створення кошторису
- ноги – отримали інструментарій для розробки проєктів
- серце – отримали теплі емоції від спілкування з колегами

3. Анкета оцінки коуч-сесії

Учасники заповнюють анкету, оцінюючи коуч-сесію (*роздатковий матеріал 4*).

**Роздатковий матеріал до коучинг-сесії «Бюджет проєкту:
як створити реальний кошторис»**

Роздатковий матеріал 1

Таблиця 1. «Від мети проєкту до кошторису»

Короткий опис	Назва	Мета –	Завдання проєкту –
	Відображає основну ідею та мету проєкту.	коротке визначення того, який позитивний результат буде отримано від реалізації проєкту. В меті повинна бути вказана проблема, яку вирішує проєкт (що зробити) і яким шляхом це буде зроблено (цільова група, чию проблему вирішує проєкт), а також повинно бути вказано за допомогою чого, або яким способом буде досягнута ця мета (яким чином це буде зроблено).	це поліпшення ситуації, яка описана у постановці проблеми, це конкретні події, які можна виміряти і без яких мета не може бути досягнутою. Це зміни, поліпшення ситуації, які відбуваються крок за кроком в міру реалізації проєкту. Завдання – це короткі конкретні формулювання, що більш детально описують результати, які очікуються і в сукупності забезпечують досягнення мети.
Приклад	Ні – спалюванню опалого листя!	Мета проєкту – зменшення шкоди для довкілля	1. Створити інформаційні матеріали про шкоду від

Заходи проєкту	Результат	Кошторис
мають бути чітко спланованими та відповідати меті та завданням. Основний компонент проєктування – вибір змісту, форм, методів діяльності. підбір оптимальної системи дій, спрямованих на вирішення кожного з визначених завдань: в яких напрямках, яким чином, коли, в якій послідовності, що і ким буде зроблено для отримання бажаних результатів.	Результати обов'язково мають відображати завдання проєкту. Якщо є завдання – має бути його результат. Проєкт може мати результати, які не передбачались попереднім планом, але, незважаючи на позитивний момент такої результативності, вважається, що непередбачуваних результатів може бути лише 20 %.	У кошторисі – тільки ті статті, які необхідні для виконання завдань та забезпечення результативності
1. Розробити та видати інформаційні матеріали про шкоду від спалювання опалого	1. Розроблення та видання інформаційних матеріалів про шкоду від спалювання	1. Розроблення інформаційних матеріалів про школу від

Приклад	Ні – спалюванню опалого листя!	від спалення опалого листя.	спалювання опалого листя. 2. Провести інформаційні семінари та тренінги з даної тематики. 3. Провести рейди у місцях ймовірних підпалів.
Приклад вашого проєкту			

<p>листа – формат А4, наклад 5000 екз.</p> <p>2. Організувати та провести 10 інформаційних семінарів та тренінгів з даної тематики.</p> <p>3. Організувати та провести 10 рейдів у місцях ймовірних підпалів у різних областях України.</p>	<p>опалого листя – формат А4, наклад 5000 екз.</p> <p>2. Організація та проведення 10 інформаційних семінарів та тренінгів з даної тематики для 400 осіб.</p> <p>3. Організація та проведення 10 рейдів у місцях ймовірних підпалів у різних областях України із залученням місцевої влади, поліції.</p>	<p>спалювання опалого листя – формат А4, ілюстративний матеріал включено – 1000,00 грн.</p> <p>2. Видання інформаційних матеріалів про шкоду від спалювання опалого листя – формат А4, наклад 5000 екз. – 10000,00 грн.</p> <p>3. Надання послуги з організації та проведення 10 інформаційних семінарів та тренінгів з даної тематики для 400 осіб – 10000,00 грн.</p> <p>4. Надання послуги з організації та проведення 10 рейдів у місцях ймовірних підпалів у різних областях України із залученням місцевої влади, поліції – 10000,00 грн.</p>

Роздатковий матеріал 3

Короткий опис	Назва	Мета	Завдання проєкту

Заходи проєкту	Результат	Кошторис

Анкета зворотного зв'язку

1. Як Ви в цілому оцінюєте коучинг-сесію?

- Дуже добре
- Добре
- Задовольно
- Незадовільний
- Важко відповісти

2. Чи був Вам зрозумілий наданий матеріал?

3. Чи був наданий матеріал для Вас новим, актуальним?

4. Наскільки запропонований матеріал Ви зможете застосувати у практичній діяльності?

5. Яких тем (аспектів теми) Вам не вистачило? Про що саме Ви б хотіли дізнатися більше?

Дякуємо за участь!

2.4. Коучинг-сесія «Як знаходити кошти та ресурси для проєктів: інструменти фандрейзингу»

Тема коучинг-сесії	Бюджет проєкту: як створити реальний кошторис
Мета	Інформування учасників про сутність і зміст фандрейзингу; формування навичок управління фандрейзинговою діяльністю громадської організації.
Очікувані результати	<ul style="list-style-type: none"> • знання про сутність фандрейзингової діяльності, основні види фандрейзингу; • усвідомлення мотивів благодійної діяльності та розуміння ефективних методів залучення спонсорської підтримки; • відпрацювання методів реалізації фандрейзингової діяльності у межах солофандрейзингу, телефандрейзингу, індивідуального звернення та ін. • оцінка ефективності фандрейзингової кампанії.
Ключові ідеї заняття	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлення значимості процесу фандрейзингової діяльності з поміж інших аспектів життєдіяльності громадських організацій; • ефективний фандрейзинг носить системний характер та визначається необхідністю розробки відповідної стратегії; • оптимальні техніки залучення ресурсів завжди залежать від специфіки діяльності на яку залучається такий ресурс; • важливість аналізу доцільності проведення фандрейзингової кампанії через призму

Тема коучинг-сесії	Бюджет проєкту: як створити реальний кошторис
	співвідношення затрачених та залучених ресурсів; <ul style="list-style-type: none"> • найбажанішим результатом процесу залучення ресурсів є перетворення фандрейзингу у френдрейзинг тобто побудова взаємовигідних, партнерських, тривалих стосунків із донорами.
Ключові терміни	<ul style="list-style-type: none"> • фандрейзинг; • ресурси; • громадські організації; • донори; • фонди.
Ресурси та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • проєктор, ноутбук, аркуші паперу формату А4, ватмани, ручки, фломастери, фліп-чарт, м'ячик, картки із робочими таблицями, інформаційні роздатки, картки із завданнями, примірники анкет, скоч.
Час	150 хв

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ

№ з/п	Етап сесії	Час	Зміст діяльності
I.	Організаційний етап (привітання; встановлення правил роботи; знайомство; визначення очікувань).	5 хв	1. Привітання/Знайомство
		5 хв	2. Встановлення правил роботи.
		5 хв	3. Визначення очікувань учасників.
		5 хв	4. Рухавка «М'ячик по колу»
II.	Аналітичний етап (визначення ключових понять, ідентифікація потенційних спонсорів/донорів, усвідомлення цілей фандрейзингової діяльності, уточнення психологічних механізмів благодійництва, конкретизація етапів фандрейзингу).	10 хв	1. Мозковий штурм «Фандрейзинг це –».
		5 хв	2. Інформаційне повідомлення «Завдання фандрейзингу, суб'єкти фандрейзингової діяльності».
		5 хв	3. Інформаційне повідомлення «Види фандрейзингу»
		10 хв	4. Інформаційне повідомлення «Етапи планування фандрейзингової діяльності»
III.	Ресурсний (операційний) етап (пошук та аналіз рішень, визначення технік фандрейзингової активності, напрацювання та	15 хв	1. Вправа «Формулювання мети фандрейзингу».
		15 хв	2. Рольова гра «Нога у дверях».
		15 хв	3. Вправа «Телефандрейзинг».

№ з/п	Етап сесії	Час	Зміст діяльності
III.	та аналіз стратегій залучення ресурсів, картування донорів)	20 хв	4. Вправа «Індивідуальний фандрейзинг».
		15 хв	5. Вправа «Солофандрейзинг».
IV.	Рефлексія (визначення подальших дій; перевірка очікувань; рефлексія; аналіз корисності та практичного застосування отриманої інформації; оцінка коучинг-сесії).	5 хв	1. Гра-розминка «Австралійський дощ».
		15 хв	2. Підбиття підсумків заходу

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

I. Організаційний етап

1. Вправа «Знайомство» (5 хв.)

Перебіг вправи. Учасники сідають у коло. Ведучий пропонує називати своє ім'я та 3 якості, які учасник найбільше цінує в собі.

2. Правила групової роботи (5 хв.)

Перебіг вправи. Ведучий пропонує учасникам визначити такі правила групової роботи, які на їхню думку сприятимуть оптимізації зазначеного процесу. Такими правилами можуть бути: слухати і чути, поважати думку інших, активність, чіткість, говорити лише від першої особи, толерантність тощо.

3. Формулювання очікувань від групової взаємодії (5 хв.)

Перебіг вправи. Ведучий роздає учасникам клейкі папірці на яких вони мають зазначити власні очікування від сесії. Учасники озвучують очікування та розміщують їх на дошці.

Примітка: в ході роботи ведучий орієнтується на очікування учасників, а самі учасники аналізують перспективу задоволення власних очікувань.

4. Рухавка «М'ячик по колу» (5 хв.)

Перебіг вправи. Всі учасники разом з ведучим стають у коло, тримаючи руки за спиною. У ведучого в руках м'ячик, який потрібно передати по колу із рук в руки якомога швидше, таким чином, щоб м'ячик не впав на підлогу.

II. Аналітичний етап

1. Мозковий штурм «Фандрейзинг це – » (10 хв.)

Ведучий формулює запитання до групи учасників: Як ви розумієте зміст поняття «фандрейзинг»? Чи є фандрейзинг важливим аспектом діяльності дитячих об'єднань?

Відповіді записуються на ватмані, який кріпиться на одній зі стін приміщення. Обов'язковою умовою є представлення на ватмані всіх запропонованих думок.

Подальша робота зводиться до корегування ведучим розуміння учасниками змісту поняття «фандрейзинг». Фандрейзинг – це не випрошування коштів у благодійних організацій, а продаж продукту організації (послуги, програми, проекту, ідеї тощо) потенційному дарувальнику, спонсору, грантодавцю.

Фандрейзинг – це мистецтво залучення коштів приватних осіб чи благодійних організацій, які надають фінансові ресурси у вигляді грантів.

Фандрейзинг – процес збору коштів та інших ресурсів, які використовуються, в основному, для реалізації соціально значущих програм. Слово фандрейзинг походить від англійських слів fund («кошти, фонди») і raise («піднімати, збільшувати»). Діяльність у сфері фандрейзингу – це цілеспрямована, спланована і безперервна діяльність задля забезпечення організації ресурсами, необхідними для реалізації її місії.

2. Інформаційне повідомлення. «Завдання фандрейзингу, суб'єкти фандрейзингової діяльності» (5 хв.).

Ведучий знайомить учасників із завданнями фандрейзингової діяльності та конкретизує суб'єктів зазначеного процесу. Завданнями фандрейзингу є:

- Залучення ресурсів для реалізації цільових програм.
- Аналіз ефективності діяльності організації.
- Накопичення нових ідей для реалізації майбутніх програм.
- Підвищення іміджу організації та зміцнення довіри громадськості до неї.
- Інформування та просвіта громадськості щодо проблем, які вирішує організація.

Особа, мета якої – займатися фандрейзингом, повинна ознайомитися із провідними поняттями зазначеної сфери діяльності, а саме:

- заявник (претендент, аплікатор, шукач) – це особа, група осіб, організація, яка шукає певні ресурси для здійснення діяльності, шляхом звернення (подачі пропозицій на фінан-

сування проекту) до донорської організації. Таким заявником може виступати дитяча ГО (суб'єкт фандрейзингової взаємодії);

- донор – приватна особа чи організація (фонд, фундація), яка розглядає пропозицію та надає аплікаторам певні ресурси у вигляді грантів на реалізацію заявленого проекту;

- грант – це ресурси (кошти, послуги, технічне забезпечення), які надаються шукачеві на безповоротній основі. До змісту поняття «грант» входить також цільова субсидія, яка надається на конкурсній основі для реалізації заявленого проекту в певній сфері діяльності;

- проект – окрема, відносно незалежна і чітко визначена частина загальної програми, яка може бути спланована і виконана самостійно.

3. Інформаційне повідомлення «Види фандрейзингу» (5 хв.).

Ведучий доносить інформацію про основні види фандрейзингу.

Поточний (оперативний) фандрейзинг – пошук коштів на покриття поточних витрат. Поточний фандрейзинг є найменш ефективною формою залучення коштів у ГО, так як вони не мають цільового призначення й акумулюються в поточному бюджеті організації. Вони можуть йти на виплату заробітної платні, покриття комунальних і матеріальних витрат, внаслідок чого знижується зацікавленість вкладників у подібному фінансуванні. Найчастіше оперативний фандрейзинг використовується організаціями, які знаходяться у критичному фінансовому становищі. У цій ситуації вони в силу своєї суспільної значимості можуть залучати від держави і приватних осіб кошти на погашення боргів.

Проектний фандрейзинг – пошук конкретних коштів під реалізацію проектів. Проектний фандрейзинг є найбільш зручною формою залучення коштів як для самої організації, так і для сторони, яка фінансує. Це обумовлюється наявністю

чітко визначених цілей використання коштів, можливістю залучення значних фінансових джерел при низьких витратах на фандрейзинг, а також одержанням комерційних переваг від проєкту.

Обсяг необхідних для діяльності організації коштів визначається на стадії стратегічного планування, а їх пошук і збір здійснюється за допомогою фандрейзингу.

4. Інформаційне повідомлення «Етапи планування фандрейзингової діяльності» (10 хв.).

Перебіг вправи. Ведучий пропонує учасникам інформацію про етапи планування фандрейзингової кампанії. Головною проблемою у проведенні етапів роботи щодо здійснення фандрейзингу є відсутність професійного підходу до питання залучення ресурсів від благодійних фондів. У результаті, недостатньо орієнтуючись у організаціях-донорах, чітко не виконуючи правил оформлення заявок, не вміючи підкреслити позитивні сторони своїх проєктів, заявники (апліканти) часто виявляються неконкурентоспроможними порівняно зі своїми колегами. Особливістю діяльності в галузі фандрейзингу, що спрямована на пошук ресурсів для реалізації проєкту або програми, є її епізодичний характер, що призводить до накопичення досвіду і його систематизації.

Ураховуючи цілеспрямованість, спланованість і безперервність діяльності у сфері фандрейзингу, можемо виділити основні кроки фандрейзингу.

Основні кроки фандрейзингу: 1) визначення потреб і проблем; 2). визначення об'єкта фандрейзингу; 3) добір потенційних донорів; 4) вивчення індивідуальних особливостей донора; 5) підготовка пропозиції (проєкту) з урахуванням особливостей донора; 6) вибір методів і складання плану дій з урахуванням особливостей донора; 7) установа першого контакту (лист-запит, телефонна розмова); 8) особиста зу-

стріч; 9) презентація програми або проєкту; 10) уточнення умов гранту; 11) укладання угоди; 12) подяка; 13) аналіз, оцінка і перевірка результатів; 14) підтримка зацікавленості донора.

Наведені вище кроки можна об'єднати у чотири етапи моделі планування фандрейзингу.

Перший етап – визначення потреб. На цьому етапі здійснюється визначення та з'ясування проблем і потреб, формулюється їх актуальність і невідкладність, визначаються шляхи вирішення проблем, очікувані результати та необхідні витрати (ресурси).

На *другому етапі* – етапі пошуку джерел ресурсів – розробляється стратегія фандрейзингу, проводиться аналіз джерел коштів (донорів), визначається їх потенціал та інтереси, через направлення до обраного фонду листа-запита вивчається можливість підтримки ідеї.

Третій етап – звернення до донора. Цей етап передбачає підготовку та направлення заявки до відповідного фонду.

Четвертий етап – аналіз результатів. Проводиться аналіз та оцінюється проведена робота, надсилається подяка донору. З урахуванням отриманого досвіду планується майбутнє звернення.

Стратегія фандрейзингу – різновид стратегічного планування неприбуткових організацій, спрямований на пошук фінансування, що є необхідним для забезпечення діяльності організації, у тому числі й реалізації неприбуткових проєктів.

III. Ресурсний етап

1. Вправа «Мета фандрейзингу» (15 хв.).

Мета: навчити учасників коуч-сесії визначати (формулювати) мету процесу залучення ресурсів.

Перебіг вправи. Ведучий об'єднує учасників у три-чотири міні-групи. Кожній міні групі пропонується ситуація, що ви-

світле потребу ГО в залученні ресурсів. Учасники повинні визначити мету залучення ресурсів. Результати роботи міні-груп мають бути представлені до групового обговорення. Наприклад: Дитяче об'єднання «Колосок» займається організацією змістовного дозвілля дітей з вадами слуху. За місяць планується акція «Мій рідний край - фотопроект». Для реалізації цієї акції необхідно провести майстер класи для дітей (залучити фотографів-професіоналів), придбати необхідне фото обладнання тощо.

Завдання. Сформулювати мету фандрейзингу відповідно до змісту запланованої акції. Варіант вирішення. Залучити необхідні для проведення акції ресурси, що забезпечать можливість клієнтів ГО: спобувати себе в якості фоторепортера; виявити власні здібності у фото справі. Привернути увагу громадськості до альтернативних шляхів організації дозвілля слабочуючих дітей та ін.

Питання для обговорення: Чи стикнулися зі складнощами в роботі? Якщо так, то з якими? Що допомогло в роботі? Які знання були використані? Чи були ці знання отримані в процесі сьогоднішньої зустрічі?

2. Рольова гра «Нога у дверях» (20 хв.).

Перебіг вправи. Учасники працюють у парах, один із представників пари виконує роль спонсора, а інший – фандрейзера. Необхідно продумати мету звернення до спонсора та запропонувати використання феномену «нога у дверях». За умовами завдання партнери обмінюються ролями. Ведучий за бажанням учасників пропонує кільком парам представити свої варіанти виконання завдань у групі.

Питання для обговорення: Як на вашу думку, чи володіє техніка «нога в дверях» оптимізацією перспективи отримання спонсорської підтримки? Обґрунтуйте. Як можете визначити (назвати, класифікувати) навички, що формувались у процесі виконання вправи? Визначте ті особистісно-вольові якості, що підвищують ефективність застосування цієї техніки.

3. Вправа «Телефандрейзинг» (30 хв.).

Перебіг вправи. Учасники заходу розміщуються у два кола, одне всередині іншого. При цьому представники дитячих ГО розташовуються спинами один до одного. Представники внутрішнього кола виступають у якості потенційних спонсорів/благодійників, а учасники зовнішнього кола – фандрейзерів. При цьому зовнішнє коло рухливе, а внутрішнє – статичне. Фандрейзери намагаються мотивувати «спонсорів» до співпраці. За технічними умовами проведення вправи один спонсор поспілкується з кількома фандрейзерами та спробує визначити найбільш вдалі телефонні звернення. Результати роботи учасників обох кіл обговорюються у групі.

Питання для обговорення: Визначте звернення фандрейзерів, що виявились на Вашу думку найбільш вдалими. Які мотиви благодійності врахували при відпрацюванні звернень до потенційних спонсорів? Що змінювали у своїх зверненнях фандрейзера, переходячи від спонсора до спонсора? Визначте умови ефективного телефандрейзингу.

4. Рольова гра «Індивідуальний фандрейзинг» (20 хв.).

Перебіг вправи. Ведучий об'єднує учасників у три підгрупи кожна з яких обіграє ситуацію індивідуального фандрейзингу.

Приклад ситуації. Представник молодіжної громадської організації, з метою отримання підтримки акції «Молодь проти СНІДу» має зустрітися з директором компанії, яка посідає чільне місце на ринку продажу медикаментів. Переговори, які раніше проводили інші представники громадської організації були неуспішними. Представте всю процедуру бесіди: від призначення місця та часу зустрічі до досягнення певного результату в ділових переговорах.

Питання для обговорення: З яких позицій («знизу», «згори», «спілкування на рівні») відбувалося призначення місця і часу зустрічі? Як здійснювалася передача інформації: аргументування, взаєморозуміння інтересів, послідовність, як

використовувались невербальні засоби спілкування? В чому проявлялося переконливість представника громадської організації? Який допоміжний інструментарій був використаний?

5. Вправа «Солофандрейзинг» (15 хв.)

Перебіг вправи. В групі учасників обирається 3-4 експерти та формується дві робочі групи, які будуть працювати над формулюванням послідовних кроків залучення підтримки діяльності певної дитячої організації відомими особами. Така робота передбачає:

- врахування механізмів залучення спонсорської підтримки;
- опрацювання та представлення чіткої ідеї на реалізацію якої планується залучити відому особу;
- обґрунтування методів звернення до відомої особи;
- формулювання завдання (місії) участі відомої людини у фандрейзинговій кампанії дитячого об'єднання.

Група експертів повинна розробити критерії оцінки успішності проведення солофандрейзингу (наприклад, чіткість постановки завдання; конкретність у визначенні ресурсу, який очікують залучити тощо).

Питання для обговорення: Які складнощі виникали у процесі виконання завдання, чим вони обумовлені? Чи потребують доопрацювання критерії оцінки ефективності солофандрейзингу? Яких відомих людей і чому хотіли б долучити до фандрейзингової кампанії?

IV. Рефлексія

1. Гра-розминка «Австралійський дощ» (5 хв.)

Учасники стають у коло. Ведучий звертається із запитанням: «Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Давайте разом послухаємо який він». Ведучий проговорює команди і показує рухи, які учасники мають повторювати.

- В Австралії піднявся вітер (ведучий тре лодоні).
- Починає крапати дощ (кляцання пальцями).
- Дощ посилюється (плескання в долоні).

- Починається справжня злива (плескання по стегнах).
- А ось град – справжня буря (тупіт ногами).
- Буря стихає (плескання по стегнах).
- Дощ стихає (плескання долонями).
- Рідкі краплі падають на землю (кляцання пальцями).
- Тихий шелест вітру (потирання долонь).
- Сонце! (руки догори).

2. Підбиття підсумків (15 хв.)

Перебіг вправи. Учасникам роздаються анкети із запитаннями типу:

- Робота в групі мені сподобалась: так / ні
- Тематика заняття була корисною і потрібною: так / ні
- Ведучий працював добре: був уважним до групи і матеріал доносив доступно так / ні
- На сесії занятті я навчився / навчилася.

РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ЗАНЯТТЯ ДЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЧЛЕНІВ ДИТЯЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Тренінг з патріотичного виховання «Розвиваємо навички партнерства та взаємодії»

Коментар. Той факт, що людина є істотою соціальною і реалізує себе лише через соціум, давно став аксіомою. Самореалізацію людини можна вивчати у контексті особистісного, інтелектуального, професійного та інших типів розвитку. Проте коли ми говоримо про виховання особистості, виникає феномен її залученості до соціальних інститутів, які чинять неабиякий вплив на формування юної особистості в цілому та її соціальних навичок взаємодії та самопрезентації зокрема. Покоління молодих громадян України зростає в умовах конкурентності, а отже, повинне навчитися відстоювати власні переконання серед інших членів суспільства.

У контексті патріотичного виховання набуття такої навички свідчатиме про «зрілу» громадянську позицію особистості, що, безперечно, впливає на рівень розвитку громадянського суспільства сьогодення.

Виховний вплив організацій та об'єднань, до яких входять діти та учнівська молодь, полягає у залученні їх до соціально

значущих проблем. Збільшення соціального партнерства та взаємодії зазначених закладів із іншими державними та недержавними структурами, а також залучення молоді до спільних, партнерських заходів лише поглибить відчуття приналежності юного громадянина до громади, сприятиме розвитку патріотичних почуттів.

У представленому тренінгу ми звернемо увагу на психологічний аспект підготовки його учасників до соціальної взаємодії, а також на інтерпретацію можливих результатів. Під час підготовки матеріалу використані вправи з книги М. Кіпніса та Sartain A. Q.

Мета тренінгу: програма тренінгу спрямована на підвищення в учасників та учасниць рівня їхньої соціальної взаємодії з іншими та самостійності. Передбачає обговорення з ними проблем людських взаємин, вирішення особистісних конфліктів, усвідомлення ролі кожної людини у житті суспільства і держави.

Використані засоби: групові дискусії, міні-лекції, рольові ігри, ігри з інтенсивною фізичною взаємодією, робота в парах і міні-групах і т. д. У груповій дискусії учасники групи мають можливість висловити свою думку щодо обговорюваної проблеми. Тут вони вчаться формулювати свої висловлювання, аргументувати їх, дискутувати, не ображаючи своїх опонентів, критикувати точку зору інших, не зачіпаючи особистого.

Після кожної гри відбувається обговорення. Учасники діляться враженнями про те, як вони себе почували в тій чи іншій ролі, та мотивують свої вчинки. Це дає можливість розвивати психологічну спостережливість, навчитися пояснювати поведінку інших людей, дивитися на міжособистісну ситуацію очима партнера. Ігри з інтенсивною фізичною взаємодією слугують для підсилення інтересу учасників, підвищення працездатності, зняття напруги, відпочинку, поліпшення взаємин у групі. У деяких випадках ці вправи можуть бути безпосередньо пов'язані з темою заняття й використовуватися як робочі.

Окрім різних ігор і групових дискусій, до розробленої програми входять і міні-лекції.

Як відомо, повідомлення в доступній формі про певні психологічні закономірності, феномени, властиві людям, з одного боку, може зняти страхи, хвилювання, тривогу підлітків без прямого обговорення їхніх власних переживань, а з іншого — підвищити почуття впевненості в собі, якщо теоретичний відступ підтверджує здогадки й припущення самого підлітка.

Форма проведення: програма складається з 3 занять, кожне з яких триває 6 годин. У приміщенні для занять має бути достатньо місця, аби розставити стільці для учасників колом. На деяких заняттях допускається відпрацьовування отриманих навичок поза групою (із незнайомими людьми).

Форма проміжного й підсумкового контролю: як проміжний контроль можна використовувати усні звіти учасників (рефлексія) наприкінці заняття, у яких відзначаються основні складності, що сподобалося й т. д., а також підсумки у вигляді малюнків на тему «Що запам'яталося на занятті найбільше», «Емблема заняття» тощо.

МОДУЛЬ 1. Знайомство. Вступ

Мета заняття: створити сприятливу емоційну атмосферу прийняття й довіри в спілкуванні; забезпечити знайомство підлітків одне з одним; установити правила роботи в групі; озвучити програму занять.

1. Вправа «Презентація імені»

Ведучий просить учасників групи розповісти (показати) історію — правдиву або небилицю, пов'язану з його ім'ям, так, щоб його легко було всім запам'ятати. Учасникам дозволено вибрати вигадане ім'я, псевдонім. Допомога ведучого полягає в тому, що він пропонує вводити ім'я дієво й емоційно. Після знайомства ведучий розповідає про цілі тренінгу. Формулює теми занять. Робить акцент на допомозі в рішенні проблем підлітків, розвитку навичок спілкування, упевненості в собі.

2. Вправа «Східний базар»

Мета вправи: допомогти учасникам краще пізнати одне одного, зменшити дистанцію в спілкуванні; знизити відчуття напруженості завдяки залученню до ситуації «тут і тепер»; звернути увагу учасників одне на одного; засвоїти принципи децентрації, концентрації уваги на партнері, створення партнерських взаємин.

Перебіг вправи. Ведучий. Пам'ятаєте картину східного ринку в музичній казці «Алі-Баба та сорок розбійників»? Які асоціації у вас викликає словосполучення «східний базар»? Саме на такий ринок ми потрапимо за декілька хвилин. Але спочатку нам необхідно підготуватися.

(Кожен отримує аркуш паперу та ручку/олівець. Складаємо папір навпіл по горизонталі та розриваємо його. Ті частини, що залишилися, знову складаємо навпіл і розриваємо. Отримали чотири папірці.

На кожному з них учасники розбірливо пишуть великими літерами власне ім'я. Тепер кожен аркуш складається декілька разів написом усередину. Підготовлені записки ведучий складає у центрі кімнати й ретельно перемішує).

Ведучий. Тепер ми готові вирушити на східний ринок. Кожен підійде до гори записок і довільно витягне чотири штуки. Далі протягом 5 хвилин вам необхідно буде виторгувати, обмінювати, знайти та повернути собі всі чотири аркуші з вашим ім'ям.

Перші три покупці, яким вдасться це зробити найшвидше, підійдуть до мене з власними записками. Якщо питань немає — можна починати.

Підсумок вправи

- Що вам сподобалося в грі, а що ні?
- Яку тактику ви використовували під час торгу: активний пошук, «агресивний маркетинг», взаємообмін, спроби обдурити партнера?
- Спробуйте назвати імена, які вам вдалося запам'ятати.

3. Вправа «Ми = Я + Я»

Мета вправи: сформувати в учасників відчуття приналежності до групи; розвинути почуття індивідуальної відповідальності.

Перебіг вправи. Ведучий. Зараз ви отримаєте від мене завдання, і ваша команда виступить проти мене одного. Як ви вважаєте, чи буде легко вам усім мене перебороти? Успіх кожного члена команди — це внесок у загальну перемогу.

Гра відбувається в три етапи, кожен із яких складається з трьох завдань. Основна вимога до виконання завдань: виконувати їх треба мовчки, без жодного звуку, жестів, доторків до інших учасників. Кожне порушення будь-яким учасником команди цього правила приносить усій команді штрафне очко. Гра триває до трьох очок.

Етап 1

- *Завдання № 1.* Дотримуючись вищезазначених правил, вишикуватися в шеренгу за числами народження.
- *Завдання № 2.* Вишикуватися в шеренги по 5.
- *Завдання № 3.* Вишикуватися в колони по 5.

Етап 2

- *Завдання № 1.* Розділитися в команди за кольором брюк (спідниць), починаючи від темного до світлого.
- *Завдання № 2.* Розділитися в команди за формою взуття.
- *Завдання № 3.* Розділитися в команди за кольором очей.

Етап 3

- *Завдання № 1.* Утворити прямокутник, квадрат, зірку.
- *Завдання № 2.* Зобразити скульптуру тварини: жираф, козел, слон.
- *Завдання № 3.* Об'єднайтеся в групи за ступенем готовності до заняття.

4. Мозковий штурм «Що я можу зробити для своєї держави?»

Мета: усвідомити роль кожної окремої людини у житті суспільства і держави, зрозуміти, що кожен несе відповідальність за майбутнє своєї країни.

Завдання: за 5 хвилин придумати якомога більше варіантів, яким чином кожен з учасників може взяти участь у суспільно значущих справах.

Обговорення

5. Гра «Життєвий лабіринт»

Мета гри: навчитися аналізувати поведінку особистості, що перебуває в умовах вибору, приймати самостійне рішення. Гра дозволяє виявити, наскільки свідомо учасник орієнтується у ситуаціях, що виникають, способах подолання труднощів, «каналів» саморегуляції: «повинен», «хочу», «можу».

Основні задачі гри: виявити основні труднощі, з якими стикається учасник, уточнити, які чинники можуть позитивно чи негативно вплинути на процес вибору, виявити тактику поведінки та орієнтації у запропонованих умовах, контролю над своєю поведінкою, діями, словами.

Перебіг гри. Гравці отримують картки з назвами, відповідними тій чи іншій ситуації: «конфлікт», «творчий проєкт», «менеджер спілкування», «самозвітування». Кожне завдання передбачає вибір: у першому випадку — вибір морального вчинку, у другому — творчого підходу, у третьому — раціональних способів із залученням підприємливості, у четвертому — вибір партнера.

Вказівки до завдання складаються з двох частин: «виберіть характерні для вас способи вирішення ситуації» та «оберіть правильні та бажані для вас способи». У кожній ситуації пропонується п'ять варіантів: прийняття самостійного рішення у формі оцінного судження, дії, вчинку.

Варіант 1. Блокується свідомість та воля емоційно-потребнішим станом «Я хочу», коли ви не можете думати та щось вирішити.

У цьому разі:

- я зриваюся та плачу,
- кричу та вимагаю свого,
- пригнічено мовчу,
- з усієї сили намагаюся стриматися.

Оберіть стан, що найчастіше виникає. Ситуація може затягуватися на необмежений строк. Якими будуть ваші дії, якщо ніхто не хоче допомогти вам?

Варіант 2. Свідомість та воля блокується емоційним станом, але ви звертаєтеся по допомогу або пораду, як бути та що робити.

Найчастіше такі поради вам дають:

- а) батьки;
- б) товариші;
- в) учителі.

У цьому разі ви здійснюєте нав'язаний вибір, приймаєте чиєсь рішення, реалізуючи його самостійно.

Варіант 3. Робите вибір навмання без особливих роздумів, довіряючи власній інтуїції, керуючись девізом «пан або пропав» чи «а раптом пощастить». Тут можливі випадки, коли ви:

а) починаєте думати під час своїх дій, оцінювати та аналізувати й розумієте, що зробили правильний або неправильний вибір, але однаково не визнаєте своєї помилки та продовжуєте робити все, як і раніше;

б) розумієте, що інтуїція вас не підвела й ви зробили правильний вибір, що надає вам ще більшого натхнення;

в) зрозуміли, що зробили помилку, й знаходите сміливість зізнатися в цьому не лише собі, а й іншим, відмовляючись від зробленого вибору та здійснюючи нову спробу.

У цьому разі ваш вибір не до кінця усвідомлений, але рішення ви приймаєте за власним бажанням, хоча керуєтеся переважно волею та почуттями, а не розумом і свідомістю.

Варіант 4. Думаєте, що враховуєте всі «за» та «проти», але однаково робите вибір невпевнено, хвилюючись та сумніваю-

чись у його правильності, і перебуваєте в стані тривожності:

- а) тільки на початку;
- б) на початку та під час;
- в) у кінці.

Не до кінця свідомий вибір. Тривожність викликана авторитарністю інших людей.

Варіант 5. Робите паузу, спокійно та розсудливо продумуєте всі можливі варіанти:

- а) на користь іншим, але на шкоду собі;
- б) на користь собі та на шкоду іншим;
- в) на користь собі та іншим.

Підсумкові запитання: Чи важко було відповідати самому за себе? Чи виникало бажання керувати іншими, почуття провини за те, що не можете швидко зорієнтуватися?

Ритуал завершення заняття: Усі стають у тісне коло, кладуть одне одному руки на плечі й кажуть: «До побачення, ми».

МОДУЛЬ 2. Соціальні взаємини

Мета заняття: продовжити знайомити учасників, підвищити групову згуртованість, навчитися знімати бар'єр у проєв'і почуттів та емоцій.

1. Вітання

Кожен по черзі вимовляє своє ім'я, але з різною інтонацією. Завдання — «не повторитися». Перевірка запам'ятовування імен. Доброволець стає у центр кола. Ведучий просить усіх учасників встати й повернутися спиною до добровольця.

Завдання. Добровольцеві потрібно підійти до тих учасників, чиї імена йому відомі, покласти їм руку на плече й сказати: «Здрастуй, ти...» Якщо ім'я назване правильно, останній має повернутися до того, хто відгадує, обличчям, усміхнутися йому й присісти на стілець.

2. Гра «Сліпий та поводитир»

Група розбивається на пари «сліпий-поводир». «Сліпий» заплющує очі. Завдання «поводиря» — провести «сліпого» по

будинку, де відбувається тренінг, оберігаючи свого «підопічного», попереджаючи про повороти, сходи й т. д. невербально. Потім учасники міняються ролями.

Під час обговорення запитати учасників, чи не було їм страшно, чи впевнено вони себе почували, наскільки легко могли довіряти одне одному, приймати на себе відповідальність за безпеку іншого, які відчуття виникали під час дотиків до предметів.

Знайти відповідь на запитання, що людям заважає бути щирими з іншими. Що сприяє відкритості в спілкуванні з іншими людьми? Ким легше бути: «поводирем» або «сліпим»? Чому?

3. Вправа «Броунівський рух»

Мета вправи: визначити звичні стратегії поведінки.

Перебіг вправи. Учасникам потрібно заплющити очі й дві хвилини рухатися в будь-якому напрямку, зберігаючи повну тишу. Після цього ведучий плескає у долоні й просить учасників об'єднатися в пари на рахунок один, два, три.

Аналіз вправи відбувається за допомогою питань:

- Чи була у вас певна стратегія поведінки й чи могли ви її дотриматися?
- Ви прагнули бути в центрі уваги, де більше людей, чи трималися осторонь?
- Що ви відчували, коли стикалися з іншими учасниками?
- Чи був страх, що хтось може вас зачепити?
- Чи боялися Ви, що самі можете когось зачепити?
- Чи розплющували ви очі?
- Чи довгим вам видався час руху?
- Розкажіть детально, як ви об'єднувалися в пари.

Підбиття підсумків вправи

4. Міні-лекція

Ведучий. Багато хто з нас певної миті ставлять собі питання на кшталт «Чи я так само привабливий, як інші з мого ото-

чення?», «Якщо Петро може купити дорогий телефон, чому я не можу?», «Чому люди не звертають уваги на мене?», «Що я можу зробити, щоб мати більше друзів?» тощо. Порівняння з іншими людьми — важливий фактор у нашої особистості. Як ми сприймаємо себе серед інших? Ми високі або низькі? Привабливі або не дуже? Розумні або дурні?

На ці питання не може бути відповіді без порівняння себе з іншими. Наше знання і відчуття самих себе — це результат сприйняття та оцінювання себе щодо інших. Хоча було б помилкою сказати, що наші міжособистісні взаємини — це все, що визначає самосприйняття, проте правильно стверджувати, що ці вони є найважливішими факторами в самовідчутті. У якому сенсі (яким способом) ви порівнюєте себе з іншими?

Почуття привілейованості або зневаги порівняно з іншими. Зазвичай ми порівнюємо наші привілеї й нашу зневагу з інтересами інших людей, тобто ми порівнюємо себе з тими, хто перебуває з нами в одному човні. Часто абсолютна кількість привілеїв чи зневаги не настільки важлива, як їх відносна кількість. Батьки часто помічають, як їхні діти усвідомлюють свої відносні привілеї. Діти в родині часто хочуть бути рівними і хочуть лягати спати в той же час, отримувати стільки ж уваги і навіть харчуватися тими самими стравами. Чому це проблема, якщо привілеї рівні?

Швидше за все, діти зацікавлені в рівних привілеях через те, що для них вони означають батьківську любов і прихильність. У дорослому світі ми також переймаємося привілеями. Так, людина зазвичай оцінює свою заробітну плату щодо заробітної плати тих, кого вона відчуває рівним їй за стажем, досвідом роботи і т. д. Іншими словами, ми порівнюємо себе з іншими людьми, які перебувають з нами «в одному човні».

Як ми оцінюємо наш статус, залежить від того, з ким ми себе співставляємо. Банківський службовець може бути цілком задоволений престижем і умовами його роботи в порівнянні з технічними робітниками, але коли він співставляє себе з людь-

ми своєї професійної групи, то може відчувати себе відносно знедоленим. Загалом існує якась конкретна група, зазвичай одна, з якою ми найчастіше порівнюємо себе за певною ознакою.

Формулювання цілей у порівнянні себе з іншими. Ми не тільки порівнюємо наші привілеї та обмеження (депривації), а також ставимо перед собою цілі щодо продуктивності інших. Це означає, що ми сподіваємося бути нарівні з тими, з ким себе порівнюємо, прагнемо досягти успіху людей, які, як ми вважаємо, поступаються нам здібностями. Однак ми цього не робимо щодо інших осіб, яких сприймаємо як таких, що переважають над нами.

Існує багато прикладів формулювання цілей під час порівняння себе з іншими. Хлопчик, який бачить, що молодший обганяє його, докладатиме більше зусиль для того, щоб перевершити свого суперника. У нашій культурі, орієнтованій на досягнення, дуже легко стимулювати дитину старшого віку спробувати перемогти молодшого. Учений відчуває, що його робота просувається добре, але одного дня він виявляє, що колишній однокласник опублікував велику частину дослідження. Це слугує мотивацією для наслідування цього стандарту.

Та сама тенденція виявляється у світі бізнесу. Припустімо, бізнесмен вважає, що фірма-конкурент створила нову філію в ексклюзивному діловому районі. Це спонукає до висновків, що його бізнес-суперники були більш заповзятливим, і він теж виявлятиме ініціативу в створенні філій. У попередніх прикладах людина розглядає результати інших (рівних собі або підлеглих) і на основі цього прагне встановити свої стандарти відповідно до чужих досягнень. Тепер розглянемо ситуацію, у якій людина оцінює досягнення інших як вищі за свої або неможливі для неї, і як це впливає на її власну мотивацію. У маленькому містечку проживає хлопчик, який гарно навчається в середній школі. Він має друга в старшому класі та розглядає його розглядає як значно сильнішого в навчанні. Наступ-

ного року цей друг вступає до престижного університету, але успішність у нього там посередня.

А після першого семестру його взагалі відраховують із університету, і він іде до коледжу, де легше вчитися та отримувати більше індивідуальної допомоги та уваги.

У цих умовах молодший хлопчик вважає, що якщо друг, який, на його думку, має більше здібностей, не в змозі домогтися успіху в престижному університеті, значить, і йому там нічого не світить. Тож він вирішує після закінчення середньої школи піти до невеликого коледжу. Отже, порівняння з іншими відіграє важливу роль у визначенні наших життєвих цілей. Що нас штовхає на порівняння? Найчастіше так поводитися нас змушує потреба в схваленні з боку інших людей, які б думали, що він молодець, купив квартиру, машину, новий костюм тощо. А насправді ж це дуже серйозна перешкода для якісного зростання особистості та її щастя.

Макс Ерманн казав: «Якщо ви порівнюєте себе з іншими, то можете стати або марнославним, або нещасним, бо завжди знайдуться люди, які будуть кращими або гіршими за вас». Звичка порівнювати себе з іншими має певні ризики й недоліки, тому варто навчитися порівнювати себе не з іншими, а з самими собою.

(Обговорення. Учасники висловлюють свої думки щодо почуті інформації, підтверджують / заперечують, наводять приклади з власного життя).

Підбиття підсумків

МОДУЛЬ 3. Можливості поліпшення соціальних взаємовідносин із іншими

Мета: підвищення рівня соціальних відносин.

1. Міні-лекція «Взаємодія з іншими»

Ведучий. Визнаймо, що стосунки з людьми ймовірно, не завжди рівномірні та приємні. Безсумнівно, виникатиме кілька точок напруги і конфліктів у спілкуванні з іншими, хоча у

добре адаптованої людини такі труднощі, як правило, тимчасові. Крім того, існує багато різних способів підвищення успішності взаємодії з людьми.

Ось портрет особи, яку задовольняють особисті стосунки. Вона любить бути з іншими людьми і працювати з ними. Відмінностями в статусі вона не переймається. Її влаштовує начальник, підлеглий або колега. Власне життя така особа готова розглядати без його оцінювання іншими людьми, оскільки має свої переконання. Вона терпляча щодо інших і себе. З іншими людьми спілкується легко і зацікавлена в них. Така особа відчуває, що інші заслуговують довіри і дружби або принаймні нейтрального ставлення доти, доки не знайде підстав вважати інакше. Людей вона не боїться й не знає ненависті.

Іншими словами, людина, що має задовільні для неї стосунки з людьми, має відповідне ставлення до себе та інших. Як покращити соціальні відносини з іншими? Кожен із запропонованих способів може бути ефективним у певних ситуаціях. Пропоную розглянути їх та оцінити актуальність для нашої власної ситуації.

Робота з іншими групами для спільних цілей. Корисним для роботи з іншими групами є врахування загальних цілей. Якщо цілі групи мають сенс і відповідають нашим цінностям, ми ідентифікуємо себе з нею і, як правило, отримуємо її схвалення та піднімаємо рівень нашої самоповаги. Зосередившись на цілях групи, ми схильні не відчувати ворожості, страху і суперництва.

Освоєння популярних розважальних навичок. Багато хто з нас вважає, що корисно освоїти деякі з популярних навичок, таких як гра в боулінг, танцювальні па тощо. Але ці вміння не гарантують задовільних особистих взаємин, оскільки дехто може мати гарні стосунки й без них. Проте помірна участь у цих заняттях часто допомагає нам у пізнанні інших і може привести до досягнення більш глибокого рівня взаємин.

Спілкування з іншими людьми. Багатьом із нас корисний обмін ідеями та почуттями з іншими. Люди, які тримають свої

думки та переживання в собі з тієї чи іншої причини, блокують себе від взаємодії з іншими.

Наші кращі друзі – люди, з якими ми любимо говорити про різні речі. Але спілкування являє собою вулицю з двостороннім рухом. Ми також повинні вміти слухати інших товаришів, розділяти з ними те, що вони відчувають і думають. Це допомагає нам зрозуміти їх і може поліпшити наші взаємини.

(Обговорення)

2. Вправа «Домовся»

Мета: формувати навички взаємодії, знаходити різні способи подолання комунікаційних бар'єрів.

Перебіг гри. Учасники об'єднуються в трійки. Кожен гравець визначає свою роль. Перший гравець відіграє роль сліпої людини, яка чує і розмовляє. Другий — глуху, яка бачить і рухається. Третій зображує людину, яка не рухається й не говорить, але все бачить і чує. Потім ведучий повідомляє завдання: трійка має виробити загальне рішення, наприклад, домовитися про час і місце зустрічі, про перелік необхідних продуктів харчування тощо. З огляду на пропонувані ролі, зробити це складно. А хто сказав, що зрозуміти інших людей — це легко?

Рекомендації. Для повноти відчуттів запропонуйте учасникам зав'язати очі, затулити вуха, прив'язати себе до стола і т. д. Після завершення вправи проаналізуйте, скільки часу знадобилося трійкам на вироблення загального рішення. Що відчуває людина, обділена певними можливостями спілкування? Як можна допомогти цим людям?

3. Вправа «Рукоштовання на трьох»

Мета: формувати навички взаємодії.

Перебіг вправи. Учасники об'єднуються в трійки. Кожній трійці пропонують придумати рукоштовання, у якому бере участь відразу три особи. У цьому рукоштованні має бути використана лише одна рука кожного – або ліва, або права.

4. Гра «Прийом гостей»

Мета: спонукати учасників активно проявити у груповій роботі якості творчої особистості: гнучкість мислення, винахідливість, уяву, подолання страху перед поставленою проблемою.

Перебіг гри. Ведучий. Для цієї гри потрібно чотири добровольця. Один із вас буде господарем будинку. Йому належить прийняти трьох гостей. Хто ці гості? Коли господар вийде за двері, ми з вами визначимо, яка роль дісталася кожному з трьох акторів. Вони можуть бути ким і чим завгодно: родичами господаря квартири, його друзями або ворогами, працівниками сфери обслуговування, президентами, неживими предметами, почуттями, порами року — наша фантазія тут безмежна. Визначивши ролі, ми запросимо господаря квартири повернутися до кімнати і за 5—10 хв визначити, що ж за гості завітали сьогодні до нього.

Як визначити образ гостя? По-перше, учасники, що грають гостей, мають вигадати для свого персонажа якийсь пластичний образ, щоб характер рухів був певною підказкою. Крім того, слід подумати про використання голосових засобів виразності. Під час гри господар на свій розсуд може ставити гостям різні запитання — усім разом або окремо кожному. Відповідаючи, гості продовжують грати свої ролі та намагаються зберегти інкогніто, тобто їхні відповіді мають бути на рівні натяків, уточнень. Якщо за відведений час господареві вдається визначити образи гостей, він перемагає в грі і стає одним із гостей в наступному її турі.

Завершення: обговорення гри та її результатів.

5. Вправа «Мій досвід патріотичної діяльності»

Мета: продемонструвати іншим учасникам можливості участі у житті суспільства

Завдання: кожен з учасників розповідає про свій досвід участі у суспільно значущих справах (благодійних акціях, проєктах, заходах тощо).

6. Підсумкова гра «Соціальне партнерство»

Мета: закріпити результати особистісного розвитку.

Перебіг гри. Ведучий ділить учасників на команди по 4 особи й дає їм завдання протягом 20 хвилин запропонувати ідею соціального проєкту, обґрунтувавши його актуальність і визначивши механізм реалізації. Після закінчення часу на підготовку проєкту представник/представники від кожної групи за 3—4 хвилини презентують підсумки роботи.

7. Підбиття підсумків. Зворотній зв'язок

8. Вправа «Коло»

Мета: закріпити позитивні результати тренінгу; створити сприятливу емоційну атмосферу в групі.

Перебіг вправи. Ведучий пропонує всім учасникам стати в коло і, поклавши руку на плече сусіда, подякувати йому за гарну роботу, за позитивні емоції, сказати або побажати щось приємне.

Пам'ятка «Чому не треба порівнювати себе з іншими»
1. Ви втрачаєте, але нічого не отримуєте натомість. Порівнюючи себе з іншими, людина втрачає свої душевні сили. Але не відновлює їх. Вона так захоплена порівнянням, що на роботу над собою не залишається сил.
2. Можна вибрати неправильного ідола. Зазвичай людина обирає ідеалом одного суб'єкта. Чи впевнені ви, що ваш сусід або колега може бути ідеалом? Можливо, ви просто сфокусувалися на одній його позитивній рисі й не бачите купи негативних.
Пам'ятка «Чому не треба порівнювати себе з іншими»
3. Порівняння часто несправедливе. Ми фокусуємося на своїх негативних рисах і порівнюємо їх із позитивними рисами інших. Але у вас теж є маса переваг. Чому потрібно звертати увагу тільки на негатив?
4. Часто порівняння переростає в образ. Ви звинувачуєте себе, батьків і оточення за свою неповноцінність. У голові закрадається думка, що вас просто обділили щастям. Образа переростає в злість і чорну заздрість.
5. Ми крадемо у себе час. Постійно думаючи про інших, ви не звертаєте увагу на себе і втрачаєте дорогоцінний час. Ви можете годинами розглядати світлини своїх ідеалів у соцмережах, а потім не встигаєте зробити свою роботу.

3.2. Тренінг «Я – гідна людина. Психологічна готовність до партнерської взаємодії»

Вступна частина. Партнерська взаємодія – особливий тип взаємостосунків суб'єктів спілкування, що включає в себе компоненти взаємоповаги, і виключають елементи примусу чи повинності. Такий тип взаємодії можливий лише при умові визнання цінності іншої людини. Проте усвідомлення цінності іншого неможливе без «пізнання себе через іншого» - тобто прийняття і визнання власної самоцінності та унікальності.

Осмислення особистістю самої себе, співвідношення власного «Я» з іншими людьми та навколишнім світом обумовлюють специфіку етапів її психологічної готовності до партнерської взаємодії. Представимо можливі типи міжособистісної взаємодії особистості в контексті її готовності до партнерства.

Думка про те, що необхідним засобом для функціонування та розвитку особистості є партнерство, співтовариство, прослідковується у найвідоміших сучасних психологічних концепціях. Так, В. Франкл стверджує, що існування людини повною мірою знаходить свій зміст лише у співтоваристві. Зміст останнього тримається на індивідуальності кожного його члена, а зміст особистості виникає із змісту соціального партнерства. На його думку, неповторність людської особистості виявляє свій внутрішній зміст у тій ролі, яку особистість грає в соціальному середовищі. Зміст людського індивіда як особистості трансцендує межі її простору в напрямку до партнерства. Саме особистісна спрямованість до партнерства дозволяє змісту індивідуальності перевершити власні межі.

Нерідко позиція інших сприймається особистістю або як пріоритетна або майже не враховується (ігнорується). В. Д. Шадриков вважає, що таке ставлення до іншого обумовлене соціальними змінами у суспільстві, в якому боротьба йде за

збільшення добробуту та владу над іншими людьми. Зростання соціальної нерівності вбиває людяність у істинному смислі. На зміну їй приходить мораль заможних та не заможних. Вихід за обмеження наявної ситуації можливий за допомогою піднесення до нових рубіконів розвитку самосвідомості особистості який виявляється у здатності до партнерства, в якому інший виступає абсолютною цінністю.

Таким чином, перед нами постає задача перетворити, вдосконалити знання, вміння та навички певної групи осіб щодо партнерської взаємодії, розкрити її особистісний, психологічний контекст, встановити рівні готовності до її реалізації.

Найбільш оптимальною формою вирішення поставленої задачі ми вважали модель соціально-психологічного тренінгу, що являє собою активну форму навчання, в процесі якого учасники мають змогу емоційно пережити в індивідуальному досвіді та інтеріоризувати психологічні знання.

Також основною психологічною одиницею, яка б відповідає за ставлення особистості до самої себе та до іншого, ми разом з провідними українськими вченими – І. Бехом, І. Булах, М. Дойчиком вважали гідність особистості. Саме тому програма нашого тренінгу спрямована на підвищення психологічної готовності до партнерської взаємодії шляхом актуалізації у свідомості його учасників поняття гідності.

Мета тренінгу: сприяти усвідомленню учасниками понять «гідність», прагнення до особистісного зростання для життєвого благополуччя; гармонізації проявів гідної поведінки учасників.

Завдання тренінгу: навчити учасників ідентифікувати почуття власної гідності; сприяти розвитку особистісної компетентності учасників (поглиблення саморозуміння, пізнання власних особистісних властивостей, визначення власних цінностей та переконань), розширити усвідомлення учасників тренінгу про наявність або відсутність тих рис, що притаманні особистості з гідною поведінкою.

Результати тренінгу: наприкінці тренінгу учасники: розуміють та пояснюють, що означає поняття «гідність»; називають приклади гідної поведінки; демонструють уміння ідентифікувати почуття власної гідності; усвідомлюють шляхи розвитку особистої гідності.

СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ

<i>Етап</i>	<i>Форми і методи роботи</i>	<i>Час, хв</i>	<i>Матеріали і обладнання</i>
Заняття 1. Вступ. Знайомство (90 хв)			
Вступ	Пояснення ведучого.	5	аркуш ватману з написаними метою та завданнями тренінгу.
Вправа «Очікування та правила»	Мозковий штурм.	10	Ватман з зображенням дерева, маркер, стікери в формі листочків
Вправа «Мій герб»	Індивідуальне представлення учасників.	15	Папір, фломастери.
Перегляд відео з обговоренням Що таке гідність - YouTube	Групова робота з обговоренням.	10	Екран, проектор, пристрій для демонстрації відео.
Вправа «Валіза людини з почуттям особистої гідності»	Робота в малих групах.	20	Валізи паперові, фломастери, олівці.
Вправа «Лист до себе-1»	Індивідуальна робота учасників.	20	Папір А4, ручка.
Обговорення результатів заняття	Обговорення, індивідуальні висловлювання.	10	

<i>Етап</i>	<i>Форми і методи роботи</i>	<i>Час, хв</i>	<i>Матеріали і обладнання</i>
Заняття 2. Поняття особистої гідності (90 хв)			
Вправа «Портрет гідності»	Групова робота.	10	Командний малювальник, ватман, маркер.
Вправа «Куц асоціацій»	Групова робота. Індивідуальні висловлювання.	10	Ватман, фломастер.
«Що допомагає збудувати особисту гідність»	Мозковий штурм.	15	
Вправа «Інструментальна фантазія».	Індивідуальне представлення учасників.	10	
Вправа «Колаж»	Робота в малих групах.	25	Журнали, ножиці, клей, ватман.
Вправа «Активатор 3-2-1».	Індивідуальна робота.	10	Папір, ручка.
Обговорення результатів заняття	Обговорення, індивідуальні висловлювання.	10	
Заняття 3. Сильні сторони особистості (90 хв.)			
Вправа «Кінопроба»	Індивідуальне представлення учасників.	15	Міцний стілець, папір, ручки.
Вправа «Довіра до себе»	Індивідуальна робота, групове обговорення.	30	Папір, фломастери.

<i>Етап</i>	<i>Форми і методи роботи</i>	<i>Час, хв</i>	<i>Матеріали і обладнання</i>
Вправа «Відчуття особистісної гідності»	Індивідуальна робота, інформаційне повідомлення, обговорення.	15	Дошка, ватман, маркер.
Притча «Ворона та Павич»	Групове обговорення.	20	
Підведення підсумків за допомогою «Кубика Блума»	Обговорення, індивідуальні висловлювання.	10	Ігровий кубик Блума.
Заняття 4. Завершення роботи (90 хв.)			
Вправа «Футболка»	Індивідуальне представлення учасників.	20	Паперові контури футболок, ручки, олівці, фломастери.
Синквейн «Гідність».	Робота в малих групах.	15	Папір, ручки.
Вправа «Дерево»	Психологічне занурення.	20	Кольорові олівці, воскова крейда, папір А3.
Вправа «Лист до себе-2»	Індивідуальна робота учасників.	20	Папір А4, ручка.
Вправа «Лабіринт»	Групова робота, індивідуальні висловлювання.	15	Папір, фломастери, ватман (2-3 аркуші).

ЗАНЯТТЯ 1. Цілі тренінгу. Формування довіри та початок роботи (час: 90 хв)

Вступ (5 хв.)

Мета: ознайомити учасників з метою та завданнями тренінгу.

Перебіг вправи. Ведучий повідомляє мету, завдання та розклад тренінгу. Він зазначає: «Тренінг дасть змогу отримати відповіді на такі запитання (записані на ватмані): Що таке людська та особиста гідність? Що означає бути гідною людиною? Як набути впевненості у собі? Як забезпечити особистісне самовдосконалення?»

Вправа «Очікування та правила» (10 хв.)

Мета: допомогти учасникам сформулювати очікування від тренінгу.

Перебіг вправи. Ведучий зазначає, що для ефективної роботи на тренінгу (щоб досягти поставленої мети, завдань тренінгу та працювати в дружній, творчій атмосфері) учасники мають домовитися про правила роботи.

Далі ведучий пропонує учасникам на стікерах різного кольору написати свої очікування. Він звертає увагу учасників на те, що вони мають відповісти на запитання: «Що вони очікують від тренінгу, що хочуть дізнатися, яку інформацію отримати, яких навичок набути для того, щоб цей тренінг був для них корисним?» Учасники проговорюють написані очікування і приклеюють їх на фліп-чарті.

Запитання для обговорення: Чи допомогло вам написання і проговорення очікувань зрозуміти мету і завдання тренінгу? Чи усвідомили ви важливість тренінгу саме для вас?

Вправа «Мій герб» (час: 15-20 хв)

Мета: створення позитивного емоційного клімату у групі, формування в учасників позитивних міжособистісних взаємин і самоставлення.

Матеріал: папір, фломастери.

Інструкція: учасникам пропонується намалювати свій герб. Так, щоб кожному, хто його побачить, стало зрозуміло, що є головним у житті для його власника.

Обговорення: учасники демонструють власні герби. Що спільного у гербах? Який елемент гербу робить їх автора унікальним?

Перегляд відео з обговоренням (10 хв)

Мета: сприяти усвідомленню учасниками поняття «гідність».

Відео «Що таке гідність» Розалінд Вайсман із Cultures of Dignity, створене за участі Cognitive Media (https://www.youtube.com/watch?v=90vEB1_B-Rw)

Вправа «Валіза людини з почуттям особистої гідності» (20 хв)

Мета: надати учасникам можливість зрозуміти, яким чином почуття особистої гідності впливає на поведінку людини, її манеру поводження, спілкування.

Перебіг вправи. Ведучий об'єднує учасників у 2 групи, кожна із груп отримує завдання:

- 1 група – намалювати та записати на паперовій валізі, які риси, цінності, знання та звички має людина з почуттям особистої гідності.
- 2 група – намалювати та записати на паперовій валізі риси, цінності, знання та звички людини, яка не має почуття особистої гідності.

Після виконання завдання групи презентують свої напрацювання. У ході представлення груп ведучий задає питання:

- Чи доводилося вам зустрічатися з людьми, які мають почуття особистої гідності?
- За яких обставин це було?
- За якими ознаками ви віднесли людину до тієї чи іншої категорії?
- Що можете сказати про ваше почуття гідності?
- Як воно проявляється? Наведіть приклади.

Вправа «Лист до себе - 1» (20-30 хв)

Мета: моделювання учасниками власного Я-образу після тренінгу.

Матеріали: папір (А4).

Інструкція: на окремому аркуші паперу напишіть лист собі на тему, якими ви бачите себе у кінці тренінгу. Опишіть свої очікування від занять, власні цілі, наскільки, у чому, як ви змінитися. Також напишіть, про що ви зараз думаєте, в результаті якої події ви могли б стати більш особистісно зрілими. Це буде ваш лист у майбутнє, який ви відкриєте на останньому занятті. Зверху на розгорнутому аркуші намалювати позначку, за якою ви впізнаєте свій лист. Тоді ж зможете проаналізувати власні очікування. До останнього заняття ваші листи будуть зберігатися у ведучого.

Обговорення результатів заняття (10 хв).

Мета: рефлексія і вербалізація почуттів і вражень учасників упродовж заняття.

ЗАНЯТТЯ 2. Поняття особистої гідності (90 хв)

Вправа «Портрет гідності» (10 хв.)

Мета: створення позитивної атмосфери, ознайомити з поняттям гідність.

Перебіг вправи. Ведучий ділить учасників на мікро групи та просить їх намалювати за допомогою командного малю-

вальника портрет гідності (можуть просто написати це слово). Кожна група ділиться враженнями від вправи, презентує свої портрети.

Вправа «Куц асоціацій» (10 хв.)

Мета: сприяти розумінню учасниками поняття «гідність».

Перебіг вправи. Ведучий задає питання: Які асоціації викликає у вас слово «гідність»? Записує усі варіанти на ватмані, щоб утворився кущ. Обговорення

Мозковий штурм з обговоренням «Що допомагає збудувати особисту гідність» (15 хв.)

Мета: допомогти учасникам усвідомити можливість та шляхи формування особистої гідності.

Перебіг вправи. Ведучий пропонує кожному учневі висловити свої думки з приводу тих чинників, які допомагають людині зберегти особисту гідність. Усе запропоноване ведучий записує на аркуші фліп-чарту. Оглядаючи записане, ведучий ініціює обговорення кожної позиції.

Запитання для обговорення:

- Чому ви зазначили саме ці чинники?
- Як вони пов'язані із поняттям «гідність»?
- Як вони допомагають зберегти гідність?
- Чи є щось, що заважає вам особисто зберігати свою гідність?

Вправа «Інструментальна фантазія».

Мета: усвідомлення самоцінності, власної унікальності учасниками.

Перебіг вправи. Учасники сидять по колу. Ведучий передає по колу пакет. Уявіть собі, що ви можете знайти який завгодно музичний інструмент. Кожен з вас повинен дістати якийсь свій інструмент. Знайдіть собі той інструмент, який вам найцікавіший і який ви би хотіли послухати. Почекайте, поки всі учасники не «взьмуть в руки» свій уявний інструмент. Тепер кожен з вас повинен показати як працює його уявний інстру-

мент, як грають на ньому, а голосом – який звук він видає.

Інші учасники повинні відгадати, на якому інструменті ви граєте. А зараз ми спробуємо всі разом кожен на своєму інструменті зіграти якусь мелодію.

Вправа «Колаж» (25 хв.)

Мета: поглибити розуміння поняття «гідності» учасниками, ознайомити їх з шляхами її розвитку.

Перебіг вправи. Ведучий ділить учасників на групи, кожна з яких отримує завдання зробити до запропонованої теми колаж «Шляхи досягнення гідності», використовуючи великі аркуші паперу, старі журнали, ножиці, клей, фломастери. Після закінчення роботи організовується виставка колажів, при цьому кожна група презентує свій витвір.

Вправа «Активатор 3-2-1» (10 хв.)

Мета: дати можливість учасникам групи осмислити і проаналізувати знання і досвід в групі.

Перебіг вправи. Записати на аркуші паперу 3 ідеї, які ви будете використовувати, 2 - нові інформації, 1 - дія, яке будете виконувати негайно.

Обговорення результатів заняття (10 хв.)

Мета: рефлексія і вербалізація почуттів і вражень учасників упродовж заняття.

ЗАНЯТТЯ 3. Сильні сторони особистості (90 хв.)

Вправа «Кінопроба» (15 хв.)

Мета: активізувати або зняти бар'єри, які заважають вільному і щирому самопрояву учасників.

Перебіг вправи. Ведучий пояснює учасникам, що за умовами вправи у них буде можливість знятися у фільмі, який буде демонструватися по всьому світу. Якщо вони отримають роль, їм доведеться грати разом із прославленими кінозірками. Щоб спробувати себе на роль, слід зробити наступне:

А. Скласти список речей у своєму житті, якими вони пиша-

ються (3–5 позицій). Наприклад, учень може пишатися своїми спортивними досягненнями, успіхами в навчанні, своєю обов'язковістю, ставленням до молодшого братика (сестрички) тощо. (Ці п'ять речей (вчинків) записують на листках).

Б. Вибрати зі свого списку одне досягнення, яким учень пишається найбільше.

В. Першому добровольцю пропонується стати на стілець і поділитися своїм найбільшим досягненням, почавши з слів «НЕ ХОЧУ ХВАЛИТИСЯ, АЛЕ...» Всі інші перебувають у ролі режисерів, які відбирають актора на роль.

Г. Після виступу першого учня йому всі аплодують і він сідає на своє місце. Наступним виступає той, хто знаходиться за напрямом руху годинникової стрілки по колу від першого учня.

Д. Так продовжується доки не виступлять всі учні.

Е. Коли закінчаться всі виступи, ведучий пропонує поаплодувати «всім нам». І переходить до обговорення питань:

- Що Ви відчували, стоячи на стільці та ділячись із класом своїми досягненнями?
- Ви нервували або відчували страх, невпевненість, виступаючи перед групою? Якщо так то чому?
- Чи сподобалося Вам слухати інших?
- Як Вам здається, інші учні відчували те саме, що й Ви, стоячи на стільці? Чому?

Вправа «Довіра до себе» (30 хв)

Мета: представити довіру до себе як складову гідності.

Матеріал: папір, фломастери.

Інструкція: учасники методом мозкового штурму складають перелік сфер, у яких, на їхню думку, людині важливо довіряти самій собі. Потім кожен учасник зображає, наскільки він довіряє собі у кожній з цих сфер, через малюнок квітки. Чим вище і більше квітка, тим більше довіри до себе у певній сфері.

Обговорення: де саме ростуть ваші квіти довіри? Якщо від-

повісти метафорично, на якому ґрунті їм краще рости? Чим їх треба поливати? Коли вони розквітають? Що значить довіряти собі?

Вправа «Відчуття особистісної гідності» (15 хв.)

Мета: ознайомити учасників тренінгу з основними принципами, які характеризують почуття особистої гідності.

Перебіг вправи. Ведучий пропонує учасникам скласти перелік не менше п'яти справ, які вони виконали, виконують або планують виконати незабаром. Це можуть бути, наприклад, такі: прочитати популярну книгу чи переглянути фільм; відвідати тренування по ... (баскетболу, тенісу, боротьбі, аеробіці тощо); надати допомогу ... (бабусі, другу, сусіду, сестрі тощо); покращити свій гардероб (придбати нову куртку, джинси, кофтину тощо)

Коли перелік буде закінчено, педагог пропонує учасникам напроти кожної справи записати, навіщо вони це робили, що спонукало їх це робити. Наприклад, я хочу переглянути популярний фільм, для того, щоб не бути мовчазним спостерігачем, коли мої друзі будуть його обговорювати; щоб володіти сучасною інформацією, що надасть мені впевненості; або навіть, щоб мати можливість похизуватися перед тими, хто не бачив цього фільму. Придбати новий одяг я хочу для того, щоб краще виглядати, бо чим краще я виглядаю, тим краще і впевненіше я себе почуваю, тим вище моє почуття власної гідності і навпаки. Якщо я комусь допомагаю, то в мене поліпшується настрій, підвищується самооцінка, а від цього виграє моє почуття власної гідності. Коли учасники завершать роботу та представлять свої напрацювання, ведучий підсумовує, що критичний аналіз своїх дій та їх результатів доводить: усе, що ми робимо, ми робимо заради збереження, захисту та підвищення почуття власної гідності.

Іншими словами, те, що ми робимо (чи не робимо), в кінцевому результаті спрямоване на те, щоб краще виглядати в очах тих, хто нас оточує, щоб отримати їхнє визнання, адже

тільки позитивна реакція оточення допомагає нам побачити себе у позитивному світлі.

Основними правилами, які характеризують почуття особистої гідності, є:

- Ми можемо визначити, чого ми варті, тільки порівнюючи себе з іншими людьми.
- Оцінку від людей, що нас оточують, ми можемо отримати у процесі
- Спілкування.
- Коли страждає почуття власної гідності хоча б одного із співрозмовників, безперечно, страждає саме спілкування.
- Ніхто не має права принижувати особисту гідність іншого.

Притча «Ворона і павич» (Н. Пезешкеяна) (20 хв.)

Мета: розвиток подальшого саморозкриття, самопізнання, прояснення поняття гідності, вміння аналізувати і визначати психологічні характеристики, свої та оточуючих людей.

У парку палацу на гілку апельсинового дерева села чорна ворона. По доглянутому газону гордо походжав павич. Ворона прокаркала: «Хто допоміг такій безглуздій птиці з'явитися в нашому парку? З якою зарозумілістю вона виступає, ніби це султан власною персоною! Погляньте тільки, які у неї потворні ноги, а її оперення - що за огидний синій колір. Такий колір я б ніколи не стала носити. Свій хвіст вона тягне за собою, ніби лисиця ». Ворона замовкла, вичікуючи. Павич помовчав якийсь час, а потім відповів, сумно посміхаючись: «Думаю, що в твоїх словах немає правди. Те погане, що ти про мене говориш, пояснюється непорозумінням. Ти говориш, що я гордй, тому що ходжу з високо піднятою головою, так що пір'я на плечах у мене стає дибки, а подвійне підборіддя псує мою шию. Насправді ж, я - все що завгодно, тільки не гордй. Я прекрасно знаю все, що потворно в мені, знаю, що ноги шкрясті і в зморшках. Якраз це найбільше і за-

смучає мене, тому-то я і піднімаю так високо голову, щоб не бачити своїх потворних ніг. Ти бачиш тільки те, що у мене негарно, і закривши очі на мої достоїнства і мою красу. Хіба тобі це не спало на думку? Те, що ти називаєш потворним, якраз найбільше подобається людям ... »

Обговорення притчі.

Підбиття підсумків за допомогою «Кубика Блума» (10 хв.)

Мета: рефлексія і вербалізація почуттів і вражень учасників упродовж заняття.

ЗАНЯТТЯ 4. Завершення роботи (90 хв.)

Вправа «Футболка» (20 хв.)

Мета: розвиток самопізнання та самоприйняття, прояснення поняття гідності та індивідуальності.

Перебіг вправи. Ведучий звертає увагу учасників на те, що популярною в молоді формою одягу є футболка. Учасники носять футболки з портретами та прізвищами своїх кумирів, логотипами відомих фірм. Потім педагог роздає учасникам паперові контури футболок і пропонує кожному створити дизайн власної футболки, яка була би своєрідною саморекламою господаря і підкреслювала його індивідуальність та особисту гідність. Варто наголосити учасникам, що зараз не проводиться конкурс на кращий ескіз, тому кожен працює, як уміє.

Запитання для обговорення: Чи сподобалася вам ця робота? Які труднощі у вас виникали у процесі створення дизайну футболки? Як ви обирали варіанти дизайну, щоб підкреслити в ньому вашу індивідуальність та гідність?

Завершальним етапом вправи є презентація ескізів футболок учасниками тренінгу.

Синквейн «Гідність» (15 хв.)

Мета: закріплення розуміння поняття «гідність» та резюмування отриманої інформації.

Перебіг вправи. Ведучий ділить учасників на мікро групи та дає завдання написати синквейн (вірш, що складається з п'яти рядків, яке пишеться за певними правилами).

Правила написання: перший рядок - одне слово, зазвичай іменник, що відображає тему синквейну (Гідність); другий рядок - два слова, прикметники, що описують основну думку; третій рядок - три слова, дієслова, що описують дії в рамках теми; четверта рядок - фраза з декількох (зазвичай чотирьох) слів, що показує відношення до теми; такою пропозицією може бути крилатий вислів, цитата, прислів'я або складена учасниками фраза в контексті з темою. п'ятий рядок - слово-резюме (синонім) або словосполучення, пов'язане з першим, що відбиває сутність теми, яке дає нову інтерпретацію теми, висловлює особисте ставлення авторів до теми.

Вправа «Дерево» (20 хв.)

Мета: формування почуття опори, стійкості як підґрунтя для розвитку власної гідності.

Перебіг вправи. Ведучий читає текст, учасники стоять, зображуючи дерево — 3 хв. Після цього малюють своє дерево на А3 — 7 хв. Потім дарують подарунки один одному (домальовують щось на малюнку іншого учасника, запитавши дозволу у власника малюнка) — 10 хв.

Інструкція. Зараз ви можете походити приміщенням і вибрати те місце, яке здається вам найкомфортнішим. Кожен вибирає місце для себе. Тепер встаньте, закрийте очі. Уявіть, що ви — дерево. Будь-яке дерево, яке постане у вашій уяві. Спробуйте відчувати себе ним. Відчуйте коріння, живильні соки, які піднімаються вгору, до крони, як дерево наповнюється життєвою енергією. Відчуйте свій стовбур, крону, шелест листя. Відчуйте, як коріння міцно тримає вас, який сильний і міцний стовбур, але водночас гнучка і ніжна крона. Відчуйте, як со-

нечко пригріває, зігріває кожен листочок, і повертайтеся з образу. Тепер намалюйте своє дерево.

Поради ведучому. Якщо учасники, малюючи дерево, зазначають труднощі або стверджують, що вони погано малюють, то варто зауважити, що в цій вправі немає поганих художників. Ведучому важливіше зацентрувати увагу на тому, що обов'язково треба запитати дозволу, аби домальовати подарунок. Це вказує на можливість вибору того, кому дарують, — приймати подарунки чи ні, свідчить про важливість збереження меж особистого простору, які розповсюджуються і на малюнок з деревом. Треба застерігати учасників від формального підходу. Важливо, дивлячись на дерево, відчувати, чого йому не вистачає, що потрібно або не потрібно домальовати.

Вправа «Лист до себе-2» (20 хв)

Мета: гармонізувати ціль і результат участі у тренінгу.

Матеріали: листи до себе – 1.

Інструкція: учасники отримують „листи самим собі”, написанні на першому занятті, і пишуть на них відповідь.

Обговорення: учасники по черзі висловлюються щодо власної участі у тренінгу, як реалізувалися їхні цілі, що вони зрозуміли на тренінгу, чому навчилися, для чого, на їхню думку, бути особистісно зрілою людиною.

Вправа «Лабіринт» (15 хв)

Мета: психологічний вихід з рамок тренінгу.

Матеріал: папір, фломастери, ватман (2-3 аркуші).

Інструкція: намалюйте свою участь у цьому тренінгу у вигляді лабіринту.

Обговорення: малюнки лабіринтів прикріплюють на ватман. Учасники отримують можливість подякувати одному за обмін досвідом, підтримку, можливо за те, чого вони навчили одне одного.

Гра-драматизацією: «Катастрофа на човні»

Коментар. Ситуацію партнерської взаємодії в тренінгу

було представлено грою-драматизацією: «Катастрофа на човні».

Основний зміст цієї гри-драматизації полягає в наступному: учасники запрошуються в уявний морський корабель, який розташований в середині кімнати. На кораблі їм пропонується стати мандрівниками і здійснити навколосвітню подорож. Після п'яти днів безтурботної мандрівки, корабель потрапляє у шторм, внаслідок якого у дні судна утворилася велика пробоїна. Шлюпки на кораблі використали безвідповідальні члени екіпажу, які тишком-нишком відплили від корабля. На ньому залишилися лише мандрівники.

Один пасажирів, який добре знав морську справу і багато мандрував, повідомив, що судно може залишитися на плаву лише тоді, коли хтось з пасажирів вистрибне за борт, відповідно такий вчинок був тотожний його загибелі. Учасникам пропонувалося вирішити моральну ситуацію: хто «покине» корабель. У даній грі ситуація партнерської взаємодії крім двох зрозумілих, розташованих начебто «на поверхні» альтернатив: врятуватися чи загинути, мала й декілька прихованих можливостей її вирішення: наприклад – переконання всіх учасників загинути разом; викидання «зайвого» пасажирів за борт силоміць; жеребкування тощо. Лише після прийняття рішення мандрівниками про «пожертву», вони раптово отримували сигнал допомоги від корабля-рятівника, що з'являвся на горизонті та через деякий час забирав на свій борт всіх пасажирів. На завершення гри, учасникам пропонувалося відповісти на наступні питання:

- Яке Ваше ставлення до пригод виникло під час мандрівки?
- Який епізод найбільше Вас вразив?
- Чи був момент, коли Вам особливо важко було приймати рішення?
- Чи задовольняли Вас рішення, які приймала більшість групи?
- Ви особисто наполягали на власній думці і були катего-

ричними до вирішення ситуації за Вашою пропозицією?

- Які почуття Ви переживали, коли обирали мандрівника приреченого на загибель?
- Яка роль була відведена Вам при прийнятті рішення?
- Для Вас зручніше в ситуації конфлікту інтересів виявляти власну активність чи віддати перевагу позиції пасивного слідування за більшістю?
- Чи був лідер, який заохочував до прийняття рішення? Це право було надано йому групою чи він сам проявив ініціативу?

Гра «Катастрофа на човні» має як діагностичну так і розвиваючу мету. Вона дозволяє особистості усвідомити власне самосприйняття в контексті взаємодії з іншими людьми.

3.3. Матеріали для занять «Змінимо світ разом! Про проєкт у запитаннях і відповідях»

Що таке проєкт?

Проєкт (лат. *projectus* — кинутий, спрямований вперед) — унікальна сукупність процесів, яка спрямована на створення нового продукту, явища, цінності. Існує досить багато визначень поняття «проєкт».

Проєкт — схема, план, задум, влаштування, заснування будь-чого. У сучасному менеджменті проєкт — це спосіб трансформації об'єкта, явища від наявного стану до бажаного. Це координоване виконання у визначений період взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення конкретних цілей, певного результату. Створення проєктів надає можливість апробації ідей, пошуку та концентрування відповідних ресурсів. Проєкт можна розуміти як інтегровану систему, що складається зі: сформульованих проєктних цілей; створених для цих тимчасових об'єднань (проєктних робочих груп), спеціально розроблених відповідних документів — програм, планів, кошторисів, розрахунків тощо, ресурсів — матеріальних, фінансових, трудових, часових; комплексу управлінських рішень, заходів з досягнення цілей.

Для чого створювати проєкт?

Навчає працювати — забезпечувати не тільки здатність ефективно оволодівати певними навичками, а й вміння знаходити вихід у непередбачуваних ситуаціях, вміти співпрацювати в колективі, співвідносити себе з конкретними фаховими ролями та ефективно їх виконувати.

Навчає бути — прищеплювати і розвивати талант до налагоджування соціальних, дружніх та родинних стосунків, виховувати здатність до емпатії, персоніфікованих взаємин з іншими людьми.

Формує у учасників проєкту почуття відповідальності, активності, самостійності.

Які загальні характеристики проєкту?

Чітка визначеність меж (у часі, меті та завданнях, результатах, тощо) — це характеристика проєкту, що дозволяє контролювати хід його реалізації по чітко визначеним етапам на основі визначених, таких, що можна оцінити, результатах кожного етапу.

Цілісність — загальний сенс проєкту зрозумілий та доречний, кожна його частина відповідає загальному задуму та результату, що передбачається.

Послідовність та логічний зв'язок — логічна побудова частин, які співвідносяться та обґрунтовують одна одну. Цілі та завдання органічно впливають з проблеми, що вирішується. Бюджет спирається на опис ресурсів та співвідноситься з планом.

Об'єктивність та обґрунтованість — доказ того, що ідея проєкту, підхід до вирішення проблеми з'явилися не випадково, а є наслідком роботи авторів по глибокому аналізу, осмисленню ситуації та оцінці можливостей впливу на неї.

Життєздатність — визначення перспектив розвитку проєкту в подальшому, можливості його реалізації за інших умов.

Які є типи проєктів?

Залежно від сфери здійснення проєкту, виділяють кілька типів проєктів:

- технічний проєкт — спрямований на створення нового продукту;
- організаційний проєкт — спрямований на створення або реорганізацію;
- соціальний проєкт — спрямований на отримання певного соціального ефекту.

В освітній сфері корисними для впровадження можуть бути інноваційні проєкти, підтримувальні проєкти, часто впроваджуються освітні, науково-просвітницькі, природоохоронні, культурні тощо.

Особливої уваги заслуговує соціальний проєкт — індивідуальна чи групова діяльність, метою якої є позитивне перетворення соціального середовища та умов існування. Об'єктами соціального проєкту можуть виступати: соціальні явища (проблеми, що виникають у місцевій спільноті — куріння, вживання заборонених речовин та ін.); соціальні інститути (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, місцева адміністрація; магазини, дозвіллі центри та ін.); соціальне середовище (територія ЗВО, вулиця мікрорайону, двір та ін.).

Які характеристики соціальних проєктів?

Характеристики соціального проєкту:

- соціальна значущість, компліментарність проєкту із сучасною законодавчою базою;
- представлення цільової групи, на яку скерований проєкт;
- наявність конкретних цілей і завдань, які можна виміряти та відстежити доступними методами;
- забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, які беруть участь у проєкті;
- специфічність — проєкт пристосований до конкретних місцевих особливостей та умов його реалізації;
- проєкт оригінальний, своєрідний щодо використання доступних ресурсів;
- реплікативність — можливість повторення в інших місцях та іншими установами, організаціями;
- демонстрація можливостей досягнення позитивних результатів за наявних умов;
- відповідність вимогам та стандартам опису проєкту, встановленому організацією-донором (установою, яка фінансує проєкт);
- можливість для підтримки місцевим або державним бюджетом.

Як відрізнити нездійсненну мрію від чудового проєктного задуму?

Ідея — основа будь-якого проєкту. Ані наявність фінансування або гарної матеріальної бази, ні злагоджена команда, ні вільний час та простір — не допоможуть створити та реалізувати проєкт, якщо немає насправді яскравої ідеї. Фантастика! Фантастично! — ми так розуміємо, що проєкт нездійснений відірваний від реальності. Фантастично! Нереально! — неймовірно гарна ідея, такий проєкт ми ще ніколи не бачили на наших теренах. Яке твердження стосується ідеї саме вашого проєкту? Як відрізнити нездійсненну мрію від чудового проєктного задуму?

Крок 1. Не бійтесь мріяти. Заповніть картку «Фантастичні ідеї для проєкту»

Картка «Фантастичні ідеї для проєкту»

№	Ідея	Нереально здійснити, тому що...	Цілком можливо реалізувати за наявності....	Автор ідеї

Крок 2. Оберіть ідеї, у яких більше плюсів у колонці «Можливо реалізувати за наявності...» та запишіть їх до картки «Найкращі ідеї для проєкту»

Картка «Найкращі ідеї для проєкту»

№	Ідея	Якщо цей проєкт не буде реалізовано, то ми втратимо...	Ресурси для проєкту, які є для нас проблемою	Автор ідеї
		Наприклад: Єдине озеро у нашому селі.	Наприклад: Немає спеціалістів, які можуть оцінити реальний стан проблеми.	

Крок 3. Оберіть ті ідеї, у яких більше мінусів у колонці «Якщо цей проєкт не буде реалізовано, то ми втратимо...». Чому так? Тому що ми не хочемо втрачати найцінніше, а ресурси якраз і будемо шукати під час створення проєкту. Заповніть картку «Ідея нашого проєкту».

Картка «Ідея нашого проєкту»

№	Ідея	Автор ідеї	Автор ідеї, який буде брати участь у подальшому створенні та реалізації проєкту	Автор ідеї, який буде брати участь у подальшому створенні та реалізації проєкту, та має намір вкласти власні ресурси (нематеріальні, фінансові тощо)

Крок 4. Яку ж ідею обрати? Звичайно, ту, де більше плюсів у колонці «Автор ідеї, який буде брати участь у подальшому створенні та реалізації проєкту, та має намір вкласти власні ресурси (нематеріальні, фінансові тощо)». Адже творча ко-

манда проєкту, яка створюється ще на етапі продукування ідеї — це найважливіше. Всі заповнені картки «Фантастичні ідеї для проєкту», «Найкращі ідеї для проєкту», «Ідея нашого проєкту» ми зберігаємо та повернемося до них під час створення нових проєктів.

Як розподіляються ролі в команді проєкту?

Розподіл обов'язків для команди проєкту

№	Назва	Необхідність	Обов'язки
1	Керівник проєкту	Координація створення та реалізації проєкту	Робота з координації створення та реалізації проєкту Створення команди проєкту. Представництво проєкту для партнерів, грантодавців. Написання звіту за результатами діяльності проєкту.
2	Асистент проєкту	Асистування усім членам команди проєкту	Обов'язки помічника, таких помічників може бути декілька.
3	Спеціаліст з питань співпраці	Налагодження партнерств	Створення партнерств з іншими організаціями, установами, проєктами, укладання угод.

<i>№</i>	<i>Назва</i>	<i>Необхідність</i>	<i>Обов'язки</i>
4	Спеціаліст з питань роботи зі ЗМІ, соціальними мережами тощо	Просування проєкту у ЗМІ та соцмережах	Написання текстів щодо проєкту, розміщення їх у ЗМІ та соцмережах, проведення пресконференцій, налагодження роботи дитячого пресцентру.
5	Спеціаліст змістовної частини проєкту	Складання змістовної частини проєкту	Написання усіх змістовних частин тексту проєкту, перевірка відповідності частин, написання текстів проєкту для різних грантодавців, робота зі специфічними формами різних грантодавців. Написання звіту за результатами діяльності проєкту.
6	Спеціаліст фінансової частини проєкту	Складання кошторису проєкту	Обрахування статей витрат, пошук товарів та послуг з нижчою ціною пропозицією.

<i>№</i>	<i>Назва</i>	<i>Необхідність</i>	<i>Обов'язки</i>
7	Бухгалтер	Складання кошторису проєкту, проведення проплат за статтями, написання фінансового звіту.	Складання кошторису проєкту, проведення проплат за статтями. Написання фінансового звіту за результатами діяльності проєкту, робота з аудиторами.
8	Спеціаліст з планування та проведення заходів проєкту	Планування та проведення заходів проєкту.	Складання планів окремих заходів проєкту, організація та поточна робота з учасниками. Таких спеціалістів має бути декілька!

Команда проєкту — усталений тимчасовий колектив однодумців. Створюється на час роботи у проєкті. Кожен із членів команди має обов'язки, має володіти певними знаннями та навичками. Для успішної роботи:

- кожен член команди проєкту має інформацію про всі деталі проєкту
- всі готові допомагати один одному та мають для цього необхідні знання кожен член команди проєкту у разі необхідності може замінити іншого

У справжній «команді мрії» панують принципи добровільності та творчої активності, дружнього партнерства. Проєкт може бути успішним тільки у разі злагодженої роботи. У кожного проєкту, звичайно, може бути і інше наповнення у колонці «Необхідність» та «Обов'язки». Найголовніше — вдало їх

розподілити. А що ж робити, коли у вас немає достатньої кількості членів команди? Покинути проєкт, не розпочавши? Ні в якому разі! Можна та потрібно:

- Запрошувати у проєкт друзів, колег, однодумців
- Ділити обов'язки між тими, хто поряд з вами у проєкті. Ймовірно, успіх справи не у кількості людей, а у якості розподілу обов'язків та лідерстві.

Партнерства: кого і як залучати до проєкту?

Перевагою для проєктів є партнерства з різними установами та організаціями. Щоб вони дають?

Фінансовий характер. Організації-партнери можуть допомогти фінансовими внесками, перераховуючи кошти на рахунок установи, яка впроваджує проєкт, або сплачуючи за певні послуги чи купуючи товари для проєкту.

Нематеріальні внески. Можуть бути такими:

- *людські ресурси* — залучення працівників, учнів до заходів проєкту;
- *інформування* — поширення інформації про проєкт на ресурсах партнерів або завдяки їх зусиллям;
- *майнові внески* — безоплатне користування майном партнерів (приміщення, меблі, оргтехніка тощо);
- *послуги* — безоплатне надання послуг партнерською організацією (висадка дерев, проведення екскурсій, організація семінарів тощо);
- *іміджева підтримка* — можливість участі керівних осіб партнерської установи, організації у заходах проєкту.

Шляхи залучення до партнерства

- Оголошення на власних ресурсах — є перевагою та свідчить про відкритість проєкту.
- Адресні листи до установ, організацій — свідчать про зацікавлення проєкту у конкретній партнерській організації, що є позитивним для отримувачів таких листів.

- Особисті зв'язки — у керівників є контакти особистостей, які зробили значний внесок у розвиток певних галузей (освіти, науки тощо), яких можна запросити до проєкту у якості партнерів-експертів.

Які організації можуть мати співпрацю з проєктом?

Ваші ймовірні партнери — це:

1. Освітні установи:

- загальноосвітні;
- заклади вищої освіти;
- позашкільні тощо.

2. Громадські організації, об'єднання:

- соціального спрямування;
- природоохоронні;
- інші відповідно до тематики проєкту.

3. Соціальні служби:

- підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

4. Органи державної влади:

- Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади України;
- місцеві державні адміністрації, інші органи державного управління в адміністративно-територіальних одиницях України;
- сільські ради;
- об'єднані територіальні громади;
- міські ради;
- районні ради;
- обласні ради;
- Верховна Рада України! (Так, Верховна Рада України була партнером багатьох освітніх та соціальних проєктів);

- Народні депутати України;
- депутати усіх рівнів.

5. Міжнародні організації:

В Україні активно діють та допомагають впровадженню проєктів різних рівнів представництва міжнародних організацій. Пропонуємо знайти партнерів:

- Всесвітня продовольча програма в Україні;
- Директор Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІДУ (ЮНЕЙДС);
- Європейський банк реконструкції та розвитку;
- Координатор проєктів ОБСЄ в Україні;
- Міжнародна організація праці (Національний координатор);
- Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця;
- Місія міжнародного комітету Червоного Хреста;
- Організація за демократію та економічний розвиток — ГУАМ;
- Офіс Ради Європи в Україні;
- Представництво Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ);
- Представництво Дитячого Фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ);
- Представництво Європейського Інвестиційного Банку в Україні;
- Представництво Європейського Союзу;
- Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) — Агентство ООН із питань міграції;
- Представництво НАТО в Україні;
- Представництво Організації Об'єднаних Націй в Україні;
- Представництво Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців в Україні, Білорусі та Молдові (УВКБ ООН);
- Представництво Фонду Народонаселення ООН в Україні;

- Світовий банк;
- Український науково-технологічний центр;
- Управління ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН);
- Програма розвитку ООН в Україні: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html>

Хто може бути цільовою групою проєкту?

Цільова група проєкту — ті, на кого проєкт спрямований безпосередньо. Сутність визначення об'єкта проєкту полягає в тому, щоб обрати саме ту цільову групу (або кілька груп) серед усіх інших груп, існуючих у даному суспільному середовищі, які найбільше потерпають від тієї проблеми, на розв'язання якої переважно спрямований проєкт та/або може найбільше вплинути на характеристики цієї проблеми — зміст, структуру, масштабність, характер, соціальну значимість тощо. В цьому вам допоможуть такі питання: кого і як проблема зачіпає? Яким чином проблема впливає на всю громаду? На окрему соціальну групу, на яку ви працюєте?

В межах одного проєкту можуть існувати кілька рівнозначних або не рівнозначних об'єктів: одна або декілька цільових груп клієнтів, які отримують допомогу; цільові групи фахівців, яких необхідно навчити методиці надання допомоги; цільові групи людей, котрих потрібно переконати сприяти наданню допомоги доступними їм засобами.

Визначте як можна більше соціальних груп, яких цей проєкт може стосуватися. Не забувайте, що грантодавець може обмежувати свої інтереси декількома окремими групами населення. І чим більше груп ви визначите, тим ширше спектр фондів, на які ви можете розраховувати. Основні критерії вибору:

- відповідність цільової групи ідеології проєкту
- відповідність цілям проєкту
- відповідність тим чинникам, які найбільше детермінують кризові ситуації

- відповідність особливостям внутрішньої структури проекту

Бажано при створенні проектів конкретизувати:

- Діти віком з... до...
- Особи третього віку ...
- Учні ... класів
- Члени громади міста...

Цільові групи мають бути вказані в якісній та кількісній формі (не тільки — назва групи, а і кількість осіб). Зауважимо, що при розробці проекту не намагайтеся охопити якомога більшу кількість осіб, включивши їх до цільової групи. Будьте реалістами і зважайте на власні можливості.

Як планувати заходи проекту?

Заходи проекту мають бути чітко спланованими та відповідати меті, цілям, та завданням. Ця відповідність має бути показана у документах проекту. Також бажано одночасно показати і відповідність результатів проекту завданням. Основний компонент проектування — вибір змісту, форм, методів діяльності по проекту. Це технологічний етап, що передбачає підбір оптимальної системи дій, спрямованих на вирішення кожного з визначених завдань. Ви маєте чітко вписати в яких напрямках, яким чином, коли, в якій послідовності, що і ким буде зроблено для отримання бажаних результатів. Планування — це найважливіша частина механізму реалізації. При плануванні дій по реалізації соціального проекту бажано орієнтуватися на такі принципи:

- принцип відповідності форм і змісту,
- принцип послідовності дій у часі,
- принцип врахування місця дії.

План враховує місце проведення, відповідно до місця вибирається і форма. Всі види робіт пов'язуються з наявними ресурсами. Встановлюються терміни, відповідальні виконавці. Конкретизація плану здійснюється у різний спосіб, наприклад:

Дія	Термін	Відповідальний	Ресурси	Результати

Або

Завдання	Дія	Початок та закінчення	Відповідальні	Засоби

Яким має бути бажаний результат?

Приклад відповідності результатів завданням:

№	Завдання проекту	Результати, що будуть отримані в результаті впровадження проекту
1	Проведення інформаційно-просвітницької діяльності для надання допомоги місцевим громадам у впровадженні кращих практик реалізації принципів збалансованого розвитку	<ul style="list-style-type: none"> • створено базу даних кращих практик впровадження принципів збалансованого розвитку; • створено бібліотеку, яка містить видання з питань збалансованого розвитку та навчально-методичну літературу; • проведено: круглий стіл для районних і міських депутатів; — круглий стіл для представників бізнесових структур та працівників комунальної сфери; тренінги для освітян з метою популяризації знань про збалансований розвиток,

№	Завдання проєкту	Результати, що будуть отримані в результаті впровадження проєкту
		та технологій, які сприяють дружньому поводженню з довкіллям та соціально орієнтованого бізнесу; навчальний семінар «Роздільне збирання побутових відходів місцевої громади»;
2	Організація демонстраційних моделей для популяризації та впровадження цілей збалансованого розвитку для місцевих громад.	<ul style="list-style-type: none"> • запроваджено модель «зеленого офісу» із створенням спеціалізованої навчальної аудиторії для ознайомлення відвідувачів з практичним застосуванням раціональних моделей споживання та виробництва; • закладено на базі Центру ділянку органічного землеробства для популяризації знань серед сільського населення про здоровий спосіб життя та екологічно-чисте сільське господарство; • у Центрі встановлено: демонстраційну модель сонячної батареї; демонстраційну модель твердопаливного котла; систему енергоефективного освітлення в будівлі

№	Завдання проєкту	Результати, що будуть отримані в результаті впровадження проєкту
		та на території Центру; висаджено демонстраційну ділянку з енергетичною вербою;
3	Практична діяльність, спрямована на відновлення природних екосистем та припинення процесу втрати біологічного різноманіття.	<ul style="list-style-type: none"> • очищено ставок в с. Виграїв для забезпечення та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх; • проведено інвентаризацію та перезатарення непридатних пестицидів; • на території Центру закладено ділянку інтродукції Підсніжника складчастого для відновлення його єдиної в Україні рівнинної популяції на території комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Холодний Яр».

Відповідь на це питання передбачає детальний аналіз обраної для вирішення проблеми, окреслення потреб як цільових груп, так і самих виконавців, чітке визначення цілей, завдань, методів та шляхів реалізації проєкту дає змогу визначити його ефективність, а іноді й доцільність. Результати обов'язково мають відображати завдання проєкту. Якщо є завдання — має бути його результат. Проєкт може мати результати, які не передбачались попереднім планом, але, незважаючи на позитивний момент такої результативності, вважається, що непередбачуваних результатів може бути лише 20 %.

Як визначити сталість проєкту?

Результати проєкту мають бути сталими, тобто такими, які не зникнуть разом із припиненням проєктної діяльності: це основний критерій актуальності та соціальної значущості проєкту.

Наприклад: проєкт створення центру буде реалізовано із врахуванням його подальшої роботи після завершення фінансування.

Бажано вказати, чи будуть продовжені активності проєкту і як саме: на базі Центру буде проводитись постійне навчання цільових груп із залученням коштів місцевих громад, грантів міжнародних проєктів. Під час виконання проєкту сформується стійка практика надання інформації з питань збалансованого розвитку представникам органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадськості, науковцям, зацікавленим соціальним групам.

Пояснюємо, як працюватиме обладнання, придбане в рамках проєкту: обладнання, придбане в рамках проєкту, буде використовуватись для популяризації принципів збалансованого розвитку після завершення проєкту. Створені під час проєкту база даних кращих практик впровадження принципів збалансованого розвитку, бібліотека, яка містить видання з питань збалансованого розвитку та навчально-методичну літературу, екологічна стежина тощо будуть відкриті для громадян та пра-

цюватимуть самостійно. Функціонування демонстраційних моделей буде підтримуватись бізнес-структурами, які є виробниками відповідного обладнання.

Також важливим є соціально-економічний вплив планованого проєкту. *Наприклад:*

- створення 20 робочих місць для місцевої громади;
- організація суспільно-корисної діяльності у позаробочий час для місцевої громади, орієнтовно для 200 осіб;
- доступ до інформації щодо раціональних моделей споживання та виробництва для місцевої громади та інших зацікавлених груп населення;
- забезпечення наявності та раціональне використання водних ресурсів і санітарії для місцевої громади та інших зацікавлених груп населення;
- сприяння збалансованому розвитку сільського господарства;
- надання якісної неформальної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для місцевої громади, дітей та молоді;
- забезпечення доступу до надійних, сталих і сучасних джерел енергії.

Що таке реплікативність проєкту?

Гарною ознакою проєкту є можливість його повторення, реплікативності. Про це варто вказувати, звертаючи увагу на: Чи можуть повторити проєкт учасники з іншою кваліфікацією, з іншим рівнем освіти тощо. Чи можна впроваджувати такий проєкт у іншому географічному регіоні. Чи можна використати форми та методи проєкту, але обрати іншу тему. І головне — чи зробите ви та ваша команда проєкт доступним для запозичення та повторюваності.

Наприклад: Модель створеного за проєктом Центру є реплікативною, такі Центри можна створити на базі місцевих громад в інших регіонах України, що сприятиме інтеграції по-

ложень Конвенції Ріо у національну політику України зі сталого розвитку. Команда проєкту не заперечує поширенню всіх матеріалів проєкту для забезпечення його реплікативності.

Що таке моніторинг, оцінка результатів та індикатори проєкту?

Ми пропонуємо такі орієнтири для оцінки виконання проєкту:

- Кількісні показники (запит на проєкт — потреба у проєкті, кількість громадськості, охопленої проєктом, кількість конкретних справ, акцій тощо).

- Показники соціального розвитку учасника: (динаміка рівня розвитку особистості: не вмів — навчився, не знав — дізнався, пізнав, не мав — набув, придбав тощо; кількість продуктів, результатів соціально-творчої діяльності (малюнки, плакати, походи, акції тощо), характер реалізованих ініціатив.

- Показники громадської думки: (популярність проєкту, соціально-профілактичний ефект, зацікавленість соціальних партнерів, відгуки у ЗМІ).

- Технологічні показники: (рівень організації в цілому і окремих заходів в тому числі, чіткість та ефективність керівництва, організаційна культура учасників проєкту).

- Економічні показники: (співвідношення витрат з соціальним ефектом, залучення допоміжних матеріально-технічних ресурсів).

Критерії ефективності мають: а) визначати дієвість всіх видів, форм та методів реалізації проєкту; б) відображати якість управлінської та змістової діяльності.

Моніторинг і оцінка результатів є одним із тих елементів впровадження заходів і дій, які найчастіше недооцінюються та не отримують належної уваги, незважаючи на ту роль, яку відіграють ці фактори при визначенні ступеня досягнення цілей проєкту. Ефективний процес моніторингу та оцінки забезпечує отримання постійної та систематичної інформації, на яку спираються

при реалізації проєкту. Процес моніторингу й оцінки дає змогу:

- порівнювати реалізовані заходи з поставленими цілями та завданнями
- визначати, чи відчувається прогрес у досягненні очікуваних результатів
- визначати, чи відбувається проєкту в обумовлені терміни.

Моніторинг і оцінка результатів — це не одноразова подія, яка відбувається наприкінці проєкту, а безперервний процес, який допомагає тим, хто приймає рішення, краще зрозуміти ефективність певних заходів чи програми в цілому.

Ефективна програма моніторингу й оцінки потребує періодичного накопичення й аналізу важливих даних упродовж усього терміну здійснення проєкту. Цей процес нерідко включає збирання вихідних даних про наявну ситуацію, складання звітів про прогрес у справі поліпшення стану довкілля, виявлення наявності зв'язку між заходами та визначеними результатами, а також внесення рішень про оперативні зміни програми.

Існує багато методів оцінки результативності проєкту. Деякі з них можна застосовувати як до всього проєкту, так і до окремих його частин, деякі варто застосувати ще на етапі планування. Окремі методи оцінюють тільки конкретні результати за підсумками проведення проєкту.

Інформування про проєкт — для кого, з ким, коли та з якою метою?

Важливою частиною кожного проєкту є поширення інформації. Яку інформацію необхідно поширювати:

- Мета, завдання, очікувані результати проєкту
- План робіт за проєктом
- Команда проєкту
- Інформація про організацію, яка здійснює проєкт
- Партнерства
- Аналіз результатів роботи над проєктом
- Інформування громадськості про результати роботи

Де інформацію необхідно поширювати: у всеукраїнських та місцевих засобах масової інформації, на веб-порталах організації; на веб-порталах партнерів; у соціальних мережах

Гарною практикою вважається розміщення на веб-порталах організацій звітів про здійснені проекти, у тому числі фінансових. У деяких грантодавців таке інформування є обов'язковою умовою.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНИЙ КОНСТРУКТОР «ВПРАВИ ТА ПРИЙОМИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОСТІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА»

4.1. Формування навичок соціальної комунікативності громадянина-патріота

Зважаючи на особливості функціонування дитячих та молодіжних громадських організацій (проектна діяльність, мобілізація ресурсного забезпечення, соціальне партнерство, менеджмент волонтерських ресурсів та ін.), зауважимо про існування необхідності в постійній соціальній комунікації, зокрема з уже існуючими та потенційними партнерами, що й забезпечує можливість ефективної діяльності громадських організацій.

Соціальна комунікативність є однією з базових підвалин спроможності налагоджувати ефективні партнерські зв'язки з різними інститутами соціалізації задля виховання громадянина-патріота.

У межах нашого методичного конструктора поступально розглянемо складові компоненти соціальної комунікативності громадянина-патріота та визначимо методичні умови їх формування та розвитку.

Першочергово звернемо до визначення змісту поняття «комунікативність» - сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації.

Натомість зауважимо, що намагання стати центром спілкування, неадекватне усвідомлення позиції партнерів, ігнорування їх кутів зору; гіпокомунікативність є тими чинниками, що формують неспроможність індивіда до встановлення контактів, організації зворотного зв'язку із співрозмовником. Якщо гіперкомунікативність робить співрозмовника надокучливим, то за гіпокомунікативності розмова, як правило, згасає, партнери в процесі спілкування відчують внутрішній дискомфорт і незадоволення його результатами. Обидві форми прояву комунікативності не відповідають вимогам до ефективного спілкування членів дитячих об'єднань, а отже й не забезпечують реалізацію потреби у встановленні партнерства.

З метою уточнення та більш детального обґрунтування методичних аспектів формування навичок соціальної комунікативності у членів дитячих об'єднань, зупинимось на короткій характеристиці видів комунікативності.

Інтелектуальна комунікативність – процес міжособистісного сприйняття і встановлення взаєморозуміння, знаходження спільної мови членів дитячих громадських об'єднань з різними агентами процесу комунікації. Комунікативність реалізується в здатності групи створювати оптимальні шляхи взаємопоінформованості у визначенні спільних позицій, суджень, прийнятті групових рішень. Ідеальним еквівалентом інтелектуальної комунікативності є здатність членів дитячого об'єднання розуміти один одного з півслова.

Емоційна комунікативність – міжособистісні зв'язки емоційного характеру, динамічний процес переважаючого емоційного настрою всередині дитячого об'єднання, емоційний потенціал представників організації. Емоційна комунікатив-

ність проявляється в реалізації народної мудрості: «Розділена радість – дві радості, розділене горе – півгоря».

Вольова комунікативність – здатність членів дитячого об'єднання протистояти труднощам і перешкодам, їхня стресостійкість, надійність в екстремальних ситуаціях (Кайдалова, Пляка, 2011).

Варто зауважити, що існуючі у науково-методичному просторі види соціальної комунікативності не вичерпуються зазначеними нами. При цьому ми вважаємо, що інтелектуальна, емоційна і вольова комунікативність є базовими для формування соціальної комунікативності, яка наразі розглядається й як здатність членів дитячих об'єднань ефективно налагоджувати партнерські зв'язки.

Коротко розглянемо наукові пошуки щодо вивчення соціальної комунікативності. Так, Т. Щербакова зміст комунікативності наповнює: емоційно-мотиваційним (потреба в позитивних контактах, мотиви розвитку компетентності, цінності спілкування і мети, смислові установки «бути успішним» партнером взаємодії); когнітивним (сприйняття, уява, мислення; когнітивний стиль; оцінних і аналітичних здібностей рефлексій; входять знання щодо взаємостосунків людей, спеціальні психологічні знання, отримані в процесі навчання; сенси, образ іншого як партнера взаємодії; соціально перцептивні здібності; особистісні характеристики, що утворюють її комунікативний потенціал); поведінковим (індивідуальна система оптимальних моделей міжособистісної взаємодії; суб'єктивний контроль комунікативної поведінки) компонентами (Щербакова, 2005). О. Прозорова у структурі комунікативної компетентності виділяє дві складові: комунікативна поведінка людини, що включає як безпосередні дії в акті комунікації (уміння і навички спілкування) так і знання про закономірності спілкування, комунікативні властивості себе і інших; комунікативні цінності, орієнтації, специфіку мотивації, потреба суб'єкта в спілкуванні (Прозорова, 2003).

У контексті нашого дослідження цікавими є погляди В. Охотнікової, яка зводить комунікативну компетентність до декількох модулів:

- *соціально-психологічний модуль* (уміння спонукати до спілкування, справляти сприятливе враження, адекватно сприймати і розуміти своєрідність особистості кожного, її структуру, прогнозувати розвиток міжсуб'єктних стосунків, використовувати психологічні засоби, механізми комунікативного впливу, такі як переконання, навіювання, зараження, ідентифікація тощо);

- *естетичний модуль* (уміння гармонізувати внутрішні і зовнішні особисті прояви, активізувати емоційний тонус комунікантів, артистичність, естетична виразність, залучення до високої культури спілкування, переживання радості спілкування, почуття прекрасного);

- *морально-етичний модуль* (уміння будувати спілкування на гуманній демократичній основі, керуватися принципами і правилами професійної етики і етикету, організувати творчу співпрацю, ініціювати сприятливий моральний клімат спілкування, визнання особистої гідності усіх учасників спілкування);

- *технологічний модуль* (уміння використати засоби, методи, прийоми, різноманіття форм взаємодії, обирати оптимальний стиль керівництва спілкуванням, поєднувати комунікативну і предметну взаємодію, забезпечувати її виховну ефективність, дотримання такту у взаємодії) (Охотнікова, 2000).

При цьому процес розвитку комунікативної компетентності авторка розглядає як процес саморозвитку і самоудосконалення, разом із спеціально організованим процесом (Шпиг, 2015).

4.2. Вправи на розвиток складових соціальної комунікативності

Грунтуючись на означених вище сутнісних характеристиках комунікативності, визначимо методичні та технологічні засади формування досліджуваної якості у вихованців дитячих громадських об'єднань (далі ДГО).

Першочергово представимо вправи, техніки, процедурні складові щодо розвитку у представників дитячих об'єднань комунікабельності. Адже саме комунікабельність є запорукою соціальної активності членів дитячих об'єднань, а отже й їхньої спрямованості до налагодження партнерських взаємин.

Вправа «Твоє ім'я»

Мета: розвиток комунікабельності, створення сприятливої атмосфери для розкриття дітей, виявлення їх ініціативності у вираженні комунікативної активності.

Перебіг вправи. Кожному учасникові по колу пропонують назвати своє ім'я та розповісти, чому його так назвали, чи подобається власне ім'я, як звучить удома, як хотів би, щоб називали друзі, вчителі та ін.

Мозковий штурм

Мета: актуалізувати знання та уміння учасників про зміст поняття «комунікабельність».

Перебіг вправи. На початку заняття можна провести самооцінку комунікативних навичок і вмінь кожного з учасників тренінгу (заходу/заняття/активності). Ведучий малює на дошці (або вивішує заздалегідь підготовлений малюнок) «драбину комунікативної майстерності». Лівий бік цієї драбини – майстер комунікації, правий – рівень майстерності. Завдання – знайти своє місце на цій драбині та посісти певне місце на ній (стати ліворуч або праворуч від малюнка) відповідно до власних уявлень про самого себе.

Наприкінці заняття можна повторити цю процедуру з різними рівнями додаткових завдань (наприклад, кожний з учасників

може ранжувати решту учасників за рівнем їхньої комунікабельності на початку заняття і після його проведення.

Вправа «Думки без слів»

Мета: розвиток почуття довіри, навичок конструктивного спілкування, формування доброзичливої та безпечної атмосфери в групі, допомагають саморозкриттю учасників та згуртуванню.

Перебіг вправи. Один з учасників виходить за двері. Ті, хто залишилися, обирають трьох учасників, які бажають поспілкуватися з тим, хто вийшов. Потім той, хто вийшов, повертається і повинен поглядом визначити тих, хто бажає з ним поспілкуватися. Учасників попередньо інструктують, що погляди цих трьох повинні відрізнятися від поглядів інших. Не рекомендовано давати очевидні підказки: підморгування, кивати головою і т. ін.

Вправа «Похвалянки»

Мета: розвивати комунікабельність учасників, їх довіру один до одного та вміння знаходити корисні, позитивні якості або дії в собі.

Перебіг вправи. Учасники розміщуються по колу (або сидять за партами). Кожний отримує картку, на якій зафіксована яка-небудь дія або вчинок, що схвалюють оточуючі. Формулювання обов'язково починають словами: «Одного разу я...». Наприклад: «Одного разу я допоміг товаришеві в школі» або: «Одного разу я швидко виконав домашнє завдання» і т. ін. На обмірковування завдання дають 2-3 хвилини, після чого кожний учасник по колу робить коротке повідомлення про те, як гарно він виконав саме те, що зазначено в його картці. Після того, як усі учасники висловилися, ведучий може узагальнити висловлене. Якщо учасники готові до узагальнення без допомоги, вони можуть це зробити самостійно. Наприкінці можна провести бесіду про те, що кожна людина має певний талант, але для того, щоб його помітити, необхідно уважно, дбайливо і доброзичливо ставитися до оточуючих.

Вправа «Тактильний телеграф»

Мета: розвиток навичок у вихованців дитячих об'єднань комунікабельності та навичок ефективної взаємодії у групі.

Перебіг вправи. Учасники утворюють коло. Учасник, який стоїть біля екрана, є «передавачем», напроти нього, по колу — «приймач». Усі беруться за руки. «Передавач» потискує водночас руки тих, хто стоїть поруч, лівою та правою рукою. Сусід, отримавши таким чином імпульс, передає його далі, стискаючи руку сусіда. Завдання ускладнюється. «Передавач» посилає різні імпульси, наприклад: лівою — два коротких потискання, правою — два довгих, і перевіряє, яка лінія — ліва чи права — працює краще.

Вправа «Диспут»

Мета: розвиток комунікативних умінь та навичок.

Перебіг вправи. Вправа проводиться в формі диспуту. Учасники об'єднуються у приблизно рівні за чисельністю команди. Жеребкуванням вирішується, яка з команд посідатиме одну з альтернативних позицій з певного питання (наприклад, прихильники та противники «засмаглості», «тютюнопаління», «роздільного харчування», «сортування відходів» тощо).

Аргументи на користь тієї або іншої точки зору члени команд висловлюють по черзі. У процесі слухання той із членів команди, кому підходила черга висловлюватися наступним, повинен реагувати «угу-підтакуванням» та ставити уточнюючі запитання. Якщо зміст аргументації зрозумілий не всім учасникам або зрозумілий не повною мірою необхідно було зробити парафраз-уточнення. Аргументи на користь позиції своєї команди дозволяється висловлювати лише після того, як той, хто виступає, у певний спосіб просигналізує, що його зрозуміли правильно (кивок головою, «Так, саме це я мав на увазі»).

Ведучий стежить за черговістю виступів, за тим, щоб той, хто слухає, підтримував висловлювання, не пропускаючи тактів, парафраз, використовуючи при цьому реакції відповідного

такту. Можна пояснювати: «Так, Ви зрозуміли мене правильно», або просто повторивши слова співрозмовника, а переконатися в правильності розуміння можна, парафразуючи його висловлювання. Слід обов'язково застерегти учасників від спроб продовжувати або розвивати думку співрозмовника, приписуючи йому не його слова. На завершення ведучий коментує виконання вправи, звертаючи увагу на випадки, коли за допомогою парафраза вдалось уточнити позиції учасників «диспуту».

Вправа «Розсипанка»

Мета: розвиток асертивності.

Перебіг вправи. Учасникам пропонується зібрати слова, які знаходяться на різних паперових смужках і прочитати висловлювання:

- Аби ніхто не вилазив тобі на голову, а також аби самому не вилазити нікому на голову;
- Менше підлягати стресові, вміти охороняти власні кордони і не давати себе використовувати;
- Щоб краще нам жилося з іншими, а іншим з нами;
- Щоб краще комунікувати з іншими людьми;
- Мати спокій в душі і добре самопочуття;
- Вміти приймати власні рішення на власну відповідальність;
- Мати більше часу для себе;
- Робити те що подобається;
- Вміти чинити опір проблемам і рішуче їх вирішувати;
- Бути ближчим до самого себе;
- Бути впевненим в собі, але в зрілий спосіб;
- Не обманювати себе і більше себе любити;
- Жити в правдивих стосунках з іншими людьми;
- Шанувати самого себе;
- Аби наше життя було якіснішим.

Вправа «Комплімент»

Мета: розвивати навички спілкування, формувати позитивну самооцінку, відпрацювати навички компліментарної поведінки.

Перебіг вправи. Ведучий пропонує обговорити поняття «комплімент». (комплімент – це приємне схвальне зауваження на чиюсь адресу, похвала). При цьому пропонує уточнюючі запитання типу: Чи часто ви чуєте похвалу на свою адресу?

Подумайте, чи є у вас привід похвалити товаришів, знайти гарні слова для кожного з них? (про зовнішність: «Яке в тебе чудове волосся!», «Твої очі голубі як небо!», «У тебе дуже мила посмішка!», «Видно, що ти займаєшся спортом. Ти завжди зібраний і підтягнутий!», «На тебе завжди приємно подивитися!» про справи: «Мені дуже подобається, як ти в'яжеш», «Де ти навчилася так чудово плести з бісеру?», «Ти малюєш, наче художник?», «Де ти навчився так чудово танцювати?», «Я б із задоволенням навчився грати на гітарі, так як ти...»).

Далі ведучий пропонує потренуватися робити компліменти. Кожен учасник повинен повернутися до свого товариша, який сидить ліворуч і сказати йому комплімент. Основна умова полягає у виявленні щирості. Після виконання завдання на відпрацювання «мистецтва робити компліменти», пропонується запитання для обговорення.

- Яке враження справила на вас ця вправа?
- Чи складно було говорити комплімент?
- Що ви відчували, коли комплімент говорили вам?
- Як ви вважаєте, для чого ми виконували цю вправу?

Вправа «Переговори»

Мета: створити комфортну атмосферу для зближення вихованців дитячого об'єднання шляхом розпізнавання та усвідомлення індивідуальних особливостей кожного через спілкування, аргументацію, вподобання.

Перебіг вправи. Кожен учасник повинен поспілкуватись з

іншими учасниками на певні теми, які розкривають особисті інтереси.

Ведучий пропонує скласти розклад переговорів. Для цього кожен креслить на аркуші паперу годинник з позначками часу – від 6 до 12, залежно від кількості учасників вправи. Далі дається кілька хвилин для того, щоб усі між собою домовились: хто з ким, коли і на яку тему буде говорити. Темі для розмови пропонує ведучий – хобі, мрії, улюблені страви, книги, фільми, комп'ютерні ігри тощо.

Далі, згідно розкладу відбувають переговори. Тривалість однієї розмови – 2 хвилини. Учасники розповідають один одному про свої життєві інтереси. Заключний етап: презентації учасників – розповідь про мрії, інтереси, плани. Головне – кожен не презентує сам себе, про нього розповідають інші учасники заняття.

4.3. Прийоми та правила для ефективної самопрезентації

Згідно нашого переконання, важливе місце в процесі розвитку соціальної комунікативності вихованців дитячих об'єднань посідає вміння ефективно здійснювати **самопрезентацію**. Зазначене вміння тісно переплітається з комунікабельністю, яка стає підґрунтям його формування та розвитку. Самопрезентація передбачає наступне:

- уміння грамотно подати себе, розповідаючи про свій досвід і успіхи;
- чітке визначення пріоритетів: говорити про те, що зацікавить аудиторію;
- уміння спонукати до спілкування, справляти сприятливе враження, адекватно сприймати і розуміти своєрідність особистості кожного, її структуру;
- здатність прогнозувати розвиток міжсуб'єктних стосунків, використовувати психологічні засоби, механізми комунікативного впливу;
- уміння гармонізувати внутрішні і зовнішні особисті прояви, активізувати емоційний тонус комунікантів, артистичність, естетичну виразність, залучення до високої культури спілкування, переживання радості спілкування, почуття прекрасного тощо (Герасіна, 2012).

Від вдалої самопрезентації зможе залежати можливість вихованців дитячого об'єднання, наприклад, налагодити цікаве й корисне партнерство, бути залученим до певного проєкту, та й взагалі мати змогу заявляти про свої ідеї, наміри і обґрунтовувати їх тощо.

Ми будемо виходити з розуміння самопрезентації – як способу самовираження і поведінки людини, спрямованого на те, щоб створити сприятливе враження. Самопрезентація в цьому випадку розглядається як вміння вихованця дитячих громадських об'єднань подати себе в новій для нього обстановці, в

нових умовах перебування, в новому оточенні. При цьому самопрезентація виступає як один з важливих аспектів соціальної адаптації дитини.

Науковим підкріпленням нашої тези щодо оптимізації процесу соціальної комунікації засобами самопрезентації виступають наукові пошуки Г. Бороздіної. Авторка робить акцент на самоподачі, яка полягає в мистецтві цілеспрямованого залучення уваги реципієнта до тих (навмисно створених) особливостей свого зовнішнього вигляду, які запускають механізми соціального сприйняття партнера. Ці механізми соціального сприйняття є основою класифікації технік самоподачі.

Дослідниця виділяє «самоподачу переваги»: виділення, акцентування зовнішніх ознак переваги в одязі, манері мови, поведінці; «самоподачу привабливості»: робота, витрачена на приведення одягу у відповідність із зовнішніми даними; «самоподача відносин»: демонстрація партнеру свого ставлення до нього вербальними і невербальними засобами; «самоподача стану і причин поведінки»: привернення уваги до тієї причини власних дій, яка видається суб'єкту найбільш прийнятною.

В ході реалізації цих технік найчастіше, на думку Г. Бороздіної, використовуються прості, навіть наївні техніки самоподачі.

Запропонуємо кілька прийомів вдалого виступу, що можуть стати важливим методичним орієнтиром для вихованців дитячих громадських об'єднань при підготовці до самопрезентації.

Врахування сили паузи. Існують певні типи пауз, які можна використовувати, щоб зробити свою презентацію більш вражаючою:

- *Змістова пауза:* регулярне використання таких пауз в кінці речення або абзацу, дозволить членам дитячих об'єднань створити комфортну атмосферу сприйняття інформації слухачами. Варто зважати на те, що у процесі виступу необхідно тримати змістовий баланс, адже слухачі не можуть сприйня-

ти більше трьох пропозицій поспіль. Якщо не дати їм часу на засвоєння сказаного, все для них може скінчитися розумовим перевантаженням. Тоді вони почнуть втрачати хід думок промовця і відволікатися. Їх розум блукатиме і повернеться до виступу, лише якщо оратор зробить щось таке, що приверне їхню увагу. У цей момент слухачі схильні віддати всю свою увагу виступаючому. Кожна змістова пауза спонукає слухачів концентруватися на словах виступаючого.

- *Драматична пауза.* Паузу такого роду можна використовувати, якщо є необхідність привернути увагу слухачів до певного моменту у виступі.

- *Завершаюча пропозицію пауза.* Такі паузи доречно робити тоді, коли виступаючий декламує, наприклад вірші, відомі всім чи промовляє тези, думки, заздалегідь знаючи, що його підтримає більшість. Кожен раз, коли хтось із представників дитячого громадського об'єднання використовує цей прийом, він повинен змусити себе почекати, поки слухачі не закінчать пропозицію самостійно. Потім оратору потрібно повторити ці слова і закінчити свою думку. Увагу аудиторії буде прикута до виступаючого.

Тон голосу це теж дуже важливий момент презентації/ самопрезентації. Виступаючий повинен зважати на те, що важливі моменти, на яких хотілося б зупинити увагу співрозмовників, аудиторії необхідно виділити тоном голосу. Фахівці рекомендують проговорити їх гучніше. У гарного спікера темп мови постійно змінюється: то прискорюється, то сповільнюється, голос звучить то голосніше, то тихіше, періодично перериваючись різними паузами, які надають словам драматичності і виразності, і водночас дозволяють людям перепочити і знову зловити думку виступаючого. Чим різноманітніше і багатше вокальними елементами буде мова, тим цікавіше і динамічніше аудиторія сприйматиме виступ. Наголосимо також на значимості фізичних якостей мовного апарату, як його чіткість, сила тощо.

Виокремимо кілька *правил самопрезентації*, які згідно з нашими уявленнями забезпечують успішну комунікацію членів дитячих об'єднань з представниками різних цільових груп, в процесі налагодження успішної життєдіяльності організації, у тому разі й партнерської взаємодії.

№1. «Правило 7 секунд»

Його сутність заключається в тому, що загальна думка про виступаючого формується в перші 7 секунд. Тому важливо контролювати поставу: розправлені плечі, піднята голова. Надати впевненості своєму голосу і погляду.

№2. Правило дрес-коду

Необхідно оцінити ситуацію з точки зору її стильового формату.

№3. Правило «Профі»

Професіоналізм людини проявляється в умінні грамотно розповідати про себе. Рекомендуємо завчасно скласти змістовну коротку історію і піднести її співрозмовнику. Дієслова доконаного виду викликають довіру в аудиторії: «зробив», «домігся», «сформулював», «поліпшив» тощо. Такі моменти справляють враження про виступаючого як про ділову та надійну особистість, яка досягає поставлених цілей.

№4. Правило «Невербалики»

Не потрібно забувати й про невербальну складову: не варто схрещувати руки і ноги, не соватися, перебирати різні предмети (олівець, телефон, папір тощо). Це ознаки невпевненості в собі. Слід триматися прямо і спокійно, кивати, коли потрібно. Посмішка повинна бути доречною. Так співрозмовник зрозуміє, що представник дитячого об'єднання тримає себе в руках і швидко адаптується в будь-яких ситуаціях.

№ 5. Правило «Ретельна підготовка».

Відзначимо, що всі люди потребують різного часу на підготовку до виступу, проте беззаперечним буде той аргумент, що підготовка все-таки потрібна. У змісті власного виступу варто

визначити вступ, основну частину, резюме. Також обов'язково звернути увагу на логіку викладення матеріалу (Whetten, 2002).

Пропонуємо кілька технік спрямованих на розвиток управління враженням у процесі самопрезентації та презентації.

Техніка управління враженнями Роберта Чалдіні

Р. Чалдіні запропонував дві непрямі техніки управління враженням. Перша техніка називається «насолоджуватися відбитком слави» (basking in reflected glory). Суть її полягає у використанні чужого успіху в цілях своєї самопрезентації. При цьому необхідно пропрацювати два моменти:

По-перше, правильно вибрати об'єкт, популярність якого може вплинути на аудиторію. По-друге, правильно позначити своє ставлення до цього об'єкту. Для цього, на думку Р. Чалдіні, можливо, що більш ефективним виявиться непряме декларування, а не прямі вказівки, наприклад використання знаків соціальної символіки (Cialdini, Richardson, 1980). Друга техніка була названа Чалдіні як техніка підриву (blasting). Вона полягає в навмисному перебільшенні недоліків чого-небудь або кого-небудь для підвищення власного статусу в очах оточуючих.

4.4. Вправи на розвиток вмінь конструктивно вирішувати конфлікти

Вміння *конструктивно вирішувати конфлікти* також є одним із сутнісних показників розвитку соціальної комунікативності членів дитячих громадських об'єднань.

Вирішення конфлікту – це складний і багатогранний процес, який включає декілька етапів. Аналітичний етап – збирання й оцінювання інформації з таких проблем: об'єкт конфлікту, опонент (дані про нього), особиста позиція, причини і безпосередній привід конфлікту, соціальне середовище, вторинна рефлексія (уявлення суб'єкта про те, як його опонент сприймає конфліктну ситуацію).

Прогнозування варіантів вирішення конфлікту опонентами і визначення способів його вирішення, які б відповідали власним інтересам і ситуації. Визначення критеріїв вирішення конфлікту, які б визнавалися обома сторонами: правові норми, моральні принципи, думка авторитетних осіб, прецеденти вирішення аналогічних проблем у минулому, традиції.

Дії з реалізації наміченого плану проводяться відповідно до вибраного способу вирішення конфлікту. Контроль ефективності власних дій – це критичні відповіді на запитання: «Чому я це роблю?», «Чого хочу досягти?», «Що утруднює реалізацію плану?», «Чи справедливі мої дії?», «Що потрібно для усунення перепон на шляху вирішення конфлікту?». Після завершення конфлікту здійснюється аналіз помилок.

У конфліктах динаміка варіантів застосування тактик їх вирішення зазвичай іде від м'яких до більш жорстких. Жорстка: тактика тиску, фізичного та психологічного насилля (шкоди), захвату й утримання об'єкта конфлікту. Нейтральна: тактика коаліцій, санкціонування, демонстративних дій. М'яка: тактика фіксації власної позиції, дружніх стосунків, угод. Одна й та ж тактика може використовуватися в межах різних стратегій.

Принципове значення для того, як завершиться конфлікт, має вибір опонентом стратегії виходу з нього, тобто основної лінії поведінки опонента на його заключному етапі. Виділяють п'ять основних стратегій: суперництво, компроміс, співпраця, уникнення, пристосування (К. Томас). Вибір стратегії виходу з конфлікту залежить від різних факторів: особистісні особливості опонента, рівень завданої або отриманої шкоди, наявність ресурсів, статус опонента, наслідки, тривалість конфлікту тощо.

Пропонуємо комплекс вправ спрямованих на формування у членів дитячих громадських об'єднань конструктивної моделі поведінки у конфлікті.

Вправа «Невпевнені, впевнені та агресивні відповіді»

Мета: проаналізувати та відпрацювати різні моделі поведінки в конфліктній ситуації.

Перебіг вправи. Кожному членові групи дітей, вихованців громадських об'єднань пропонується продемонструвати в запропонованій ситуації невпевнений, впевнений та агресивний типи відповідей.

Ситуації можна запропонувати такі:

- «Із Вами розмовляє друг, а Ви хочете піти...»
- «Ваш товариш улаштував Вам зустріч із незнайомою людиною, не попередивши Вас...»
- «Люди, які сидять позаду Вас у кінотеатрі, заважають Вам галасливою розмовою...»
- «Ваш сусід відволікає Вас від цікавого виступу, ставлячи дурні, на Ваш погляд, запитання...»
- «Адміністратор школи говорить, що Ваш зовнішній вигляд не відповідає статусу педагога/учня...»
- «Друг просить Вас позичити йому якусь коштовну річ, а Ви вважаєте його людиною неакуратною та не дуже відповідальною...».

Для кожного з учасників використовується тільки одна ситуація. Можна розіграти ці ситуації в парах. Група повинна обговорити відповідь кожного з учасників.

Наприкінці рекомендуємо обговорити з учасниками: оптимальний для них варіант поведінки в конфліктній ситуації; виявити прецеденти конфліктної поведінки та дисонанс між бажаною та реальною поведінкою в конфлікті.

Вправа «Модель конфлікту»

Мета: проаналізувати поведінку провокатора та актуалізатора в конфліктній ситуації, відпрацювати техніки конструктивного виходу з конфлікту.

Перебіг вправи. представники дитячих громадських об'єднань за бажанням пропонують конфліктну ситуацію, яка не була розв'язана або її вирішення не задовольняє учасника. Решта учасників пропонують свій варіант розв'язання даної ситуації. Правильність чи неправильність варіантів не оцінюється, головне, щоб було якнайбільше пропозицій вирішення. Визначається найоптимальніший варіант для заявленої ситуації. З'ясовується задоволення таким способом вирішення ситуації у того учасника, який її заявив.

Вправа «Кажу, що бачу»

Мета: формування навиків формулювання безоціночних суджень.

Перебіг вправи. Учасники тренінгу, сидячи, утворюють коло. Кожний із них спостерігає за поведінкою решти учасників і по черзі говорить про те, що бачить щодо будь-кого з учасників. Наприклад: «Микола сидить, поклавши ногу на ногу», «Катруся посміхається» та ін.

Ведучий стежить за тим, щоб учасники тренінгу не застосовувати оцінних суджень і умовиводів. Після виконання вправи обговорюється, чи часто спостерігалася тенденція використовувати оцінки, чи була ця вправа складною, що відчували учасники.

Вправа «Диспут»

Мета: розвивати вміння й навички активного слухання, відпрацювання техніки парафраза задля уникнення конфліктних ситуацій.

Перебіг вправи. Вправа проводиться в формі диспуту. Учасники об'єднуються в приблизно рівні за чисельністю команди. Жеребкуванням вирішується, яка з команд посідатиме одну з альтернативних позицій з певного питання (наприклад, прихильники та противники «засмаглості», «ранкової зарядки», «сортування сміття» тощо).

Члени команд висловлюють по черзі аргументи на користь тієї або іншої точки зору. Обов'язковою вимогою для гравців є підтримка висловлювань супротивників і з'ясування сутності аргументації. У процесі слухання той із членів команди, чия черга висловлюватися, повинен реагувати угу-підтакуванням, ставити уточнюючі запитання, якщо зміст аргументації зрозумілий не повною мірою, або ж зробити парафраз, якщо виникло уявлення повного розуміння. Аргументи на користь позиції своєї команди дозволяється висловлювати лише після того, як той, хто виступає, у той чи інший спосіб просигналізує, що його зрозуміли правильно (кивання головою, «Так, саме це я мав на увазі»).

Ведучий стежить за черговістю виступів, за тим, щоб той, хто слухає, підтримує висловлювання, не пропускаючи тактів, парафраз, використовуючи при цьому реакції відповідного такту. Можна пояснювати: «Так, Ви зрозуміли мене правильно», або просто повторивши слова співрозмовника, а переконатися в правильності розуміння можна, парафразуючи його висловлювання. Слід обов'язково застерегти учасників від спроб продовжувати або розвивати думку співрозмовника, приписуючи йому не його слова.

На завершення ведучий коментує виконання вправи, звертаючи увагу на випадки, коли за допомогою парафраза вдалося уточнити позиції учасників «диспуту».

Вправа «Залагодження конфліктів»

Мета: відпрацювати вміння й навички застосування оптимальних механізмів вирішення конфліктів.

Перебіг вправи. Ведучий розповідає про важливість уміння швидко та ефективно залагодити конфлікти; оголошує про те,

що зараз дослідним шляхом необхідно спробувати з'ясувати головні методи урегулювання конфліктів.

Учасники об'єднуються в трійки. Упродовж 5 хвилин кожна трійка придумує сценарій, за яким двоє з учасників грають ролі сторін, які конфліктують одна з одною (наприклад, подружжя, яке свариться), а третій – грає миротворця, арбітра. На обговорення ведучий ставить такі питання:

- «Які методи урегулювання конфліктів було продемонстровано?»
- «Які, на Вашу думку, цікаві знахідки використовували учасники під час гри?»
- «Як варто було поводитися тим учасникам, яким не вдалося залагодити конфлікт?»

Вправа «Я-твердження та Ви-твердження»

Мета: навчитись застосовувати «Я-твердження та Ви-твердження».

Перебіг вправи. Учасникам пропонується розіграти ситуації з використанням «Я-твердження та Ви-твердження», використовуючи відповідні схеми.

Схема «Я –твердження»: опис ситуації, що викликала напруження – реакція на подію, точна назва свого почуття в цій події – причини цього почуття та результат, якому б надали перевагу. Натомість «Ви-твердження» – це твердження, що вказують на оцінку ситуації дії опонента. Зауважимо на моменті суб'єктивізму в такому підході та визначимо як пріоритетну модель «Я-твердження».

Результативність діяльності щодо конструктивного врегулювання конфліктів забезпечує оптимальний баланс між інноваційною механізмом реалізації, зокрема партнерської діяльності та ефективністю життєдіяльності дитячої громадської організації в цілому. Наголосимо, що попередити конфлікти набагато легше, ніж конструктивно їх вирішити. Діяльність щодо формування навичок конструктивної моделі поведінки у конфлікті повинна носити комплексний та системний характер.

4.5. Вправи на відпрацювання навичок командної роботи

Формування та розвиток команди є беззаперечною складовою процесу накопичення соціального капіталу, який в свою чергу позначається здатністю організації встановлювати ефективні партнерські зв'язки. Організаційна сутність громадської діяльності передбачає наявність командного духу в організації, що забезпечить переслідування єдиної місії громадського утворення. Що ж роботи у разі відсутності у членів дитячих об'єднань умінь ефективної командної роботи? Наразі постає діяльність з тимбилдингу.

Team bulding - це робота, спрямована на об'єднання і заохочення членів групи до спільної результативної діяльності. Використовують тут різноманітні засоби і форми роботи: ігри, тренінги та інші заходи, спрямовані на формування командного духу.

Метою тимбилдингу є створення об'єднаної команди, усунення проявів конкуренції та формування відчуття спільної справи. Використання конкурсних вправ неодмінно створює ситуацію, за якої є переможці та переможені. А це може стати причиною непотрібного суперництва. Тому краще зосередитись на тих видах діяльності, що спрямовані на об'єднання групи і колективу.

Основні цілі тимбилдингу:

- створити у колективі дитячого об'єднання почуття єдності;
- замінити у представників дитячого об'єднання почуття конкуренції на почуття співробітництва;
- навчити членів дитячого об'єднання ефективно взаємодіяти між собою;
- виробити у всіх членів дитячого об'єднання розуміння та довіру один до одного;

- згуртувати команду, вивести «командний дух» на більш високий рівень;

- надати членам дитячого об'єднання можливість психологічного розвантаження;

- розвинути навички командної партнерської взаємодії (як між членами команди всередині, так і на зовнішньому рівні).

Запропонуємо кілька варіантів вправ на відпрацювання навичок командної роботи. Відразу зауважимо, що кожна запропонована вправа буде спрямована на розвиток навичок командної роботи.

Вправа «Зберіть емблему»

Перебіг вправи. Ведучий повинен надрукувати на звичайному аркуші логотип організації, обов'язково у кольоровому форматі. Потім потрібно розрізати його на кілька частин. Завдання полягає у тому, щоб команди, які можуть бути об'єднані з використанням довільних технік, зібрали свій логотип якнайшвидше. Виконання запропонованого завдання потребує згуртованості, спільності дій, загальної зацікавленості тощо.

Вправа «Гра зі словами»

Перебіг вправи. Учасники виконання вправи об'єднуються в міні-групи. Кожна група отримує завдання, що полягає в доповненні анкети з абрєвіатурами (абрєвіатури, значення яких знають тільки ведучі), додавши рядок з пісні чи вірша.

Виконуючи подібне завдання члени дитячих об'єднань не лише згуртовуються, а ще й розвивають власну креативність.

Вправа «Створи рекламу»

Перебіг вправи. Учасники заходу знову об'єднуються в міні-групи, кожній з яких дається 15 хвилин на те, щоб придумати незвичайну і яскраву рекламу власної організації чи певного заходу, який вона проводить. Переможе та команда, яка створить найвеселішу і найзмістовнішу, на думку більшості, рекламу. Перед початком виконання завдання можна

обговорити критерії оцінки рекламного продукту, що в свою чергу стандартизує процес виконання завдання.

Вправа «Ідеальний товар»

Мета: формування свіжого погляду на послуги, що продукує певне дитяче об'єднання.

Перебіг вправи. Потрібно об'єднати учасників у кілька команд по 3-7 осіб. Кожна команда отримує картки, на яких вказані послуги та їхні основні характеристики. Учасники починають презентувати свої картки-послуги, в той час як інші обирають найбільш вдалі послуги. Таку процедуру проходять усі команди. Врешті стає зрозумілим як учасники сприймають зміст кожної послуги, як можуть її презентувати та оцінювати, що беззаперечно впливає на якість партнерської комунікації в реальному житті.

Вправа «Скарби Флінта»

Перебіг вправи. ведучий подає інструкцію, в якій зазначено, що учасники заходу потрапляють на острів, де в скрині заховані скарби пірата Флінта. Щоб їх знайти, потрібно перевтілитися в піратів і пройти випробування. Головне завдання - зрозуміти, що означає командний дух. Кожна команда вибирає для себе назву, девізи і капітанів. Потім групам пропонується пройти випробування, наприклад, такі:

- розгадування логічних головоломок;
- підкорення висот;
- особисті випробування для кожного гравця (організовані за типом випробувань в грі Форт Боярд).

Коли команди виконують всі завдання, об'єднуються всі підказки, які вони знайшли, в одну карту. Потім всі групи проходять випробування загальне для всіх. Під час нього вони знаходять і скарби Флінта: намет, частини вігвама чи куреня. Збирають його всі разом.

Скарби можуть бути будь-якими, не обов'язково такими, як в прикладі. В кінці програми вручають дипломи. Потім обговорюють підсумки квесту та способи досягнення мети.

Вправа «Вовняне покривало»

Перебіг вправи. Ведучий демонструє учасникам вовняний клубок. Потім кидає його першому гравцю, так створюється перша комунікація. Залишаючи в руках нитку, цей учасник кидає клубок наступному і так далі.

Іншим учасникам також потрібно роздати клубочки, які таким же чином перекидаються один одному. Зал поступово буде накритий покривалом з вовни. В ході гри представники дитячих об'єднань стають відкритими, їм весело, в той же час між ними налагоджується емоційний, командний зв'язок.

Вправа «Розплутайте вузол»

Перебіг вправи. Всі учасники стають в коло і тримаються за руки. Завдання ведучого заплутати це кільце, а завдання команди - розплутатися в найкоротший час, не розірвавши кільця.

В результаті стає чітко видно, як співробітники взаємодіють один з одним. Наскільки злагоджено вони можуть діяти для досягнення мети.

Вправа «Перехід через болото»

Мета: об'єднати представників дитячих об'єднань в команди, навчити їх прислухатися до думки один одного.

Перебіг вправи. На підлозі малюють звивистий і складний шлях через болото. Кожному члену команди роздають аркуш паперу, це «купина» на болоті. Учасник повинен, наступаючи на свою купину, перейти через болото. Але в болоті живе жахливий і голодний крокодил, який тягне до себе купини, що залишаються порожніми. Тому гравець завжди повинен стояти на «купині».

Вся команда повинна перейти болото по одному, дотримуючись повної тиші. Здавалося б, це просто, але на практиці вимагає великих зусиль, особливо якщо людей в команді багато.

Вправа «Відтвори мелодію»

Перебіг вправи. Для цієї вправи будуть потрібні музичні інструменти, але не звичні, на зразок гітари або барабана, а

смішні, наприклад, маракаси, тарілочки, бубон. Учасникам потрібно взяти по одному інструменту.

Потім включити якусь досить відому пісню або мелодію, програвуть її кілька разів і просять гравців відтворити композицію за допомогою своїх музичних інструментів. Для успішного проходження не потрібно володіти відмінним музичним слухом або вокальною освітою. Важливіше уважно слухати своїх колег, обговорювати, домовлятися.

Вправа «5-й елемент»

Перебіг вправи. Атмосферна командна гра з елементами квесту. Учасники об'єднуються в команди. На певних етапах гри команди, рухаючись по різних маршрутах, перетинаються з суперниками і стають учасниками оригінальних змагань. На учасників чекають фізичні та інтелектуальні завдання, а також перевірка на логіку кмітливості. Який би не був ваш колектив, кожен його учасник зможе зробити рівноцінний внесок в перемогу, незалежно від віку, фізичного стану і рівня знань. З самого початку учасникам невідомо, що робити з такою кількістю реквізиту, але знання фізики, хімії, математики допоможуть їм прийти до логічного вирішення, використовувати кожен атрибут і в самому кінці досягти заповітної мети – знайти настільки таємничий п'ятий елемент.

Вправа «Forest Drive»

Перебіг вправи. Вправа представляє собою стандартний мотузковий курс: захоплююча пригода, в якому команді доводиться вирішувати різні завдання для досягнення головної мети. Завдання для команд розробляються індивідуально під кожну компанію, і може включати як прості завдання на логіку, так і більш складні фізичні випробування. Задоволення, впевненість в собі і трішечки втоми - почуття, якими будуть переповнені учасники цієї вправи.

Найоптимальнішим місцем проведення, звичайно буде ліс, тривалість - один день.

Вправа «Що зменшується газета».

Перебіг вправи. Учасники діляться на міні-групи по 2 людини, кожній команді видається газетний лист. Ведучий озвучує таку інструкцію: «Вам потрібно разом встати на газетний лист і скандувати «Ми – одна команда!»! Після чого протриматися кілька секунд разом, можна триматися один за одного». Далі команда складає газету навпіл і повторює завдання. Після того як і це буде зроблено, ведучий ще раз складає газету навпіл і знову повторює завдання. Завдання групи - розміститися на найменшому клаптику паперу на час, достатній для того, щоб крикнути всім разом «Ми - одна команда!»

Вправа «Повітряні замки»

Перебіг вправи. Учасники об'єднуються у міні-групи по 3-6 осіб. У центрі кімнати кладеться пачка паперу і озвучується наступна інструкція: «Кожній команді необхідно за наступні 15 хвилин побудувати з цього паперу вежу. Нічого крім паперу використовувати не можна. Вежа повинна бути вище одного метра у висоту. Перемагає команда, яка побудує найвищу вежу». Наприкінці варто обговорити, що допомагало, а що заважало всім працювати в команді.

Вправа «Діалоги в темряві»

Перебіг вправи. Учасники діють в непроглядній пітьмі. Коли зір відключається, загострюються всі інші органи чуття. У темряві людина стає беззахисною, вразливою і відкритою, потребує особливої підтримки.

Завдання можуть бути різними, наприклад, визначити розміри приміщення, в якому команди раніше не були. Діалоги в темряві не тільки використовують в якості бізнес-тренінгів, а й в якості допомоги людям з інвалідністю.

Вправа «Разом ми сила»

Перебіг вправи. Кожен учасник протягом 5 хвилин пише список своїх сильних і слабких сторін, які він демонструє в діяльності дитячого об'єднання. Потім, робота продовжується

в міні-групах або всі учасники (якщо група невелика) складають загальний список сильних і слабких сторін всієї команди. При цьому, якщо чийсь недолік компенсується сильною стороною іншого учасника, то цей недолік можна викреслити і не враховувати. Так само, якщо команда формує будь-які нові загальні недоліки або достоїнства їх слід дописати в список.

Після цього представник від кожної команди розповідає про те, що змінилося в списках достоїнств і недоліків, після того як вони були об'єднані.

Пропонуємо здійснити обговорення в контексті усвідомлення того, що можливості команди не визначаються простою сумою можливостей її учасників. Як правило, в командній взаємодії компенсуються недоліки і посилюються гідності кожного.

Вправа «Плутанина»

Перебіг вправи. Вся команда стає в коло і витягує руки вперед. Після цього кожен учасник повинен схопити своєю рукою за руку іншої людини. Не можна брати за руку свого сусіда або обома руками з'єднуватися з однією й тією ж людиною. Після того як всі взяли за руки, група повинна розплутатися, тобто, не розтуляючи рук, зробити так, що б всі знову стояли в колі.

Запропоновані вище вправи з розвитку командоутворення спрямовані на усвідомлення того, що дружній, мотивований і активний колектив виступає запорукою успіху життєдіяльності всієї організації, в тому разі й щодо налагодження взаємодії на засадах соціального партнерства.

Діяльність членів дитячих об'єднань щодо налагодження їхнього функціонування на засадах соціального партнерства потребує володіння відповідними знаннями та уміннями щодо:

- обміну досвідом із різними організаціями, державними установами, бізнесовими структурами та ін. з метою оптимі-

зації процесу функціонування дитячого громадського об'єднання;

- визначення повноважень і відповідальності партнерів на засадах основних принципів соціального партнерства, якими є: визнання, повага, аналіз спільної діяльності, стійкість, відповідальність, винагорода, подолання конфліктів, реферування;
- здійснення презентації певного дитячого об'єднання як надійного партнера, мотивування до партнерської співпраці;
- підтримки та розвитку партнерських стосунків;
- визначення пріоритетного підґрунтя партнерської взаємодії: субконтрактна діяльність (передбачає оплату послуг), безпосереднє фінансування роботи (передбачає донорські інвестиції в проєкт або організацію), спільна робота над проєктом (рівноправність усіх учасників партнерства).

РОЗДІЛ 5. ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА

5.1. Соціальне партнерство у діяльності Всеукраїнського дитячого громадського руху (ВДГР) «Школа безпеки»

Взаємодія соціальних інститутів у процесі виховання зростаючої особистості є актуальною протягом багатьох десятиріч. Зокрема, у педагогічній науці у тлумаченні цього такого процесу використовувалися близькі за значенням поняття як «соціальна взаємодія», «співтворчість», «співпраця», «співробітництво» та ін.

Соціальна взаємодія різних соціальних інститутів в процесі виховання зростаючої особистості стала необхідною та об'єктивною умовою для розвитку виховного процесу та підвищення ефективності виховання. Розвиток ідей гуманістичної педагогіки сприяло появі поняття «соціальне партнерство».

Запозичене із соціології та економіки, у широкому значенні соціальне партнерство розглядається як взаємовигідне співробітництво між трьома секторами суспільства – державними структурами, сферою бізнесу та некомерційними організаціями з метою вирішення соціальних проблем для різних кате-

горій громадян. У вузькому значенні ми розуміємо соціальне партнерство як систему конструктивної взаємодії соціальних інститутів на досягнення певної мети шляхом ухвалення угоди про співробітництво.

Отже, соціальне партнерство зумовлено соціальною дією на ґрунті партнерської солідарності у взятті відповідальності за вирішення певної соціальної проблеми.

Встановлення діалогу влади та інститутів громадянського суспільства зумовлена як новими потребами в управлінні державою, формування ціннісних орієнтацій та очікувань суспільства, так і врахування інтересів різних соціальних груп, формування відкритого громадянського суспільства.

Зважаючи на те, що стартовим відліком для розгортання соціального партнерства є певна соціальна проблема, предметом нашої уваги стали інтереси дітей та учнівської молоді у виховання культури безпеки життєдіяльності. Як засвідчує статистика, на дитячий вік припадає 25% усіх травмувань та ушкоджень, які отримує людство. За оперативними даними Міністерства охорони здоров'я щороку в Україні щорічно травмується у середньому 4,5 млн. людей, з них 360 тисяч дітей. Травматизм є причиною номер один смертності в Україні. За даними поліції в за 2020 рік сталося понад ДТП, загинуло 3541 людина, з них аварій з дітьми 4432, 168 дітей загинуло, 3957 травмовано. Статистика має динаміку щорічного зростання, що засвідчує нехтування культурою безпеки на дорогах. Надзвичайні ситуації в Україні, під час яких гине 0,1% населення країни, виникають у 7 разів частіше, ніж у економічно розвинених країнах. 147 дітей загинули і 392 були поранені під час російської збройної агресії проти України. Третина усіх аварій і нещасних випадків пов'язана з незнанням елементарних правил поведінки в надзвичайних ситуаціях.

«Навчити дітей жити безпечно» – найперше завдання суспільства. Це насамперед означає навчити дітей та молодь осмислювати необхідність здорового та безпечного способу життя, сприяти розвитку і вдосконалення особистісних якостей, умінь продуктивно діяти, проявляючи самостійність мислення, особисту відповідальність за дії, прийняття рішень в складних і екстремальних ситуаціях.

Так протягом більш ніж 20 років своєї діяльності Всеукраїнський дитячий громадський рух (ВДГР) «Школа безпеки» реалізує головну мету своєї діяльності: сприяння консолідації зусиль суспільства у вирішенні проблем безпеки та виживання дітей України в умовах дії шкідливих і небезпечних факторів природного, техногенного, соціально-економічного, криміногенного, медико-біологічного та військового характеру; задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, національно-культурних, інших спільних інтересів своїх членів. Щорічно до участі у заходах за програмою «Школа безпеки» залучаються понад 100 тисяч юнаків та дівчат. Дитячу громадську організацію створено у 1999 році за підтримки тодішнього Міністерства з надзвичайних ситуацій України. У 2000 році її було зареєстровано Міністерством юстиції України, вона набула статус юридичної особи. Осередки та відокремлені підрозділи організації діють у 21 області України.

Понад 30 вихованців руху нагороджено державними нагородами за порятунок людей в екстремальних ситуаціях, більш ніж 200 стали професійними рятувальниками, а сьогодні вони – волонтери Руху. (<https://www.youtube.com/watch?v=jItvT3iWkoI>); (<https://youtu.be/djBhzDUXfLY>); (<https://www.facebook.com/schoolofsafety.ua/posts/1670979966549372>)

Підтримуючи створення дитячої громадської організації такого важливого напрямку, діти та небайдужі дорослі розуміли, що проблема забезпечення безпеки життєдіяльності най-

більш уразливої частини суспільства – дітей є найважливішою потребою для сучасної України. У такому важливому напрямі діяльності було необхідно залучити увесь можливий ресурсний потенціал державних органів, соціальних інститутів, сфери бізнесу щодо впровадження реальних програм, дій в поточному перебігу часу та на перспективу.

Законодавче підґрунтя діяльності ВДГР «Школа безпеки»: Конституція України, Ст. 41 Кодексу цивільного захисту України, Конвенція ООН про права дитини, Державна цільова соціальна програм «Молодь України», Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року; Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019); Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» (2020 р.).

У ВДГР «Школа безпеки» склалася своя система роботи з дітьми та учнівською молоддю з такими цільовими орієнтирами виховання культури безпеки:

- надання дітям, молоді спеціальних знань, умінь і навичок виживання в різних життєвих ситуаціях: у випадку природних і техногенних катастроф; в умовах гострих соціальних, соціально-політичних і військових конфліктів; в екстремальних умовах;
- прищеплення мотивів, які спонукають до виконання правил безпечної поведінки вдома, на вулиці, в школі, на природі, в суспільстві;
- відпрацювання в ході навчань, тренувань, змагань прийомів і способів дій у надзвичайних ситуаціях і при загрозі терористичних акцій, вироблення необхідних морально-психологічних якостей, необхідних в екстремальних ситуаціях;
- формування ціннісних орієнтирів: духовність, моральність та загальнолюдські якості у підростаючого покоління;

свідомого й відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки;

- засвоєння знань з основ цивільного захисту, рятувальних робіт під час ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха, прикладної фізичної та медико-санітарної допомоги;
- залучення молоді до занять фізичною підготовкою та спортом;
- сприяння соціальній ініціативності та активності дітей і молоді; розвитку їх творчих здібностей.
- привернення уваги громадськості до проблем екології, зокрема радіаційного забруднення атмосфери, гуманітарної та екологічної катастрофи в умовах окупації на сході України і в Криму;
- посилення уваги суспільства й світової спільноти до проблем подолання наслідків техногенної катастрофи; вшанування подвигу ліквідаторів трагедії на Чорнобильській АЕС та учасників АТО;
- сприяння соціальній активності й ініціативності молоді та взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування і громадськості у напрямку національно-патріотичного виховання;
- демонстрація досягнень, умінь та навичок юних рятувальників України, зокрема вихованців Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки» щодо дій в екстремальних ситуаціях;
- пропагування професії рятувальника;
- поширення та розвиток в Україні та за її межами Руху «Школа безпеки» та залучення до участі у ньому якомога більше дітей та молоді, в тому числі дітей з Донецької та Луганської областей;
- обмін досвідом та співпраця з міжнародними дитячими організаціями та юними рятувальниками зарубіжних країн щодо навчання дітей та молоді основ безпечної життєдіяльності та інтеграція української молоді до європейської та

світової міжнародної спільноти.

- залучення широкого загалу дітей та молоді до участі у роботі, спрямованій на організацію змістовного дозвілля дітей та юнацтва, створення умов для їхнього творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку; виявлення та підтримка талановитих і обдарованих дітей.

Зрозуміло, що одній дитячій громадській організації не під силу вирішення такої глобальної проблеми, але досвід засвідчує про те, що діти разом з дорослими реально можуть докласти багато зусиль щодо вирішення проблеми у дитячо-юнацькому середовищі. Зауважимо, що керівники дитячих громадських організацій працюють на громадських засадах, свій вільний час, любов, піклування, серце віддають дітям.

Україна потребує ініціативних та творчих особистостей, здатних виховувати справжніх громадян своєї країни. Опертя на підростаюче покоління, створення умов для розвитку у дітей та молоді соціальної активності, громадянської позиції, умінь критично мислити, приймати рішення, діяти та готовності прийти на допомогу є ключовими для організації. Вихованці стають ініціаторами та авторами нових цікавих справ, а потенціал дитячих організацій підтримується та ефективно розвивається саме через конкретну діяльність. Через соціально значущу діяльність, пов'язану з реальними справами, вибудовується зв'язок участі дітей в житті суспільства, своєї країни.

Дитяча організація не може самотужки вирішувати проблеми діяльності. Вона потребує підтримки і допомоги з боку органів державної влади, соціальних інститутів та широкого партнерства.

Наразі соціальне партнерство допомагає організації реалізовувати її задуми, а об'єднання можливостей соціальних партнерів посилює синергетичний ефект партнерства. ВДГР «Школа безпеки» відкриті до партнерства, уміння дорослих лідерів вибудовувати комунікацію з різними партнерами за-

свідчує їх професійність, авторитет та лідерські особистісні якості. Узгодження ключових маркерів робить процес соціального партнерства прозорим і узгодженим.

Ключові маркери соціального партнерства: соціальна проблема; інтереси партнерів; правове підґрунтя партнерства; проєкт як спосіб взаємодії партнерів; можливості та переваги партнерів; об'єднання ресурсів та розподілення ролей партнерів; інформаційна підтримка; інноваційні підходи вирішення соціальної проблеми; стилі взаємодії та взаємний контроль; взаємна відповідальність за результати та прийнятих на себе повноважень; стабільність партнерських взаємин.

У всіх суб'єктів соціального партнерства ВДГР «Школа безпеки» є свої компетенції, професійні надбання у соціальній діяльності, можливості щодо організації волонтерства, досвіду грантової діяльності, зокрема в реалізації проєктів та програм для дітей та молоді, є наявні матеріальні та людські ресурси. На рис. 1 зображено модель соціального партнерства організації.

Модель соціального партнерства

Рис. 5.1. Модель соціального партнерства ВДГР «Школа безпеки»

Зміст взаємодії з соціальними партнерами

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
Органи державної влади	
Комітет з питань молоді та спорту Верховної Ради України.	Участь у розробленні нормативно-правового забезпечення з питань молодіжної політики, дитячого руху, діяльності громадських об'єднань, підготовці та проведенні парламентських та комітетських слухань. ВДГР «Школа безпеки» - лауреат премії Верховної ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму та місцевого самоврядування (2016).
Центральні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування	
Міністерство молоді та спорту України.	Участь у розробленні нормативно-правового забезпечення з питань молодіжної політики, дитячого руху, діяльності громадських об'єднань. Участь у конкурсах на надання державної підтримки на реалізацію проєктів та програм інститутів громадянського суспільства.
Міністерство освіти та науки України	Створено понад 20 програм гурткової роботи, 6 з яких мають гриф МОН; запроваджено понад 3 тисяч гуртків з безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, цивільного захисту та рятувальної справи, зокрема: «Школа безпеки», «Юний рятувальник», «Юний рятувальник-захисник».
Міністерство соціальної політики України	Співпраця в програмах дитячого оздоровлення, реалізації факультативного протоколу Конвенції ООН про права дитини.

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
Міністерство внутрішніх справ України.	У співпраці з підрозділами МВС України проведення тижнів безпеки життєдіяльності, безпеки дорожнього руху, профілактичних заходів.
Міністерство культури та інформаційної політики України.	Участь у конкурсі «Громадянське суспільство та влада – кращі практики співпраці» (www.https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ZBIRNYK_ISTORIJ_2020.pdf).
Міністерство оборони.	Розроблення у Запорізькій, Одеській областях у співпраці зі штабом Військово-Морських Сил спецкурсів - «Основи військової та військово-морської справи», «Основи військової справи», «Прикладна фізпідготовка» з метою навчання та військово-патріотичного виховання молоді, підготовка учнів до вступу у вищі військові навчальні заклади, підготовка юнаків до військової служби у Збройних Силах України, проведення польових таборів для юнаків.
Державна служба з надзвичайних ситуацій України.	Підписано угоду про співпрацю
Підрозділи ДСНС.	Організація системної співпраці з відділеннями, надання можливостей використання бази та спец техніки, інвентарю та організація допомоги у проведенні занять з культури безпеки, відпрацювання практичних дій при надзвичайних ситуаціях, проведенні аварійно-рятувальних робіт в умовах пожежі, хімічного або радіаційного забруднення,

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
	пошуково-рятувальних робіт у природному середовищі, на водній акваторії, допомога у проведенні практичних заходів всеукраїнського рівня.
Управління у справах молоді та спорту державних адміністрацій.	Розроблення проектних пропозицій до регіональних конкурсів на надання державної підтримки на проведення заходів, участь у роботі молодіжних рад, громадських слухань.
Управління освіти державних адміністрацій.	Допомога в організації тижнів безпеки життєдіяльності, організація гурткової роботи за програмами «Школа безпеки», «Юний рятувальник», «Юний рятувальник-захисник», проведення спільних акцій, проєктів.
Правоохоронні органи.	Співпраця у проведенні заходів різного рівня, організація заходів з метою профілактики правопорушень, дорожнього руху, дотримання здорового способу життя та обережного поводження з вибухонебезпечними предметами.
Наукові установи	
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту.	Надання бази інституту та організація допомоги у проведенні занять з культури безпеки, домедичної допомоги, в організації тренувань, проведенні практичних заходів всеукраїнського рівня «проект «Школа безпеки: запобігти, врятувати, допомогти», акція «Молодь за безпечний світ », проведення профорієнтаційної роботи на професії рятувальника.

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
Інститут проблем виховання НАПН України.	Укладання угод про творчу співпрацю, участь у проведенні наукових досліджень, розробленні проєктів, програм, проведення громадських слухань з проблем дитячого руху, конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя в безпеці». Розроблено у партнерстві Концепцію підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні, схвалено Кабінетом Міністрів України (2018р.).
Інститут модернізації змісту освіти.	Розроблення програм гуртків з безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, цивільного захисту та рятувальної справи «Школа безпеки», «Юний рятувальник», «Юний рятувальник-захисник».
Заклади освіти	
Національний університет цивільного захисту України.	Надання бази для проведення заходів всеукраїнського рівня, допомога у проведенні занять, тренувань, практичних заходів із залученням професійних рятувальників, психологів, медичних працівників, пожежних.
Львівський національний університет безпеки життєдіяльності.	Проведення днів відкритих дверей, підготовка випускників до вступу до закладів освіти (https://youtu.be/RdHigBOuVw0)
Заклади загальної середньої освіти.	Організація гурткової роботи за програмами «Школи безпеки», організація тижнів з безпеки життєдіяльності, залучення до проведення акцій як всеукраїнського, так і місцевих рівнів (Навчальна

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
	програма з рятувального багатоборства України для спортивних секцій, гуртків, факультативів та курсів за вибором з фізичної культури. Схвалено для використання у ЗЗСО комісією з фізичної культури Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист Інституту модернізації змісту освіти від 02.07.2019 року за №22.1/12-Г-518)
Заклади позашкільної освіти.	Впровадження програм навчання «Школа безпеки» з формування культури безпечної життєдіяльності, проведення тижнів безпеки, навчання дітей та учнівської молоді правилам безпеки Навчальна програма з позашкільної освіти «Юний рятувальник» (основний рівень) 3 роки навчання «Рекомендовано Міністерством освіти України» (лист МОН України від 14.07.2017 № 1/11-7047).
Заклади дошкільної освіти.	Впровадження серії книжок «Казкові рятувальники» за авторством дітей-вихованців «Школи безпеки» для дітей дошкільного віку з культури безпеки.
Заклади культури	
Бібліотеки.	Співпраця у проведенні тижнів з безпеки життєдіяльності.
Будинки та центри культури.	Проведення спільних заходів різного рівня, популяризація здорового способу життя та культури безпеки, проведення родинних свят

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
	https://www.youtube.com/watch?v=57d2QnCUTI4&feature=share&fbclid=IwAR0RUY0GnCEzKZMAZpAt3Cq20hjyX4_1gW5SgWsSHs95rGc0N4rxK75NrvAhhttps://www.facebook.com/100007890700117/videos/2500262433580089/UzpfSTewMDAwNzg5MDcwMDExNzozMDYwNjExMjk0OTk0MTQ6NzU6MDox
Бізнес структури	
Мережа магазинів «Фокстрот».	Підготовка мультфільмів для дітей раннього віку з культури безпеки, спонсорська допомога у проведенні заходів.
Громадські об'єднання	
ГО «Гірський рятувальний центр».	Проведення зимових навчально-тренувальних зборів «Буковець» в Івано-Франківській області, заходів всеукраїнського рівня (https://www.youtube.com/watch?v=8pKWJHuMvRs)
Товариство Червоного Хреста України.	Підготовка пропозицій щодо нормативно-правового забезпечення з питань молодіжної політики, дитячого руху, діяльності громадських об'єднань, підготовці та проведенні парламентських та комітетських слухань.
ГО ВДС «Екологічна варта».	Проведення заходів всеукраїнського рівня, обговорення проблемних питань дитячого громадського руху, обговорення пропозицій та можливостей співпраці

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
ГО «Асоціація гайдів України».	Проведення заходів всеукраїнського рівня, обговорення проблемних питань дитячого громадського руху, обговорення пропозицій та можливостей співпраці.
ГО «Центр демократії та верховенства права».	Співпраця у проєкті «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України».
Міжнародна молодіжна громадська організація «ЮнСпас».	Участь у міжнародних змаганнях з рятувального багатоборства, обмін інформацією, досвідом роботи.
Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).	Надання інструментально-методичної допомоги щодо прав дітей, здорового способу життя; участь у проведенні заходів, допомога у нагородженні переможців змагань, конкурсів.
Заклади відпочинку та оздоровлення.	Надання бази для проведення заходів різного рівня, навчання дітей, що відпочивають у закладах за методом «рівний-рівному» з культури безпеки життєдіяльності, поводження з вибухонебезпечними предметами, правилами поведінки на водоймах та побуті, екологічної та хімічної безпеки (http://artek.ua/majster-klas-vid-vyhovantsiv-bezpeka-krokuye-artekom-ta-svyatkovyj-kontsert-prysvyachenyj-20-richchyu-shkoly-bezpeky/).
Мас медіа	
Засоби масової інформації, видавництва.	розроблено та постійно оновлюється сайт https://www.facebook.com/groups/382900329121316/?fref=nf. , створенно

Соціальні партнери	Види спільної діяльності
	понад 20 відеороликів, фільмів за результатами діяльності «Школи безпеки», популяризації здорового способу життя та безпеки життєдіяльності.
Всеукраїнська газета «Я сам(а).	випуск тематичних номерів з питань культури безпеки для дітей, співпраця у проведенні конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя в безпеці», серії книжок «Казкові рятівники» (https://www.youtube.com/watch?v=eg0cYFyQWC0&feature=share&fbclid=IwAR1bQ_Zo-SUpaqJkAcLeT2HejiI9yRG1PZ9SG2_FX2Vp8bm2cGClkHaVng); (https://www.facebook.com/artek.kiev.ua/photos/?tab=album&album_id=2528791690734047).
Батьки	
Батьківська громадськість.	Залучення батьківської громадськості до діяльності «Школи безпеки», проведення заходів всеукраїнського рівня, місцевих громад.

Зазначимо, що значна увага УВДГР «Школа безпеки» приділяється проектній діяльності. Робота над проектами є вдумливою і розсудливою. Проекти зазвичай мають всеукраїнський рівень, складаються з комплексу заходів, форм, включають етапи його здійснення від регіонального – до всеукраїнського. Особлива увага звертається на новизну, соціальний результат проекту, організаційна складова представлена низкою інноваційних форм доцільних і достатніх для реалізації мети проекту.

Технологічна складова проекту узгоджується з метою проекту, має чітке розгортання у часі і просторі, розробляються критерії ефективності, визначаються відповідальні за здійснення основних частин проекту. Проект всеукраїнського рівня «Школа безпеки»: запобігти, врятувати, допомогти», який з 288 балами став переможцем конкурсу проектів, поданих на конкурс проектів, розробленими молодіжними та дитячими громадськими організаціями у 2020 році (<https://www.facebook.com/mezinoff/videos/650204265690136>).

Серед дієвих заходів Руху, до яких залучаються партнери слід сказати про проведення Всеукраїнських зборів-змагань «Школи безпеки». З 2006 року збір-змагання має статус міжнародного, в якому брали участь команди Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Литви, Польщі, Словаччини та Угорщини (<https://www.facebook.com/mezinoff/videos/650204265690136>).

Щорічно, починаючи з 2010 року проводиться Всеукраїнський зимовий навчально-тренувальний збір юних рятувальників у с. Буковець Верховинського району Івано-Франківської області.

Всеукраїнський конкурс дитячої та юнацької творчості «Безпека в житті – життя у безпеці» є привернення уваги до проблеми безпеки життєдіяльності дітей і є формою виявлення дитячої творчості, уяви, фантазії. Щорічно діти беруть участь у конкурсі, який складається з 10 номінацій за 3 віковими категоріями: авторська пісня, відеоролики, казки, кросворди, вірші, м'яка іграшка, малюнок, плакати соціальної реклами, фотографія, рукоділля, прозовий твір.

Конкурс – це кропітка робота журі, яке складається з фахівців організацій-партнерів, коли потрібно виважено оцінити творчу працю дітей у напрямі безпеки життєдіяльності, підтримати кожну дитину у її намаганні долучитися до важливої роботи. У 2020 році було подано близько 500 робіт з 19 регіонів України, було визначено понад 100 переможців та призерів (<https://www.flickr.com/photos/shkola-bezpeki/albums>). Одним із важливих со-

ціальних результатів конкурсу, а це зразок соціальної ініціативи підлітків-членів ВДГР «Школи безпеки», став випуск книжки казок «Казкові рятівники» для малюків, казки та малюнки до якої створювали безпосередньо самі діти – учасники конкурсу. (<https://drive.google.com/drive/folders/17qr1WlXmuKPCZs-G5g0uZV3knPRttUp->).

Ефективність формування особистості не обмежується тільки відповідними навчальними курсами, дисциплінами або суєю окремих гуманітарних предметів та тем. Важливу роль в цьому відіграє організація виховної роботи, що сприяє розвиткові громадянських якостей та умінь. За підтримки дитячої громадської організації на базі ЗЗСО, ЗПО створено гуртки «Школа безпеки», «Юний рятувальник» та інші.

У програмі навчання представлено різні форми та методи: бесіди, тренінги, рольові ігри, ігри-змагання, аналіз життєвих та проблемних ситуацій; творчі форми роботи, такі, як: театралізовані дійства, створення аматорських вистав з проблеми безпеки, конкурси агітбригад, вікторини тощо. Важливим є те, що програми, які реалізовує ВДГР «Школа безпеки», спонукають до здорового та безпечного способу життя, відволікають дітей та молодь від вулиці, шкідливих звичок, протидіють вживанню алкоголю та наркотиків, поширенню ВІЛ/СНІДу, а також спрямовані на професійну орієнтацію молоді. І, безумовно, тут діти знаходять нових друзів, відпочивають і оздоровлюються.

Як засвідчують опитування дітей ВДГР «Школа безпеки» участь у діяльності організації дозволяє дітям: розширити пізнавальні інтереси, набути знань і практичних умінь у культурі безпеки життя; досягти успіху в житті та розширити коло друзів; стати організатором справ з безпеки життєдіяльності у своїй школі, районі, місті; спробувати себе в різних ролях і видах діяльності; розширити власні враження та захоплення від участі в діяльності організації.

ВДГР «Школа безпеки» піклується про дітей, дорослих, партнерів, та усіх небайдужих до її справ. Кожна дитина, що

вкладає частину своєї душі і серця в діяльність організації, набуває практичного досвіду стає більш усвідомленою в питаннях власної і суспільної безпеки. Жодна дитина, що брала участь у конкурсах, не залишається без уваги. В організації розроблено дипломи, сертифікати, відзнаки. Найбільшою нагодою для дітей та дорослих є відзнака «Добродій Руху» (деякі зразки представлено в додатках).

20 – річний досвід ВДГР «Школа безпеки» засвідчує, що сьогодні важче розгортати діяльність організації, дитяча громадська організація є неприбутковою, не має власних ресурсів, часто у запитах щодо співпраці відмовляють навіть ті, хто безпосередньо несе відповідальність за питання безпеки життєдіяльності дітей та молоді. Наразі потребує змін підтримка дитячих громадських організацій з боку органів державної влади, зокрема Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти та науки України, органів місцевого самоврядування. На часі розроблення інноваційних сучасних механізмів інституційної підтримки інститутів громадянського суспільства, і зокрема його найбільш вразливої частини - дитячих громадських організацій. В країні, яка проголошує демократичні принципи й чималі бюджетні асигнування йдуть на підтримку політичних партій, назріла необхідність впровадження механізмів реальної інституційної підтримки інститутів громадянського суспільства.

5.2. План спільних заходів ВГДР «Школа безпеки» та ДСНС України

План спільних заходів Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки» та Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2020 рік щодо популяризації культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді

Підстава: Кодекс цивільного захисту України; План основних заходів цивільного захисту України на 2020 рік, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2019 р. № 1316-р; Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148; План заходів на 2019-2022 роки з реалізації Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 року № 171-р.

Скорочення:

ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій;

ГУ (У) ДСНС – Головні управління (управління) Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

ВГДР «Школа безпеки» – Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки»;

ІДУЦЗ – Інститут державного управління у сфері цивільного захисту (м. Київ);

ЛДУБЖД – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (м. Львів);

НМЦ ЦЗ та БЖД – навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності областей, м. Києва.

Найменування заходів	Термін проведення	Регіон проведення	Відповідальні виконавці
Зустріч лідерів Руху з головою ДСНС.	лютий	м. Київ	ДСНС, ВГДР «Школа безпеки».
Організація та проведення Круглого столу «Формування культури безпеки життєдіяльності дітей та молоді – нагальна проблема сьогодення» за участі представників Комітету Верховної Ради України з питань молоді і спорту, МОН, МКМС, ДСНС та ВГДР «Школа безпеки».	березень	м. Київ	ВГДР «Школа безпеки», ДСНС, ІДУЦЗ.
Організація та проведення Всеукраїнського конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя у безпеці», його шкільних, районних (міських), обласних етапів; фінального етапу, присвяченого 10-річчю створення Конкурсу.	березень - жовтень	всі регіони	ВГДР «Школа безпеки», ДСНС ГУ (У) ДСНС, НМЦ ЦЗ та БЖД, ІДУЦЗ

Найменування заходів	Термін проведення	Регіон проведення	Відповідальні виконавці
Облаштування в приміщенні ІДУЦЗ виставки робіт учасників конкурсу “Безпека в житті – життя у безпеці”.	квітень – травень	м. Київ	ІДУЦЗ, ВГДР “Школа безпеки”, ДСНС
Організація та проведення Всеукраїнської акції «Молодь - за безпечний світ».	квітень – травень	м. Київ	ВГДР “Школа безпеки”, ІДУЦЗ, ГУ (У) ДСНС, ДСНС
Проведення Всеукраїнського практичного семінару-тренінгу для ведучих команд та керівників гуртків «Школа безпеки».	квітень – травень	м. Суми	ВГДР “Школа безпеки”, НМЦ ЦЗ та БЖД Сумської області, ІДУЦЗ, ГУ ДСНС у Сумській області
Організація та проведення районних (міських) та обласних етапів Всеукраїнського збору – змагання “Школа безпеки”.	травень – червень	всі регіони	ВГДР “Школа безпеки”, ГУ (У) ДСНС

Найменування заходів	Термін проведення	Регіон проведення	Відповідальні виконавці
Організація та проведення VIII Міжнародного (XVII Всеукраїнського) збору-змагання юних рятувальників “Школа безпеки”.	червень – серпень	м. Львів	ВГДР «Школа безпеки», ЛДУБЖД, ГУ ДСНС у Львівській області, НМЦ ЦЗ та БЖД Львівської області
Забезпечення діяльності Навчально-методичного кабінету з безпеки життєдіяльності на допомогу організаторам з позашкільних форм роботи з дітьми та молоддю за програмою “Школа безпеки”.	протягом року	м. Київ	ВГДР «Школа безпеки», ІДУЦЗ
Підготовка звернення до МОН щодо створення та поширення мережі гуртків “Школа безпеки”, “Юний рятувальник” в закладах загальної середньої та позашкільної освіти, за місцем проживання та недопущення їх ліквідації та перепрофілювання.	лютий	м. Київ	ДСНС

Найменування заходів	Термін проведення	Регіон проведення	Відповідальні виконавці
Розміщення інформаційних та фотоматеріалів щодо проведення заходів з популяризації культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді на сайтах ДСНС, ГУ (У) ДСНС, ІДУЦЗ, НМЦ ЦЗ та БЖД	постійно	всі регіони	ДСНС, ГУ(У) ДСНС, ІДУЦЗ, НМЦ ЦЗ та БЖД, ВГДР «Школа безпеки»
Збирання, накопичення та систематизація матеріалів про рух юних рятувальників, реалізацію спільних проєктів ВГДР «Школа безпеки» та ДСНС щодо навчання дітей та молоді діям у надзвичайних ситуаціях (за результатами співпраці з 1999 року) з метою використання під час подальшого створення відеофільму.	протягом року		ВГДР «Школа безпеки» ІДУЦЗ, ДСНС

Найменування заходів	Термін проведення	Регіон проведення	Відповідальні виконавці
Забезпечення підготовки команд до участі у міжнародних змаганнях юних рятувальників.	протягом року	за окремим запрошенням	ВГДР «Школа безпеки», ДСНС
Підготовка до проведення зимового навчально-тренувального збору «Буковець-2021».	грудень	село Буковець Івано-Франківської області	ВГДР «Школа безпеки», У ДСНС в Івано-Франківській області.
Розроблення та розповсюдження навчально-методичної та інформаційно-довідкової літератури з питань навчання дітей та підлітків основам безпеки життєдіяльності.	протягом року		ВГДР «Школа безпеки», НМЦ ЦЗ та БЖД

5.3. Проєкт «Школа безпеки»: запобігти, врятувати, допомогти»

*Найменування інституту громадянського суспільства:
Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки»*

1. Анотація

Найважливішою потребою для України залишається проблема забезпечення безпеки життєдіяльності громадян, особливо найбільш уразливої частини суспільства - дітей. Статтею 41 Кодексу цивільного захисту України визначено. Актуальність проєкту зумовлена необхідністю формування у дітей та молоді культури безпечної життєдіяльності.

Об'єднання понять «культура» і «безпека» вперше було використано Міжнародним агентством з атомної Енергії в 1986 році в процесі аналізу і причин на Аварії наслідків Чорнобильської АЕС. Визнано, що відсутність культури безпеки стало однією з основних причин цієї аварії.

Проєкт «Школа безпеки»: запобігти, врятувати, допомогти» Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки» спрямовано на формування у дітей та молоді культури безпеки життєдіяльності; вирішення проблеми адаптації дітей та молоді в умовах нестабільної соціальної та політичної ситуації в країні, навчання безпечній поведінці, способам захисту від небезпек, які виникають при надзвичайних ситуаціях природного, техногенного та військового характеру, придбання ними здатності зберігати життя і здоров'я в несприятливих умовах, які загрожують життю, надання допомоги постраждалим. утвердження патріотизму, громадянської свідомості та активної громадянської позиції дітей та учнівської молоді.

Одною із основних завдань проєкту є навчання дітей і молоді вмінь і навичок діям у надзвичайних ситуаціях з метою протистояння травматизму, популяризації здорового способу життя, розвитку у молоді морально-психологічних якостей:

мужності, витримки, ініціативи, взаємовиручки; фізичного розвитку підростаючого покоління; сприяння розвитку соціальної творчості дітей та учнівської молоді, їх соціальної активності та ініціативності; формуванню патріота та громадянина.

Заходи проєкту також покликані зберегти пам'ять про людей, які віддали своє життя за свободу й незалежність рідної землі, щоб про це пам'ятали усі покоління українців.

Спрямування проєкту на національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді, враховує такі актуальні аспекти, як виховання любові до Батьківщини та людей, формування національної ідентичності, відчуття приналежності до рідної землі, народу, формування загальнолюдських цінностей. Проєкт поєднує у собі питання цивільного захисту, пожежної безпеки, туризму, альпінізму, рятування на воді, основ медицини та психології, а також безпосередньо прикладної фізичної та медико-санітарної допомоги.

Проєкт охоплює всі регіони України. Проєкт присвячено 20-річчю Руху «Школа безпеки» (1999 рік - створення, 2000 рік – зареєстровано Міністром).

Термін реалізації проєкту: січень-листопад 2020 року.

Загальна кількість залучених учасників – понад 60 000 осіб.

Заходи, які передбачається провести упродовж строку реалізації проєкту:

1. Заходи регіонального рівня: акції, тренінги, польові табори, збори, змагання юних рятувальників «Школа безпеки» (протягом року).

2. Зимовий навчально-тренувальний збір «Буковець-2020» (Івано-Франківська область (січень).

3. Всеукраїнський (Міжнародний) табір «Юний рятувальник» (XVIII Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання «Школа безпеки»)

(учасники: переможці районних, міських та обласних зборів-змагань юних рятувальників «Школа безпеки», коман-

ди юних рятувальників з різних регіонів України та команди юних рятувальників із зарубіжних країн. Складові: практичні тренінги, майстер-класи, навчання з радіаційного захисту; гасіння пожежі; евакуації людей та дій при сигналі тривоги; рятування на воді, топографічна підготовка, вміння розводити вогнище, надання першої долікарської допомоги, у тому числі у разі виникнення мінно-вибухової травми, транспортування постраждалого; з правил поведінки у разі знаходження вибухонебезпечних та підозрілих на вибухонебезпечні предметів, психологічної підготовки тощо з врученням відповідного сертифікату; конкурси, змагання з відповідної тематики)

Терміни проведення: липень-серпень 2020 року, до 10 днів

Місце проведення: попередньо - Вінницька область (буде визначено додатково після погодження з партнерами: ДСНС України,).

4. Всеукраїнський форум юних рятувальників (Всеукраїнський семінар-тренінг для лідерів Руху), присвячений 20-річчю ВГДР «Школа безпеки», (буде визначено додатково після погодження з партнерами: ДСНС України), м. Київ, м. Суми, Рівне попередньо).

5. Участь команд юних рятувальників у міжнародних змаганнях та зльотах юних рятувальників (Республіка Білорусь, Республіка Азербайджан, червень-липень 2020 року).

2. Опис проєкту

Назва державної цільової соціальної програми, на виконання якої спрямовано програму.

Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 роки;

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» № 2998-ХІІ від 05.02.1993;

Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 2 жовтня 2012 року, ст. 41

Соціальна проблема, на вирішення якої спрямовано програму

Формування у дітей та підлітків культури безпечної життєдіяльності, набуття практичних умінь для надання само-та взаємодопомоги у будь-якій екстремальній ситуації; збереження й зміцнення здоров'я підростаючого покоління є однією із найактуальніших соціальних проблем.

У цих умовах головне завдання - дати дітям, молоді спеціальні знання, уміння і навички виживання в різних життєвих ситуаціях: у випадку природних і техногенних катастроф; в умовах гострих соціальних, соціально-політичних і військових конфліктів; в екстремальних умовах.

Надзвичайні ситуації в Україні, під час яких гине 0,1% населення країни, виникають у 7 разів частіше, ніж у економічно розвинених країнах. Третина аварій і нещасних випадків пов'язана з незнанням елементарних правил поведінки в надзвичайних ситуаціях. Невміння діяти в екстремальних ситуаціях та надавати елементарну допомогу, недостатність практичних занять зі шкільного курсу з основ безпеки життєдіяльності призводять до того, що кожного дня в нашій країні гине більше трьох дітей і підлітків віком до 14 років та зростає кількість дітей, які стають інвалідами.

Шляхи розв'язання цієї проблеми передбачають вдосконалення роботи щодо формування у дітей та підлітків культури безпечної життєдіяльності, розвитку їх зацікавленості у запобіганні можливих надзвичайних ситуацій, набуття прикладних, практичних умінь та навичок надання само- та взаємодопомоги у будь-якій екстремальній ситуації.

Діяльність буде здійснюватися з використанням різноманітних форм і методів виховання та навчання дітей і молоді, які забезпечують формування культури безпеки життєдіяльності, високих моральних, психологічних та вольових якостей, напрацювання навичок самостійної роботи та вміння застосовувати отримані знання на практиці в умовах тої чи іншої надзвичайної ситуації, які спрямовано на розвиток особистості дитини, її інтелектуального і творчого потенціалу, її

самореалізацію; популяризацію здорового, активного та безпечного способу життя.

За результатами семінарів, тренінгів-практикумів буде підготовлено 100 волонтерів для продовження волонтерської діяльності у молодіжних та дитячих громадських організаціях, які навчатимуть дітей та молодь надавати домедичну допомогу, сприятимуть отриманню ними практичних знань із питань цивільного захисту безпеки життєдіяльності та дій у різних екстремальних ситуаціях.

Пріоритетне завдання, на розв'язання якого спрямовано програму

Погіршення здоров'я населення в цілому пов'язано як з подіями, що відбуваються у державі, загальним забрудненням навколишнього середовища, такі і збільшенням частоти проявів руйнівних сил природи, кількості промислових аварій і катастроф, небезпечних ситуацій соціального характеру, відсутністю навичок розумної поведінки в повсякденному житті та в різних надзвичайних ситуаціях. Ті, хто зараз сидить за шкільною партою, повинні на конкретних прикладах навчитися швидко й рішуче діяти в реальних умовах надзвичайних ситуацій, але найголовніше — вони повинні навчитися передбачати розвиток екстремальних ситуацій і уникати можливих небезпек.

Збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, створення необхідних умов для їх фізичного, розумового і духовного розвитку, безпеки життєдіяльності, навчання і виховання, розвиток творчих здібностей є одним із пріоритетів національної освіти.

Фізичне виховання і масовий спорт повинні стати важливою складовою процесу повноцінного розвитку людини та її виховання, дієвим засобом профілактики захворювань, підготовки до високопродуктивної праці, захисту Батьківщини.

Відтак, здійснення проєкту, зокрема: організацію та проведення акцій, тренінгів, конкурсів, змагань, навчаль-

но-тренувальних зборів та польових таборів, зустрічей з героями-рятівниками, рятувальниками, воїнами, дітьми-героями, видання навчально-методичної літератури з тематики безпеки життєдіяльності, збірок молодих літераторів, виставок тощо.

Мета проєкту

формування у дітей та молоді культури безпеки життєдіяльності; підвищення рівня їх практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях; надання само та взаємодопомоги.

Завдання:

- надання дітям, молоді спеціальних знань, умінь і навичок виживання в різних життєвих ситуаціях: у випадку природних і техногенних катастроф; в умовах гострих соціальних, соціально-політичних і військових конфліктів; в екстремальних умовах;
- прищеплення мотивів, які спонукають до виконання правил безпечної поведінки вдома, на вулиці, в школі, на природі, а потім в суспільстві;
- відпрацювання в ході навчань, тренувань, змагань прийомів і способів дій у надзвичайних ситуаціях і при загрозі терористичних акцій, вироблення необхідних морально-психологічних якостей, необхідних в екстремальних ситуаціях;
- формування ціннісних орієнтирів: духовність, моральність та загальнолюдські якості у підростаючого покоління; свідомого й відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки;
- засвоєння знань з основ цивільного захисту, рятувальних робіт під час ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха, складної фізичної та медико-санітарної допомоги;
- залучення молоді до занять фізичною підготовкою та спортом;
- сприяння соціальній ініціативності та активності дітей і молоді; розвитку їх творчих здібностей;
- привернення уваги громадськості до проблем екології, зокрема радіаційного забруднення атмосфери, гуманітарної та екологічної катастрофи в умовах окупації на сході України і в Криму;

- посилення уваги суспільства й світової спільноти до проблем подолання наслідків техногенної катастрофи; вшанування подвигу ліквідаторів трагедії на Чорнобильській АЕС та учасників АТО;

- сприяння соціальній активності й ініціативності молоді та взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування і громадськості у напрямку національно-патріотичного виховання;

- демонстрація досягнень, умінь та навичок юних рятувальників України, зокрема вихованців Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки» щодо дій в екстремальних ситуаціях;

- пропагування професії рятувальника;

- поширення та розвиток в Україні та за її межами Руху «Школа безпеки» та залучення до участі у ньому якомога більше дітей та молоді, в тому числі дітей з Донецької та Луганської областей;

- обмін досвідом та співпраця з міжнародними дитячими організаціями та юними рятувальниками зарубіжних країн щодо навчання дітей та молоді основ безпечної життєдіяльності та інтеграція української молоді до європейської та світової міжнародної спільноти.

- залучення широкого загалу дітей та молоді до участі у роботі, спрямованій на організацію змістовного дозвілля дітей та юнацтва, створення умов для їхнього творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку; виявлення та підтримка талановитих і обдарованих дітей.

Програма передбачає інтерактивні форми навчання, що в сукупності надає можливість учасникам набувати теоретичні та практичні знання, будувати міжособистісні стосунки, уміло розв'язувати конфлікти, протистояти негативному впливу оточення, керувати стресами, приймати виважені рішення, гідно виходити з будь-якої життєвої ситуації.

План виконання проєкту

Етапи реалізації	Опис заходів для здійснення етапу	Строк реалізації етапу	Відповідальний виконавець (прізвище та ініціали, посада)
1	2	3	4
Організація та проведення заходів регіонального рівня: майстер-класи, акції, тренінги, збори-змагання юних рятувальників «Школа безпеки», польові табори, конкурси, круглі столи тощо.	Заходи, спрямовані на навчання дітям у НС, порятунку на воді, в горах, при пожежі, з надання до медичної допомоги; участь у проведенні тижнів безпеки життєдіяльності та днів цивільного захисту, проведення семінарів-тренінгів з БЖД, медичних та психологічних тестувань, конкурсів, щорічних районних (міських) та обласних зборів-змагань «Школа безпеки».	Протягом року	Керівники обласних відділень Руху «Школа безпеки»
Зимовий навчально-тренувальний збір «Буковець-2020» (Івано-Франківська область).	Розроблення програми та положення; умов проведення, підбір ведучих, визначення місць проведення, підбір ведучих, визначення місць проведення,		

Етапи реалізації	Опис заходів для здійснення етапу	Строк реалізації етапу	Відповідальний виконавець (прізвище та ініціали, посада)
	спрямованих на навчання діям в екстремальних ситуаціях в умовах зими в горах, сходження лавин, надання допомоги	січень	
XVIII Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання «Школа безпеки» та Всеукраїнський (Міжнародний) табір «Юний рятувальник».	Розроблення положення, програми, та умов проведення, формування робочої групи, визначення місця та термінів проведення, залучення фахівців, підбір суддів, придбання спорядження, розміщення учасників, придбання.	липень	
Всеукраїнський форум юних рятувальників, присвячений 20-річчю ВГДР «Школа безпеки» Всеукраїнський семінар-тренінг для лідерів Руху).	Розроблення програми, залучення спеціалістів; виставки робіт учасників конкурсу; конференції юних рятувальників, Круглого столу та прийняття РЕЗОЛЮЦІЇ;	квітень	

Етапи реалізації	Опис заходів для здійснення етапу	Строк реалізації етапу	Відповідальний виконавець (прізвище та ініціали, посада)
	проведення практичних занять, тренувань, навчання щодо дій у НС з ЦЗ та БЖД, надання домедичної допомоги, організація роботи команд та гуртків юних рятувальників та проведення практичних заходів, таборів з виданням відповідного сертифікату.		
Всеукраїнський семінар-тренінг для керівників команд юних рятувальників.	Розроблення програми, залучення партнерів, фахівців, проведення майстер-класів, тренінгів для учасників з ЦЗ, БЖД та домедичної допомоги.	квітень	
Участь команд у міжнародних змаганнях юних рятувальників в Республіці Азербайджан та Республіці Білорусь.	Підготовка команд, забезпечення формою та спорядженням, придбання квитків.	липень	

Очікувані результати та конкретні результативні показники виконання програми

Якісні показники:

Проект сприятиме:

- вихованню у підлітків та молоді ключових компетентностей та особистісних якостей, які дозволять їм у майбутньому стати успішними громадянами суспільства;
- впровадженню нових форм та методів роботи з дітьми та молоддю з основ здорового та безпечного способу життя, спрямованих на фізичний розвиток підлітків і молоді;
- отриманню дітьми додаткових теоретичних знань, практичних вмінь та навичок поведінки в екстремальних ситуаціях та надання само-та взаємодопомоги;
- формуванню почуття патріотизму, гордості за свій народ, прищепленню любові до рідного краю, поваги до людей, які віддали своє життя в ім'я майбутнього життя людства, громадян України, що розуміють відповідальність за майбутнє своєї країни, почуття подяки та поваги до героїв, які загинули під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;
- приверненню уваги громадськості до необхідності ведення здорового способу життя через розкриття творчих здібностей дітей та молоді;
- формуванню у дітей та підлітків стійкого показника свідомого ставлення до власної безпеки, культури безпечної життєдіяльності в оточуючому середовищі, правил поведінки вдома, на вулиці, у школі, в місцях масового скупчення; вмінь та практичних навичок у будь-якій екстремальній ситуації.

Навчання дітей і підлітків здоровому способу життя дасть початок формуванню в ранньому віці моделі поведінки, що сприятиме здоров'ю та запобіганню ризику й передчасної смерті.

Заходи Проєкту сприятимуть підвищенню авторитету ВДГР «Школа безпеки» в країні та за кордоном, популяризація досвіду діяльності, залучення до його лав широкого загалу

дітей та молоді. Встановлення дружніх стосунків між обласними відділеннями ВДГР «Школа безпеки» та юними рятувальниками зарубіжних країн дасть можливість поділитися позитивним досвідом з питань здорового та безпечного способу життя та впровадити його у своїх регіонах.

Проведення змагань сприятиме створенню нового неолімпійського виду спорту (*рятувальне багатоборство*).

Реалізація проєкту - це продовження започаткованих заходів на громадському рівні щодо розв'язання проблем поведінки людини в небезпечних ситуаціях; обмін досвідом роботи, інструктивно-методичне забезпечення діяльності територіальних відділень; подальший розвиток і поширення Руху.

На основі отриманого досвіду ВДГР «Школа безпеки» продовжуватиме діяльність щодо розроблення та впровадження різнопланових програм, спрямованих на пропаганду здорового та безпечного способу життя, створення та поширенню мережі осередків Руху, гуртків «Школа безпеки», «Юний рятувальник» у закладах загальної та позашкільної освіти та за місцем проживання, що дасть можливість комплексної підготовки дітей та молоді з безпеки життєдіяльності та впровадженню нових форм та методів роботи з дітьми та молоддю з основ здорового та безпечного способу життя, спрямованих на фізичний розвиток підлітків і молоді, формування громадянської свідомості та патріотичного виховання дітей і молоді.

Кількісні показники:

- залучення до програми активних учасників – 1500 осіб;
- залучення до програми опосередкованих учасників – понад 60000 осіб;
- поширення інформаційних матеріалів – 100000 осіб.

Цільова аудиторія, на яку спрямовано проєкт

Діти та молодь віком від 6 до 18 років – учасники Всеукраїнського конкурсу «Безпека в житті - життя у безпеці» - учні ЗЗСО, ЗПО, учасники Руху «Школа безпеки» конкурсу;

від 10 до 18 років – учасники збору-змагання «Школа безпеки», табору - члени Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки»; спортивні команди, вихованці Руху «Школа безпеки» – переможці регіональних заходів, всеукраїнських та міжнародних конкурсів, зльотів, активісти, лідери Руху, керівники гуртків, тренерів команд, волонтери, спортсмени, професійні рятувальники, педагоги, психологи, представників наукових установ, центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій, освіти і науки, молоді та спорту.

Способи інформування громадськості про перебіг та результати виконання проєкту

Інформування громадськості буде відбуватися через публікації статей у друкованій пресі, на радіо та телебаченні центрального, відомчого та місцевого рівнів, у тому числі у журналі «Пожежна та техногенна безпека», через веб-сторінки в Інтернеті на сайтах ВГДР «Школа безпеки», ДСНС України, Мінмолодьспорту, Інституту модернізації змісту освіти, Інститут проблем виховання НАПН.

Організації, які планується залучити до участі у виконанні програми

Міністерство молоді та спорту України;

Державна служба України з надзвичайних ситуацій, м. Київ, вул. Олесь Гончара, 55-а, (044) 247-31-78, Парталіян С.А., директор Департаменту організації заходів цивільного захисту;

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, вул. Берлінського, 9, (044) 455-53-38, Окушко Т.К.; зав. лабораторії громадянського та морального виховання;

Інститут модернізації змісту освіти МОН, м. Київ, вул. Урицького, 36, Коломєць Галина Анатоліївна, (044)248-21-38;

КАРС (Київська служба порятунку), м. Київ, вул. Вишгородська, 21, Дробіт В.І., заступник командира (044)430-91-42;

Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ, вул. Вишгородська, 21, (044) 430-82-17, Павлов С.С., заступник начальника Центру;

Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів, вул. Клепарівська, Мовчан Іван Олександрович, проректор);

Територіальні управління ДСНС, Навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Яку частину коштів і з яких джерел очікуєте отримати для виконання програми?

Частину коштів (15 % від загальної суми кошторису) на реалізацію проєкту програми планується отримати від зацікавлених у сприянні діяльності Руху спонсорів, громадських об'єднань, спілок, юридичних та фізичних осіб згідно зі Статутом та у межах чинного законодавства України.

3. Кошторис витрат на реалізацію проєкту

Назва статті витрат на реалізацію проєкту програми	Розрахунок витрат
1	2
Оплата проїзду, добових, проживання та харчування учасників заходів.	
Всеукраїнський (Міжнародний) табір «Юний рятувальник» (XVIII Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання «Школа безпеки») та Всеукраїнський форум (семинар-тренінг) юних рятувальників.	
<i>харчування учасників табору (збору-змагання)</i>	200 осіб x 9 днів x 100 грн
<i>харчування учасників форуму (семинару-тренінгу)</i>	200 осіб x 3 днів x 100 грн
<i>проживання учасників табору (збору-змагання)</i>	200 осіб x 9 днів x 100 грн
<i>проживання учасників форуму (семинару-тренінгу)</i>	50 осіб x 2 доби x 150 грн
<i>проїзд учасників</i>	200 осіб x 150 грн x 2 стор
<i>проїзд учасників форуму</i>	80 осіб x 150 грн x 2 сторони
Оренда приміщення та обладнання	
<i>користування навчальним полігоном (загальна площа 54 тис. кв м)</i>	10 днів x 2500

Сума коштів, яка очікується від Міністерства України у справах сім'ї та молоді	Сума коштів, яка залучається з інших джерел	Власний внесок організації	Загальна сума коштів на реалізацію проєкту програми (в грн.)
3	4	5	6
396 000	0	90 000	486 000
180000	0	0	180000
21000	0	0	21000
180000	0	0	180000
15000	0	0	15000
0	0	60000	60000
0	0	24000	24000
34 000	0	0	34 000
16000	0	0	16000

Назва статті витрат на реалізацію проєкту програми	Розрахунок витрат
<i>оренда басейну</i>	1 день, 4 дорожки
<i>оренда спорядження, обладнання та техніки</i>	на період проведення заходів
Транспортні послуги	
<i>автобуси для забезпечення зустрічі та від'їзду учасників, перевезення учасників до місць проведення заходів; екскурсійної програми,</i>	4 автобуси по 50 осіб (10 годин x 550,00 грн. оперативний транспорт для перевезення обладнання, техніки, особового складу (КАМАЗ)
Поліграфічні послуги	
<i>дипломи, грамоти переможцям конкурсів та змагань</i>	1000 шт. x 7 грн. А4,4+4
<i>буклети</i>	5000 x 2 грн
Оплата інформаційних послуг	
<i>банери з логотипами заходів</i>	1 шт x 3 x 5 x 200 грн грн 1 шт 2X4 x 200
<i>створення відеофільму присвячено 20-річчю Руху «Школа безпеки»</i>	до 20 хв, відеомонтаж, зйомка коментарів, підготовка матеріалів з архіву, підготовка сценарію, текстового матеріалу та озвучення тексту

Сума коштів, яка очікується від Міністерства України у справах сім'ї та молоді	Сума коштів, яка залучається з інших джерел	Власний внесок організації	Загальна сума коштів на реалізацію проєкту програми (в грн..)
8 000	0	0	8 000
10000	0	0	10000
0	22000	0	22000
0	220000	0	22000
0	17000	0	17000
0	7000	0	7000
0	10000	0	10000
4600	20000	0	24600
3000 1600	0	0	3000 1600
0	20000	0	20000

Назва статті витрат на реалізацію проєкту програми	Розрахунок витрат
Канцелярські витрати	
<i>папір</i>	9 уп x 100 грн
<i>файли А4</i>	5 уп x 100 грн
<i>ручки</i>	300 x 5 грн
<i>блокноти</i>	300 x 25 грн
<i>папки з файлами, файли, скрепки, кнопки, олівці, ручки, блокноти</i>	
<i>бейджі</i>	300 x 4
Призи, сувеніри	
Кубки та медалі переможцям та призерам змагань в командному заліку	<i>Командні: 10 видів змагань та конкурсів (рятування при пожежі, на воді, на будівлі, хімічна аварія, медицина, психологія, природне середовище, агітбригади, конкурс патріотичної пісні, конкурс газет), молодша та старша категорії</i>
Призи та сувеніри переможцям та призерам змагань	
Інші витрати	
<i>чашки з символікою</i>	100 шт. x 70 грн.
<i>футболки учасникам табору</i>	200 шт. x 120 грн.

Сума коштів, яка очікується від Міністерства України у справах сім'ї та молоді	Сума коштів, яка залучається з інших джерел	Власний внесок організації	Загальна сума коштів на реалізацію проєкту програми (в грн.)
12400	0	0	12400
900	0	0	0
500	0	0	0
1500	0	0	0
7500	0	0	0
800	0	0	0
300 x 4	1200	0	1200
0	18500	0	18500
0	13500	0	13500
0	5000	0	5000
53 000	22000		75000
0	7000	0	7000
20000	4000	0	24000

Назва статті витрат на реалізацію проєкту програми	Розрахунок витрат
відзнаки	50 штук x 100 грн.
линва мм 10	8000 м x 15 грн.
карабіни	30 x 200 грн
сидушки	200 x 60 грн
вогнегасники	30 x 200 грн
рамки під дипломи	60 x 50 грн
Разом витрат за кошторисом	

Сума коштів, яка очікується від Міністерства України у справах сім'ї та молоді	Сума коштів, яка залучається з інших джерел	Власний внесок організації	Загальна сума коштів на реалізацію проєкту програми (в грн.)
0	5000	0	5000
12 000	0	0	12 000
6 000	0	0	6 000
12 000	0	0	12 000
0	6000	0	6000
3000	0	0	3000
500 000	99500	90 000	689500

4. Обґрунтування кількості послуг та товарів

(в тому числі й тих, що будуть залучені із інших джерел або за рахунок власного внеску організації).

1. Оплата харчування та проживання учасників Всеукраїнського (міжнародного) табору «Юний рятувальник» (XVIII Всеукраїнського (міжнародного) збору-змагання «Школа безпеки»).

2. Оплата харчування та проживання учасників Всеукраїнського форуму юних рятувальників (семінару-тренінгу) для лідерів Руху./

3. Оренда транспорту для перевезення учасників до місць проведення заходів, зустрічі та відїзду учасників, екскурсії.

4. Поліграфічні послуги: виготовлення буклетів про Рух «Школа безпеки» з метою популяризації руху для розповсюдження (повнокольоровий, А-3, двосторонній), дипломів, грамот активістам Руху, для нагородження переможців, призери та учасників змагань «Школа безпеки», повно кольоровий.

5. Оренда залу, територій, басейну для проведення змагань, навчань, тренувань, обладнання, техніки для учасників змагань, табору, семінару та форуму.

6. Виготовлення банерів з найменуванням заходів.

7. Створення та виготовлення відеофільму, присвяченого 20-річчю ВГДР «Школа безпеки», до 20 хв., зйомка, сценарій, монтаж, озвучення тексту, буде розповсюджено серед молоді для популяризації Руху та знань з БЖД.

8. Придбання канцтоварів для забезпечення папером, бджками, канцтоварами для проведення заходів в рамках Збору-змагання (табору), форуму (семінару), проведення відповідних психологічних та медичних тестувань, призів та сувенірів для нагородження.

9. Придбання призів та сувенірів для нагородження переможців та призерів Збору-змагання в загальному та особистому заліках (10 видів змагань та конкурсів, 2 категорії складності (А,Б)..

10. Інші витрати: виготовлення чашок з логотипом конкурсу для нагородження учасників змагань, активістів, футболок з логотипом ШБ з метою визначення учасників заходу та забезпечення форми для урочистої ходи та участі в інших заходах; придбання необхідного спорядження для проведення змагань (линва, карабіни, сидушки) для проведення змагань за заходів на відкритій місцевості, в польових умовах, придбання рамок для дипломів призерам та переможцям заходів та виставки робіт учасників творчого конкурсу; придбання вогнегасників для проведення змагань з рятування при пожежі на кожному команду; придбання призів переможцям змагань та конкурсів, кубків та медалей для нагородження переможців змагань, відзнак для нагородження лідерів Руху.

5. Перелік та характеристика наявного матеріально-технічного та кадрового забезпечення

(штатні працівники, волонтери тощо) забезпечення організації, які будуть використані (залучені) для реалізації проекту (окремо зазначити, які заходи здійснюватимуться власними силами організації (інформація вказується у кількісних показниках)

Штатних працівників немає. Залучаються волонтери, рятувальники, спортсмени, психологи, медичні працівники, волонтери Червоного хреста України, психологи та лідери Руху.

Заходи будуть проведені за сприяння Державної служби з надзвичайних ситуацій України, участі рятувальників, фахівців підрозділів ДСНС, викладачів, курсантів вузів ДСНС, для проведення заходів буде використана навчально-тренувальна база ДСНС України, її підрозділів та установ.

6. Перелік регіональних осередків Руху

(додається)

Голова Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки»

А. О. Негрієнко

5.4. Модель творчо-комунікативного розвитку вихованців центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець»

В умовах еволюції суспільства України на засадах демократизації, духовності, національно-культурних і соціально-етичних цінностей пріоритетним є ствердження принципів гуманізму, громадянськості, високого патріотизму, відданості духу українства, моральності, поважного ставлення до кожної людини загалом та дітей і молоді зокрема.

З огляду на це, в «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» наголошується на безумовно необхідній еволюції сучасної системи освіти й виховання на засадах міжкультурних, естетичних і комунікативних цінностей. Тому пріоритетним у національній освіті є дотримання принципів милосердя та поважного ставлення до кожної людини, оскільки сьогодні довелось гостру потребу нашого суспільства в реалізації особистісно орієнтованої педагогіки для виховання гармонійних особистостей, володіючих засобами культури спілкування та спроможних до актуалізації своїх творчо-комунікативних потенцій.

Таким чином, нині дослідження проблематики забезпечення соціального партнерства у громадянському та патріотичному вихованні зростаючої особистості викликано пошуком можливостей створення оптимальних умов для набуття якісно нового рівня соціально-культурних взаємин у закладах позашкільної освіти мистецького спрямування спільно з громадськими організаціями, дитячими об'єднаннями і центрами творчості дітей та юнацтва.

Визначення концептуальних засад дослідження базується на положенні, що для успішного моделювання при здійсненні соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота необхідно використовувати весь арсенал педагогічних впливів,

технологій, форм і методів. Відтак, особливого значення набуває розробка і впровадження до педагогічної практики сучасних моделей соціального партнерства у закладах позашкільної освіти мистецького спрямування з паралельною актуалізацією в ній найдосконаліших європейських соціокультурних стандартів та норм.

Універсальна природа моделювання як методу пізнання спонукає віднести його до розряду понять загальнонаукового характеру. Тому цілком логічним виглядає те, що нині моделювання широко використовується у багатьох сферах людської діяльності. Втім у кожній конкретній галузі цей метод має свою специфіку. Тобто у будь-якому випадку в моделюванні разом із загальними принципами, мають враховуватися й локально-наукові особливості його використання.

Так, наприклад, у сучасній педагогіці нерідко моделюються проблемні педагогічні ситуації, виховна і освітня діяльність, педагогічні умови, концепції розвитку освітніх закладів, статuti, положення, педагогічні теорії, індивідуальні концепції та ще багато іншого. Взагалі моделювання у педагогічній теорії та практиці застосовується як продуктивний когнітивно-розвивальний метод і водночас як метод емпіричний, дослідницький, педагогічний.

Ключовою категорією в моделюванні виступають моделі (від лат. *modulus* – міра, зразок), які вважаються спеціальними штучно створеними об'єктами, котрі за своїми характеристиками схожі на реальні об'єкти (прототипи), що мають досліджуватися.

За твердженнями академіка С. Гончаренка, моделювання – це «один з методів пізнання і перетворення світу, який дістав особливе поширення з розвитком науки, що обумовив створення нових моделей, які розвивають нові функції самого методу», а модель – це «система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему» (Гончаренко, 2011).

На цій підставі ймовірним є твердження, що моделювання певною мірою можна розглядати і як різновид абстрактно-логічного пізнання. Варто також зазначити, що саме моделювання уможлиблює процес зміни уявлень стосовно об'єкта-прототипу. Окрім того, ще з часів введення моделювання до наукового простору його активно застосовували для систематизації процесів з розвитку особистості.

У педагогічній діяльності моделювання використовується як її суто конструктивний компонент і називається педагогічним моделюванням. На цьому етапі здійснюється розробка узагальненої моделі як основної ідеї створення нового педагогічного об'єкта й визначаються пріоритетні шляхи її реалізації. Також розробляються цілі стосовно педагогічних систем, процесів чи ситуацій та способи їх вирішення. Нерідко в якості цілей можуть використовуватися певні ідеї, погляди і навіть переконання, у відповідності з якими в подальшому будуються педагогічні системи, процеси та ситуації. Тобто ціль сприяє виникненню ідеї щодо шляхів її досягнення за конкретних умов. При цьому, методологічна база дослідження має ґрунтуватися на: загальних положеннях теорії пізнання, її основних методологічних принципах – системності, історизму, розвитку, науковості, всебічного вивчення явищ і процесів, їх взаємозв'язку і взаємозумовленості; принципах комплексного використання моделей соціального партнерства із застосуванням інноваційних освітніх форм, методів та технологій; оптимальному використанні деяких з багатьох відомих методологічних підходів (системного, особистісного, креативного, комунікативного) та необхідних для дослідження форм і методів діалектичного зв'язку об'єктивних і суб'єктивних факторів моделювання при здійсненні соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота.

Як відомо, особистісно орієнтована педагогіка побудована на індивідуалізованій системі формування та виховання, що базується на гуманістичних засадах і визнанні безсумнів-

ної цінності й неповторності людської особистості. На увагу заслуговують висновки сучасних дослідників проблем особистісно орієнтованої педагогічної концепції серед яких: І. Бех, Л. Виготський, І. Зязюн, А. Петровський, В. Семиченко, С. Сисоєва та інші.

Таким чином є ймовірним висновок відносно того, що у процесі освіти й виховання зростаючої особистості передусім необхідно дбати про розвиток її індивідуального та зокрема творчо-комунікативного потенціалу, а також про формування особистісної гармонійності та цілісності.

У відповідності з цим, особливого значення набувають твердження академіка І. Беха стосовно проблем виховання зростаючої особистості й зокрема – у сприйманні людиною себе як особистості, «що передбачає здатність в собі особливу й загальну якість людини – притаманну будь-кому властивість «особистісності». Таке ставлення є й передумовою, і результатом іншої людини як особистості і тим самим особистісного спілкування» (Бех, 2003).

Значною мірою це стосується і забезпечення цілісності, системності, цілеспрямованості, послідовності та поліаспектності процесу творчого розвитку зростаючої особистості, що передбачає: розвиток творчого мислення, інтелекту, інтуїції, уяви, асоціативності й креативності; формування досвіду, естетичних потреб, оцінок, смаків та її асоціативного фонду засобами образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, а також мотивації щодо творчої самореалізації у різних видах діяльності.

У контексті вивчення теоретичних засад проблеми творчо-комунікативного розвитку зростаючої особистості чи не найвагомішими вбачається науково-дослідницький внесок видатних психологів-гуманістів ХХ століття – А. Маслоу та Е. Фромма. Розглядаючи проблеми виховання особистості, необхідно наголосити на надзвичайній ролі теоретичних напрацювань А. Маслоу, який вибудував та розвинув психологічну

теорію «самоактуалізації особистості», що на довгі роки стала справжнім орієнтиром стосовно особистісного розвитку людини (Маслоу, 1999).

Сучасник А. Маслоу, різнобічно обдарований, проникливий та глибокий психолог і філософ Е. Фромм для своїх досліджень також обрав дуже актуальну та важливу тему – феномен людини, відповідно до якої вивчав людську сутність як першопричину реалізації життєдайних і продуктивних основ особистості. При цьому, творчий розвиток особистості, за переконанням Е. Фромма, також потрібен для того, щоб «творчо досягнути щось нове за допомогою спонтанної активності власних ментальних та емоційних сил». На думку вченого, підхід до досягнення людської особистості включає розуміння взаємозв'язку людини і світу, взаємостосунків з іншими людьми, а також розуміння особою самої себе (Фромм, 1992).

Нині посилення інтересу вчених до творчо-комунікативного розвитку кожної особистості зумовлене зростанням його практичної значущості та інтенсифікації міжособистісних комунікативних процесів суспільства в умовах динамічного розгортання інфосфери. Висвітленню окремих аспектів зазначеної проблеми присвятили свої наукові праці: М. Ісаєнко, В. Каплинський, А. Москаленко (вироблення комунікативних умінь), І. Тимченко (підвищення комунікативної культури), С. Макаренко (поліпшення комунікативної компетентності).

З огляду на це, важливо наголосити, що великого значення у сучасних умовах набирає актуалізація комунікації, назва якої походить з лат. *communicatio* – (зв'язок, спілкування, передача, повідомлення, входження у взаємини на основі та за допомогою різних засобів людської взаємодії).

Для оптимальнішого визначення сенсу такого поняття, як «комунікативність», доцільно ознайомитись з його тлумаченнями у різних словникових джерелах. Наприклад, опрацьовуючи таким чином відповідні матеріали, можна з'ясувати, що комунікативність – це сукупність істотних, відносно стійких

властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації, а також уміння говорити і слухати.

Окрім того, сучасні дослідники розглядають сутність людської комунікації у контексті її наповнення просоціальним, гуманістичним, етичним, моральним і духовним змістом. Тому в контексті визначення шляхів ефективного розвитку цього процесу привертають увагу висновки сучасних українських учених про зумовленість комунікації чинниками соціокультурного середовища (І. Бех, Л. Орбан-Лембрик), її взаємозв'язку з духовними і гуманістичними вимірами комунікативної культури (Г. Васянович, І. Зязюн, Г. Філіпчук), а також культури спілкування особистості (О. Даниленко, І. Мачуська, П. Решетніков, Г. Чайка).

З огляду на новітні потреби, на увагу заслуговують наукові здобутки широко відомого дослідника Т. Б'юзена, присвячені власне розгляду проблеми використання спроможностей та умінь індивіду спілкуватися з іншими людьми як у ситуаціях «один на один», так і в маленьких, великих та дуже великих групах. Необхідно наголосити, що великого значення його дослідження набувають широкої популярності саме у сучасних умовах, оскільки важливе гасло Т. Б'юзена засвідчує – «Комунікативними не народжуються – ними стають!». Тому нині особливо актуальними вбачаються його розробки стосовно 10-ти основних складових комунікативності, серед яких: «вміння слухати людей; вміння вести бесіди у різних громадських ситуаціях; вміння розпізнавати, які почуття відчувають у даний момент інші люди; вміння презентувати себе та свої ідеї; наявність позитивної психологічної установки відносно самого себе; наявність позитивної психологічної установки відносно інших; вміння витончено виходити з незграбних та скрутних ситуацій; вміння налагоджувати міжлюдські зв'язки; вміння налагоджувати і підтримувати саме хороші стосунки з людьми; вміння виділятися з натовпу» (Б'юзен, 2012).

Окрім того, варто взяти до уваги інтерпретацію сутності моделей освіти, представлену академіком С. Гончаренком, який вважає, що такі моделі мають бути сформованими за допомогою знакових систем мисленнєвими аналогами (логічними конструкторами), «які схематично відображають освітню практику в цілому або її окремі фрагменти» та «поділяються на три види: а) описові, які дають уявлення про завдання, структуру, основні елементи освітньої практики; б) функціональні, які відображають освіту в системі її зв'язків з соціальним середовищем; в) прогностичні, які дають теоретично обґрунтовану картину майбутнього стану освітньої практики» (Гончаренко, 2011).

Отже, для підвищення рівня громадянського та патріотичного виховання дітей та юнацтва, спрямованості до духовних, громадянських, патріотичних і естетичних цінностей та примноження на засадах гуманізації і гуманітаризації вітчизняної освіти оптимальних світових та національних культурних надбань було розроблено «Модель творчо-комунікативного розвитку вихованців Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» (рис. 1).

Рис. 5.2. Модель творчо-комунікативного розвитку вихованців Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» засобами образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва

Перед розробкою даної моделі було здійснено ознайомлення з Центром творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» – одним з найстаріших закладів позашкільної освіти міста Києва, заснованим понад вісімдесят років тому назад. Основною метою освітньої діяльності, яку здійснює педагогічний колектив Центру, є формування життєвого досвіду й творчо-комунікативної компетентності його вихованців та створення оптимальних засобів для розвитку їхніх творчих, комунікативних, інтелектуальних, фізичних здібностей і загалом – сприяння цілісному, гармонійному та всебічному розвитку кожної зростаючої особистості.

До складу означеного Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» входять тринадцять структурних художньо-естетичних, багатопрофільних і спортивних підрозділів й серед них таких, як: «Талант», «Товариш», «Сучасник», «Оріон», «Супутник», «Буревісник», «Соколятко», «Ярославна», «Чарівна свічка», «Водограй», «Дельфін», «Юний мушкетер», «Ресурсний центр». У кожному з цих підрозділів створено умови для здійснення виховання підростаючого покоління обдарованих дітей і молоді у тринадцяти відповідних лабораторій: 1). Образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва та народних ремесел; 2). Виконання всебічного розвитку особистості засобами творчого колективу; 3). Організаційно-масової роботи; 4). Психолого-педагогічних та інформаційних технологій; 5). Наукових досліджень; 6). Українознавства, еколого-краєзнавчої і туристичної роботи; 7). Технічної творчості та допрофесійної підготовки; 8). Державно-правової культури та творчості; 9). Гуманітарних програм та сучасної економічної освіти; 10). Вокально-сценічного мистецтва; 11). Естетики побуту; 12). Фізичної культури і спорту; 13). Реабілітації творчості.

Для здійснення наукового дослідження щодо діяльності цього Центру було визначено й організовано науково-методичну співпрацю з «Лабораторією образотворчого, декора-

тивно-ужиткового мистецтва та народних ремесел» у складі: студії образотворчого мистецтва і гуртків («Барвистий світ», «Народна творчість», «Петриківський розпис», «Витинанки», «Ліплення», «Вироби із шкіри», «Бісероплетіння», «Колаж» та інших). Далі було здійснено:

- аналіз та узагальнення педагогічної, філософської, соціологічної, психологічної літератури з теми дослідження та визначено способи творчо-комунікативного розвитку вихованців на прикладі Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець»;
- визначено та обгрунтовано структурні компоненти зазначеної моделі (психолого-мотиваційна підготовка вихованців; формування оптимального творчо-комунікативного тезаурусу; досвід з різних видів творчо-комунікативної діяльності; організаційно-методичне забезпечення творчо-комунікативної діяльності вихованців);
- розроблено критерії, рівні та функції моделювання творчо-комунікативного розвитку вихованців (освітньо-виховна, розвивальна, організаційно-оптимізуюча, мотиваційна); форми (практичні заняття, тренінги, тестування, творчо-комунікативна діяльність, саморозвиток) та методи (теоретичні; емпіричні; особистісно-орієнтовані; творчо-стимулюючі; проблемно-моделюючі; творчо-діяльнісні; процесуально-творчі; інтегративні; проєктувальні; креативно-технологічні; комунікативні);
- визначено для застосування такі етапи творчо-комунікативного розвитку, як: особистісно-орієнтаційний, методично-оптимізуючий, стимулюючий творчо-комунікативний розвиток.

У підсумку при розробці «Моделі творчо-комунікативного розвитку вихованців Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» бралось до уваги те, що кожен педагог цього Центру має бути спроможним уміти моделювати як практичний хід творчо-комунікативної розвиненості його вихованців,

так водночас і цілі та способи її успішної реалізації.

Адже за будь-яких умов творчий пошук у педагогічній роботі має залишатися мобільним та націленим на досягнення результативної новизни конкретного об'єкту, стану, ситуації тощо.

Це підтверджує необхідність продуктивної позиції вчителя у практично-педагогічній діяльності, щоб така діяльність була дійсно зорієнтована на одержання творчими засобами позитивного кінцевого результату. Задля цього не можна забувати і про процесуальну позицію педагога, адже він є відповідальним не лише за якість результату, але й за якість процесу його отримання, враховуючи при цьому взаємозв'язок процесу і результату.

5.5. Проєкт «Форум дитячих громадських об'єднань України «Я – громадянин України»

Положення про проведення Форуму дитячих громадських об'єднань України «Я – громадянин України»

Розділ I

1. Назва заходу: Форум дитячих громадських об'єднань України «Я – громадянин України».

2. Рівень проведення: міжнародний, всеукраїнський, місцевий (потрібне підкреслити).

3. Зміст заходу: освітньо-виховний, інформаційно-просвітницькі, культурологічні, експертно-аналітичні (потрібне підкреслити).

4. Підстава для розроблення заходу: Державна цільова програма «Молодь України» (здійснення заходів, спрямованих на громадянське та національно-патріотичного виховання, утвердження громадянської свідомості та активної життєвої позиції дітей і молоді є одним із пріоритетів Програми; План заходів на 2019-2022 роки з реалізації Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 171-р .

5. Строк проведення заходу: початок 01.06.2021 року; закінчення 03.06.2021 року

6. Місце проведення заходу: Київська область, ДП «МДЦ «Дніпро» (смт Козин Обухівського району, вулиця Анатолія Солов'яненка, 214); Київський палац дітей та юнацтва (м. Київ, вул. І. Мазепи, 13).

7. Мета та обґрунтування актуальності проведення заходу: вдосконалення системи громадянського і національно-патріотичного виховання дітей та молоді у дитячих громадських об'єднаннях, сприяння становленню активної громадянської позиції та патріотизму, формування духовних і

моральних цінностей, готовності до активної участі у житті суспільства та країни.

8. Основні завдання заходу:

- формування громадянської ідентичності, відчуття належності до рідної землі, народу; визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; утвердження почуття патріотизму, відданості у служінні Батьківщині;
- сприяння розвитку громадянської спрямованості особистості та соціальної активності особистості: готовність до участі у процесах державотворення, здатність до спільного життя та співпраці у громадянському суспільстві, готовність взяти на себе відповідальність за справу, долю країни;
- уміння визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватись з представниками різноманітних інститутів громадянського суспільства, органами державної влади, захищати і підтримувати закони та права людини.

Становлення дієвого громадянського суспільства багато у чому залежить від рівня громадянської освіти та виховання, спрямованого на формування у громадян національної самосвідомості, готовності до виконання своїх громадянських обов'язків, готовності молодого покоління до участі у позитивних зрушеннях у житті своєї країни.

Наразі необхідно створювати умови для подальшого розвитку і вдосконалення системи громадянського і національно-патріотичного виховання молодого покоління в інститутах громадянського суспільства, оскільки становлення громадянина передбачає формування активної громадянської позиції, ідентифікації себе як члена національної спільноти та громадянина держави, що усвідомлюється як рідна земля, Батьківщина.

Проведення Форуму дитячих громадських організацій та об'єднань України «Я – громадянин України» є одним із важливих шляхів для здійснення аналізу стану національно-патріотичного виховання у громадських об'єднаннях, популяри-

зації кращого досвіду та розроблення інноваційних напрямів, оновлення змісту та апробації науково-методичного забезпечення у вихованні молодого покоління як громадянина і патріота у дитячих громадських об'єднаннях.

9. Очікуваний результат

Проведення заходу сприятиме розробленню інноваційних підходів до вдосконалення системи громадянського та національно-патріотичного виховання у дитячих громадських об'єднаннях України. Зокрема, буде обґрунтовано інноваційні напрями, змістові концепції та науково-методичне забезпечення діяльності у вихованні молодого покоління як громадянина і патріота у дитячих громадських організаціях України.

Проведення заходу значною мірою сприятиме виконанню положень державної цільової програми «Молодь України» та Плану заходів на 2019-2022 роки з реалізації Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 171-р . Зокрема, заходи в рамках Форуму сприятимуть:

- розвитку почуття патріотизму, гордості за свій народ, прищепленню любові до рідного краю, поваги до людей, які віддали своє життя в ім'я майбутнього життя людства, навчанняю уболівати за минуле своєї держави;
- збільшенню чисельності дітей і молоді, готових до активної участі у діяльності та заходах дитячих громадських об'єднань і учнівського самоврядування;
- самоідентифікації молоді зі статусом громадянина України, українською нацією;
- розвитку потреби у самовизначенні та самореалізації як чинника становлення громадянської спрямованості особистості;
- усвідомленому вибору та конструювання власного життєвого шляху як відповідального громадянина і патріота.

У заході візьмуть участь представники дитячих та мо-

лодіжних організацій України.

Розділ II

1. Організація, відповідальна за проведення заходу: Управління молоді та спорту Київської обласної державної адміністрації (м. Київ, площа Лесі Українки, 1), Тимофєєв Сергій Олександрович, (044) 286-84-52.

2. Перелік організацій, що беруть участь у проведенні заходу: Негрієнко Алла Олегівна, голова Координаційної ради ГО «Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки», м. Київ, вул. Вишгородська, 21 тел. 0503520156, shkola-bezpeki@ukr.net; Пашенко Олена – координатор ГО «Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта», тел. 0674402111, varta@ecoleague.net; Окушко Тетяна Костянтинівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, тел. 0954929921, o_t_k@ukr.net.

Розділ III

1. Кількість учасників заходу: 150 осіб, у тому числі: жінки 90, чоловіки – 60, залучено - 200 осіб

2. Кількість працівників, залучених до проведення заходу, із зазначенням фаху: 30 (волонтери, науковці, педагоги).

3. Сценарний план проведення заходу: в рамках Форуму відбудуться заходи:

- презентаційна панель «Соціальні ініціативи дитячих громадських об'єднань» та виставка діяльності ДГО;
- Круглий стіл «Виховання громадянина: консолідація зусиль» за участі представників центральних, місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, наукових установ, інститутів громадянського суспільства;
- ігрова програма «Я – громадянин України!»;
- тренінги з питань національно-патріотичного виховання, розвитку дідерських якостей;

- майстер-класи;
- дискусії;
- тренінги для дорослих лідерів;
- вечірній збір «Вогнище єднання»;
- видання збірки інформаційних матеріалів;
- зустріч дітей-лідерів, уповноважених від організацій, у

Комітеті Верховної Ради України з питань молоді та спорту.

За підсумками Форуму буде створено відеофільм про дитячий громадський рух.

4. Характеристика матеріально-технічного забезпечення заходу

№ з/п	Назва	Кількість	Призначення
1	Проїзд учасників.	120	Часткова компенсація витрат на проїзд учасникам. Оскільки учасниками заходу є молоді із різних регіонів України, яка не має особистих доходів, їм необхідно відшкодувати витрати на проїзд.
2	Харчування учасників заходу.	150	Забезпечення харчування учасників заходу протягом усього часу проведення Форуму відповідно до норм харчування.
3	Проживання учасників заходу.	150	Забезпечення проживання учасників заходу протягом усього часу проведення акції.

№ з/п	Назва	Кількість	Призначення
4	Оренда приміщення.	5	Для проведення заходів відповідно до програми (тренінги, презентації, виставка, майстер-класи тощо).
5	Оренда обладнання та оргтехніки.	5	Необхідно для якісного проведення заходу.
6		3	Автобуси для перевезення учасників з ж/д вокзалу до місця проживання та у зворотному напрямку, переїзду учасників до місць проведення заходів відповідно до Програми.
7	Сертифікат про участь у заході (А4, 4+0, 350 гр/м2).	150	Розроблені і виготовлені сертифікати видаються кожному учаснику заходу як відзначення за участь у заході та для формування іміджу заходу, поширення інформації про нього серед молоді усіх регіонів України.
8	Банер з тематикою заходу та логотипом організаторів (3x4 см, банерна	1	Банер буде розміщений на місці проведення заходу і є необхідним для наочного використання

№ з/п	Назва	Кількість	Призначення
8	тканина, кольоровий друк, кріплення люверси).	1	під час проведення заходу та інформування учасників, для формування іміджу заходу
9	Виготовленні відеофільм (зйомка).	1	Виготовлення відеофільму з метою популяризації дитячого руху та залучення до нього дітей.
10	Збірник інформаційно-методичних матеріалів (А4, 48 стор.).	150	Збірник для учасників з метою отримання інформації про організацію, заходи, нормативні документи, дослідження тощо.
11	Канцелярські витрати: папір, бейджі, ручка, блокнот, папір для фліпчарту.		Папір для підготовки роздаткових матеріалів, звіту, бейджі для кожного учасника, ручка і блокнот для конспектування та поміток; для проведення психологічних тестувань
12	Футболка з логотипом заходу.	150	Видаються учасникам Форуму для проведення загальних заходів.
13	Консультативні послуги		Послуги фахівців з підготовки та проведення майстер-класів, тренінгів, психолога для

№ з/п	Назва	Кількість	Призначення
			проведення тренінгів та анкетування.
14	Фотозйомка		Для фотографування учасників та заходів для розміщення в ЗМІ та висвітлення проведення заході.

Розділ IV

1. *Загальний обсяг витрат:* 328 880,00 грн.

2. *Дані про структуру витрат на проведення заходу:*

№ з/п	Найменування статті витрат	Загальна сума, грн	У тому числі	
			за рахунок бюджетних коштів, грн	за рахунок інших джерел, грн
1	Харчування учасників заходу (150 осіб x 123,00 грн. x 3 дні)	55350	55350	
2	Проживання учасників (150 осіб x 250 грн. x 2 дні)	75000	75000	
3	Проїзд учасників (120 осіб x 500 грн)	60000	60000	
4	Оренда приміщення, обладнання, оргтехніки	20000	20000	
5	Транспортні послуги	31200	31200	

№ з/п	Найменування статті витрат	Загальна сума, грн	У тому числі	
			за рахунок бюджетних коштів, грн	за рахунок інших джерел, грн
6	Поліграфічні послуги	13200	13200	
7	Інформаційні послуги (виготовленні відеофільму про ДГО)	30000	30000	
8	Канцелярські витрати	7630	7630	
9	Консультативні послуги (послуги з підготовки та проведення майстер-класів, тренінгів, спеціальних занять)	15000	15000	
10	футболка з логотипом заходу	19500	19500	
11	Фотозйомка	2000	2000	
	Всього	328 880	328 880	

5.6. Практики партнерства у Всеукраїнській дитячій спілці «Екологічна варта»

Всеукраїнська акція «Первоцвіт»

Актуальність. Цвітіння – відповідальна пора в житті рослин і час великої уваги до них людей. Різноманітність форм, багатство фарб та ароматів зробили квіти важливим атрибутом людського буття і разом з тим – джерелом смертельної безпеки для них. Це особливо стосується ранньоквітучих рослин, або, як їх точно називають – первоцвітів.

Багато первоцвітів віднесено до числа рідкісних рослин, збір яких законодавчо обмежений, особливо якщо він ведеться з метою прибутку. В Криму, наприклад, у незаконний бізнес з продажу сітчатого підсніжника та кримської фіалки залучена маса людей. Одна частина людей збирає, друга – пакує квіти, третя – транспортує, четверта – продає, а організатори ведуть облік коштів.

Всеукраїнська екологічна ліга у лютому-березні проводить щорічну акцію «Первоцвіт». В рамках акції пропонуємо активістам ВЕЛ здійснюється патрулювання з представниками правоохоронних органів по місцях продажу первоцвітів, залізничних вокзалах (ця робота посилюється за 5 днів до свят : дня Святого Валентина, 8 березня та Великодня).

Проводяться визначення місць зростання первоцвітів, занесених до Червоної книги України та охорона цієї території членами ВЕЛ (спостереження, патрулювання). У ході патрулювання членами ВЕЛ ведеться роз'яснювальна робота серед населення. Активісти Ліги подають інформацію про акцію у регіональні засоби масової інформації.

Освітнім закладам пропонується провести:

- конкурс «День квітів» серед учнів молодших та середніх класів (конкурс малюнка, казок, віршів, творів, художньої композиції, вікторини);
- конкурс листівок до весняних свят;

- конкурс костюмованих демонстрацій;
- конкурс міні-театрів;
- конкурс дитячої творчості (поробки з вторинних матеріалів та ін.);

Велівці пропонують пропагувати досвід вирощування первоцвітів на присадибних ділянках та в кімнатних умовах серед населення. Активно йде розповсюдження інформаційних матеріалів, листівок, наліпок по місцях продажу ранніх квітів. Проводяться навчально-пізнавальні екскурсії до ботанічних садів. Вилучені букетики члени ВЕЛ роздають у лікарнях, дитячих садках з відповідними роз'ясненнями.

Залучені учасники та партнери: заклади освіти, інші громадські організації, державні установи, широкі кола громадськості.

День Сонця (3 травня – День Сонця (National Day of the Sun))

Актуальність. Для того, щоб привернути увагу до можливості використання відновлюваних джерел енергії, Європейське відділення Міжнародного товариства сонячної енергії (МОСЕ) (ISES-Europe) з 1994 року ініціювало проведення щорічного Дня Сонця. Сонце являє собою могутнє джерело енергії, без якої неможливе життя всього живого на Землі. Воно постійно випромінює в усіх ділянках спектра електромагнітні хвилі – від рентгенівських і ультрафіолетових променів до радіохвиль. Це випромінювання істотно впливає на Землю – нагріває її, дає світло й тепло, необхідні для життя.

Ентузіасти і професіонали, громадські організації та фірми по всій Європі організують різні заходи, пов'язані з демонстрацією можливостей сонячної енергетики. День Сонця дає шанс кожному привернути увагу до здійснюваних проєктів, отриманих результатів, нових розробок або продукції, що випускається, і в той же час одержати вигоду від рекламування своєї діяльності як частини загальноєвропейського події. Проводять День Сонця відповідно до місцевих умов з певною

координацією та інформаційною підтримкою національними й центральними відділеннями МОСЕ, що сприяє поширенню інформації в регіонах і різних країнах, а також обміну досвідом в організації міжнародних проєктів.

Заходи, пов'язані з проведенням Дня Сонця, включають: дні відкритих дверей сонячних та енергоефективних будинків – як експериментальних, так і приватних, щоб переконати в реальності і корисності здійснених й здійснюваних проєктів; дні відкритих дверей дослідних і проєктних інститутів, що дає можливість широкій громадськості ознайомитися з новітніми досягненнями; конкурси, змагання, пробіги «сонячних» автомобілів, електромобілів; виставки та зустрічі з громадськістю в міських і торгових центрах, зелених зонах та інших громадських місцях; круглі столи для обговорення технічних, економічних та соціальних аспектів використання відновлюваних джерел енергії; семінари «Сонячний тиждень», які організують за тиждень до або після Дня Сонця, які дають змогу ознайомити архітекторів, інженерів комунальних служб, власників будинків, шкільних вчителів з новими можливостями сонячної енергетики; конкурси шкільних проєктів з вивчення сонячної енергетики та діючих моделей пристроїв та іграшок, що працюють на сонячній енергії; конкурси малюнків на теми «Використання сонячної енергії», «Сонце в нашому житті», які є чудовим доповненням до Дня Сонця, а сам процес творчості допомагає усвідомити важливість тематики серед дітей, вчителів, батьків та громадськості.

Залучені учасники та партнери: представники різних професій (архітектори, інженери), комунальні служби, заклади освіти.

Всеукраїнська акція «Врятуй свою річку»

Актуальність. Екологічний стан річок в Україні критичний. Всі річки мають високе антропогенне навантаження, забруднення, їх природний баланс порушений, вони втратили

здатність до самоочищення. Всі ріки України потребують врятування, приведення їх екологічного стану до Європейських стандартів, тільки тоді вони зможуть забезпечувати усі потреби громадян у питній воді, оздоровленні, розвитку фізичної культури і спорту, збалансованого розвитку економіки.

Мета акції «Врятуй свою річку» – обстеження екологічного стану річок та їх прибережних захисних смуг.

Завдання: на основі реального стану річок розробити стратегію і тактику по врятуванню та оздоровленню річок України.

- Створити штаб при ВЕЛ та її осередках.
- Підготувати методичні матеріали для проведення експедицій.
- Створити базу даних стану забруднених річок
- До акції залучити осередки ВЕЛ, «ВДС» Екологічна варта», НМЦ «Екологічні ініціативи», громадськість, органи влади, місцевого самоврядування та організації, до компетенції яких входять питання пов'язані з збереженням та відновленням водних ресурсів України.
- Приведення стану річок до позитивного екологічного стану, який забезпечив би всі потреби суспільства, як джерел питної води, оздоровленню, розвитку фізичної культури і спорту, сталого збалансованого функціонування економіки.
- Через засоби масової інформації ознайомити населення з положенням про проведення акції.
- Провести експедиції з обстеження річок з оформленням відповідних документів, наданням фото- та відеоматеріалів.
- Розробити перелік питань по обстеженню річок.
- Створити телефон гарячої лінії.
- Під час проведення акцій «Прибери свою планету», «Струмок, річка, річечка» проводити очищення берегів річок від сміття.
- При обстеженні використати паспорта річок та іншу інформацію розроблену Держводгоспом України.
- Провести обстеження згідно розробленої методики.

- З метою встановлення реальних обсягів запасів водних ресурсів, визначення ступеню замученості, звернутись до спеціальних наукових установ про проведення гідрологічних вимірювань.

- Провести інвентаризацію об'єктів господарювання, що здійснюють забір води та скид стічних вод.

- Отримати реальну ситуацію про стан всіх водних ресурсів України.

- Направити отримані матеріали в відповідні інстанції для прийняття невідкладних заходів.

Залучені учасники та партнери: осередки ВЕЛ, «ВД-С»Екологічна варта», НМЦ «Екологічні ініціативи», громадськість, органи влади, місцевого самоврядування та організації, заклади освіти

Всеукраїнський конкурс громадських ініціатив

У 2012 р., до свого 15-річчя, Всеукраїнська екологічна ліга започаткувала конкурс громадських ініціатив. У конкурсі взяли участь члени ВЕЛ з усіх регіонів України. На конкурсі були представлені роботи за різними напрямками роботи: освітньо-виховна діяльність осередків ВЕЛ; новаторські ідеї у проведенні природоохоронних акцій, громадських кампаній, громадських слухань; форми співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування; інноваційний підхід у науково-дослідній роботі осередків ВЕЛ та Наукових рад.

Положення про Всеукраїнський конкурс громадських ініціатив (скорочено)

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнський конкурс громадських ініціатив (в подальшому – Конкурс) проводиться серед обласних і місцевих (районних, міських, сільських) осередків, Наукових рад обласних організацій Всеукраїнської екологічної ліги на добровільних засадах.

1.2. Організатор Конкурсу – Всеукраїнська екологічна ліга.

2. Мета та Завдання Конкурсу

2.1. Конкурс проводиться з метою популяризації діяльності та досягнень осередків ВЕЛ та ВДС «Екологічна варта», поширення досвіду роботи та запровадження системи обміну інформацією серед осередків ВЕЛ.

2.2. Основні завдання Конкурсу:

- визначення та відзначення на конкурсній основі осередків, які мають більші успіхи та досягнення, популярність серед населення свого регіону;

- покращення системи інформування Виконкому ВЕЛ про дії осередків, налагодження звітності;

- сприяння підвищенню рівня проведення нових заходів різних форм та рівнів шляхом застосування досвіду інших осередків;

- поширення цікавого та корисного досвіду у проведенні акцій, громадських кампаній, громадських слухань тощо.

3. Номінації та вимоги

№; назва номінації; вимоги до роботи

1. Новаторство у проведенні природоохоронних акцій, громадських кампаній, громадських слухань. Опис діяльності осередку (протягом останніх 5 років) згідно додатку № 1. До опису необхідно обов'язково додати наочні матеріали, які відображають проведені заходи (фотографії, листівки, плакати, буклети тощо).

2. Досвід та інновації в науководослідній роботі осередків ВЕЛ та Наукових рад. Опис діяльності осередку (протягом останніх 5 років) згідно додатку № 2. До опису необхідно обов'язково додати наочні матеріали, які відображають проведені заходи (фотографії, листівки, плакати, буклети тощо).

3. Освітньо-виховна діяльність осередків ВЕЛ. Презентація освітньо-виховної діяльності осередків ВЕЛ, проведеної протягом останніх 5 років, її результативність, із зазначенням кращих методів та форм роботи (згідно додатку № 3).

Презентація може бути виконана в форматі Microsoft Office PowerPoint або Microsoft Office Word з обов'язковим використанням фотографій, видавничих матеріалів (буклети, брошури, книги, карти), грамот, подяк тощо, що підтверджують діяльність осередку.

4. Кращий досвід з налагодження організаційної роботи в осередку. Опис діяльності осередку (протягом останніх 5 років) згідно додатку № 4. До опису необхідно обов'язково додати звіти про роботу осередку за 2 роки з фотографіями заходів, оновлену реєстраційну картку (якщо складі осередку відбувалися зміни).

5. Досвід співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування. Опис співпраці осередку з органами державної влади та місцевого самоврядування (протягом останніх 5 років) згідно додатку № 5.

6. Нові методи та форми співпраці зі ЗМІ. Опис діяльності осередку (протягом останніх 5 років) згідно додатку № 6. До опису необхідно обов'язково додати наочні матеріали, які відображають співпрацю зі ЗМІ (газети, журнали, фотографії, диски із відеозаписами тощо).

Додаток № 1 форма опису роботи для номінації №1

Новаторство у проведенні природоохоронних акцій, громадських кампаній, громадських слухань

№ з/п	Назва заходу	Дата заснування/ проведення	Зміст заходу	Новаторські ідеї	Кількість учасників заходу	Відповідальний від осередку ВЕЛ

Додаток № 2 форма опису роботи для номінації №2

Досвід та інновації в науково-дослідній роботі осередків ВЕЛ та Наукових рад

№ з/п	Назва заходу	Дата заснування/ проведення	Зміст заходу	Інноваційні підходи (опис)	Аудиторія, на яку розрахований захід	Відповідальний від осередку ВЕЛ

Додаток № 3 орієнтовна структура презентації для номінації №3

Освітньо-виховна діяльність осередків ВЕЛ

Додаток № 4 орієнтовна структура презентації для номінації №4

Кращий досвід з налагодження організаційної роботи в осередку

№ п/п		
	Назва, дата створення осередку	
	Голова осередку	
	Кількість членів в осередку	
	Кількість членів осередку, які мають членський квиток ВЕЛ	

№ п/п		
	Створені осередки (за останні 3-4 роки)	
	Перелік документації, що зберігається в осередку	
	Система звітності осередку (періодичність надання звітів)	

Додаток № 5 орієнтовна структура презентації для номінації №5

Досвід співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування

№ з/п	Методи і форми співпраці	Назва органу державної влади та місцевого самоврядування	Додаткові матеріали (звернення, відповіді на них тощо)	Результат співпраці

Додаток № 3 орієнтовна структура презентації для номінації №6

Нові методи та форми співпраці зі ЗМІ

№ з/п	Назва ЗМІ	Статус ЗМІ	Методи і форми співпраці	Дата	Відповідальний від осередку ВЕЛ

5.7. Розроблення моделей соціального партнерства на прикладі закладів позашкільної освіти

Важливість соціального партнерства в складних економічних умовах розвитку нашої держави обумовлена задачами-місіями, яке воно може виконувати, а саме: збільшення простору та можливостей реалізації нових проєктів, залучення партнерів та зацікавлених осіб у реалізацію соціально-значущих ідей, підвищення рівня залученості громадян та установ до соціального розвитку, побудова так званого «громадянського» суспільства, в якому кожен голос громадянина важливий і має бути врахований при прийнятті рішень.

Про яку б модель соціального партнерства не йшлося, її структурні елементи – це уособлення параметрів реально існуючих учасників процесу взаємодії, а, отже, це не що інше як узагальнений образ їх різнофункціональних надбань: соціальних, особистісних, інтелектуальних тощо.

Для побудови узагальненої моделі функціонування будь-якого процесу потрібно, перш за все, розуміння механізмів взаємодії всіх його структурних ланок. Так як в соціальному партнерстві, такими ланками виступають організації (установи, тощо), що презентуються конкретними людьми. В освітньому та позашкільному просторі учасниками соціального партнерства, як зазначають дослідники, як правило виступають три сторони: позашкільний (освітній) заклад, батьки та сторонні організації. Взаємодія між ними відбувається в межах нормативно-правового поля, проте для нас є важливим вивчення внутрішніх, психологічних чинників готовості представників різних установ та організацій до соціального партнерства.

Не дивлячись на те, що соціальне партнерство в освіті ми розглядаємо як побудову освітніми закладами розгалуженої мережі зв'язків з громадою, урядом та приватними особами чи підприємцями, наголошуємо на тому факті, що метою цього партнерства виступає підтримка та розвиток підростаючого покоління юних громадян. І саме вони, є тим об'єднувальним

центром навколо і для якого здійснюється партнерська взаємодія, а також виступають єдиним спільним інтересом між інституціями різних форм та рівнів.

Для поліпшення та оптимізації соціальних взаємодій між ключовими учасниками виховного процесу, а саме сім'єю, освітніми закладами та громадою/державою, розглянемо метод моделювання, запропонований науковцями з університету Negeri Makassar, Indonesia. Посилаючись на роботу Данім (Данім, 2010), дослідники Islahuddin, Ismail Tolla, Mansyur, вважають що громада повинна відігравати чотири ролі для реалізації освітньо-виховної мети, а саме розширення можливостей, участі, включення та самовизначення.

Вчені пропонують створювати матрицю (приклад якої наведений у таблиці), рядки і стовпчики якої, відповідно, відображають функції двох учасників виховного процесу. Так, у таблиці 1 нами, з використання методів складання вищезазначеної матриці, зображено взаємодію між освітнім закладом та громадою, за допомогою якої можлива візуальна констатація ліній перетину (співпадіння) інтересів, функцій зазначених інституцій тощо.

Пояснимо таблицю, наведену у вигляді матриці, яка містить шість рядків і чотири стовпці, утворюючи 24 квадрата. Наприклад, перетин першого рядка та стовпчика містить: спостереження, підтримку та лінію поведінки. Спостереження – це такий аспект діяльності освітньої чи позашкільної установи, яка перетинається з наглядовими функціями громади. Остання може реалізувати це через комітети з захисту прав дитини, підтримки діяльності дитячих та молодіжних організацій тощо. Другий рядок, підтримка - це очікування освітньої установи від громади. Очікується, що функцію адаптації, яку відіграє освітня установа, повинна підтримувати і громада. Наприклад, якщо дітям заборонено займатися булінгом/курити/лягтися в освітній установі, то громада може також заважати їм здійснювати таку діяльність, коли вони знаходять-

ся поза закладом освіти чи позашкільною установою. Третій пункт нормативне забезпечення - це правове ставлення уряду (громади) до взаємних обов'язків та очікувань між ними та закладами шкільної та позашкільної освіти. В нормативному полі такі взаємостосунки можуть реалізуватися через підписання угод, розроблення концепцій розвитку тощо.

Синтез партнерства у позашкільних установах та громад/держав

	Громада				
	Функції	Розширення можливостей	Участь	Включення	Самовизначення
Адаптація	Спостереження	Спостереження	Спостереження	Спостереження	Спостереження
	Підтримка	Аккумуляція	Сприяння	Управління	Управління
	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття
Інтеграція	Застосування	Застосування	Застосування	Застосування	Застосування
	Підтримка	Впровадження	Сприяння	Управління	Управління
	Лінія поведінки	Лінія поведінки	Лінія поведінки	Лінія поведінки	Лінія поведінки
Діагностика та керівництво	Розуміння	Розуміння	Розуміння	Розуміння	Розуміння
	Підтримка	Впровадження	Сприяння	Управління	Управління
	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття

	Громада				
	Функції	Розширення можливостей	Участь	Включення	Самовизначення
Диференціація	Виконання	Виконання	Виконання	Виконання	Виконання
	Підтримка	Впровадження	Сприяння	Управління	Управління
	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття
Селекція	Виконання	Виконання	Виконання	Виконання	Виконання
	Підтримка	Впровадження	Сприяння	Управління	Управління
	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття
Допомога & спрямування	Виконання	Виконання	Виконання	Виконання	Виконання
	Підтримка	Впровадження	Сприяння	Управління	Управління
	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття	Нормативне підгрунття

Хотілося б також, освітити таку форму партнерства як сприяння. В нашому випадку - це очікування позашкільних установ від громади. Очікування полягає в тому, що освітні установи сприяють своїм вихованцям в отриманні основної чи додаткової освіти в межах різноманітних напрямків, які підтримує громада (уряд або місцеве самоврядування). Наприклад, якщо суспільство пропонує дітям можливість займатися музикою, то в ідеалі, освітні установи повинні мати засоби, необхідні дітям для реалізації цієї потенції (тобто інструменти).

На основі аналізу даних, представлених вище у матриці, зрозуміло, що на сьогодні існують деякі перешкоди в реалізації соціального партнерства між освітніми закладами та громадою (урядом). По-перше, громада сприймає заклади основної та додаткової освіти як такі, від яких можна лише директивно вимагати виконання певних функцій. По-друге, самі освітні заклади не створили інструментів ефективного спілкування з громадою. По-третє, органи шкільного, учнівського самоврядування тощо не виконують свої ролі оптимально, не виступають центром інформаційної підтримки та розбудови мережі партнерських відносин.

Проаналізувавши значну кількість іноземних наукових робіт з проблематики соціального партнерства, і, спираючись на напрацювання вчених Індонезійського університету, ми мали можливість експлікувати їх досвід на наші українські реалії й представити модель соціального партнерства.

Центром моделі виступає вихованець – спільна точка дотику між трьома інституціями: сім'єю (приватними особами), громадою та позашкільними закладами. Вихованець, в нашому випадку, - сприймається нами інтегрально, як особистість, яка поєднує в собі всі соціальні ролі – і учня, і громадянина, і дорослішої особистості, і члена громади (суспільства) тощо. Отже, основні джерела виховного впливу діють на всю структуру особистості комплексно, апелюючи до її знань, почуттів та досвіду.

Бажаний рівень соціального партнерства - це тотальне партнерство, який неможливо досягти без спільних цілей, які ґрунтуються на особистісній потребі кожного учасника в їх реалізації.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. Методичні кластери

2.1. Кластер «Цінність соціального партнерства»

Кластер «Причини соціального партнерства»

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ЗУМОВЛЕНА НИЗКОЮ ПРИЧИН:

ЕФЕКТИВНІСТЬ І РІВНОПРАВНЕ ПАРТНЕРСТВО

дозволяє організаціям-учасникам ефективно відповідати на виклики суспільства та бути дієвими партнерами держави

ОБМІН РЕСУРСАМИ

передбачає безпосередній і прямий обмін ресурсами, що залучаються від партнерів, на конкретні результати діяльності організації чи освітньої установи

СЛУЖІННЯ ІНТЕРЕСАМ СУСПІЛЬСТВА

будується на довгостроковій основі і взаємній довірі учасників та фокусується на служінні інтересам усього суспільства

ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

сприяє розширенню меж співпраці закладу освіти (громадської організації), передбачає відповідальне співробітництво різноманітних установ і партнерів

Кластер «Основні ознаки соціального партнерства»

Основні ознаки соціального партнерства

(за С. Алещенко)

ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ ТА ДОСВІДОМ

партнери мають постійно спілкуватися та обмінюватися інформацією. Цей процес є передумовою визначення спільних цілей, цінностей та повноважень

ПОДІЛ ПОВНОВАЖЕНЬ

партнери беруть на себе відповідальність та здійснюють розподіл управлінських функцій між сторонами

СПІЛЬНЕ НАДАННЯ РЕСУРСІВ (ЧАСУ, КОШТІВ, ІНФОРМАЦІЇ)

Без цієї складової соціальне партнерство перетвориться на «дискусійний клуб» і не приведе до вирішення проблеми

СПІЛЬНЕ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ

Партнерам потрібно вміти вислухати один одного, а також висловлюватися з проблемних питань

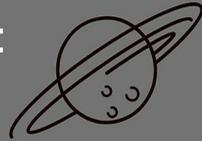
НАЯВНІСТЬ ВЗАЄМНОЇ ВИГОДИ

У партнерстві повинне бути розуміння загальної користі, що не обов'язково може вимірюватися фінансовими показниками

S SPECIFIC, КОНКРЕТНІСТЬ. ЧИ КОНКРЕТНА ЦІЛЬ, ДОСТАТНЬО ЗРОЗУМІЛА З ТОЧКИ ЗОРУ ЩО, ЯК, КОЛИ І ДЕ ЗМІНИТЬСЯ СИТУАЦІЯ?

ЯК ПЕРЕВІРИТИ, ЧИ ДОСЯГНЕ ПРОЄКТ УСПІХУ?

ОЦІНІТЬ СВІЙ ПРОЄКТ ЗА ТАКИМИ ПОКАЗНИКАМИ:

M MEASURABLE, ОБЧИСЛЮВАНІСТЬ. ЧИ ПІДДАЮТЬСЯ ЦІЛІ ОБЧИСЛЮВАННЮ (НАПРИКЛАД, СКІЛЬКИ СТАНОВИТЬ ЗБІЛЬШЕННЯ КОШТІВ, ЯКА КІЛЬКІСТЬ ЛЮДЕЙ)?

A AREA-SPECIFIC, ТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ. ЧИ ОКРЕСЛЮЮТЬ ЦІЛІ РАЙОН АБО ГРУПУ НАСЕЛЕННЯ?

R REALISTIC, РЕАЛІСТИЧНІСТЬ. ЧИ ПРИЗВЕДЕ ВИКОНАННЯ ПРОЄКТУ ДО ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА ЗРУШЕНЬ, ЗАЗНАЧЕНИХ У ЦІЛЯХ?

T TIME-BOUND, ВИЗНАЧЕНІСТЬ У ЧАСІ. ЧИ ВІДОБРАЖАЄ ЦІЛЬ ПЕРІОД ЧАСУ, ВПРОДОВЖ ЯКОГО ВОНА МАЄ БУТИ ДОСЯГНУТА (ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ АБО ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ЗАПЛАНОВАНОГО ПРОМІЖКУ ЧАСУ)

Зразки угод, договорів, меморандумів про партнерство та співробітництво

Взаємодія закладу освіти та / або громадської організації з іншими партнерами може бути зафіксована у вигляді угоди (меморандумі, договорі). У цьому документі зазначаються такі аспекти: суть ініціативи; обґрунтування потреби партнерства; описання того, як ця ініціатива доповнює чи розвиває інші подібні ініціативи; права та обов'язки сторін; відповідальність сторін; додаткові умови; час вступу угоди в силу та термін її дії; умови припинення дії угоди; структура керівництва та звітності; витрати і ресурси. В угоді обов'язково зазначаються юридичні адреси та реквізити сторін. Угода скріплюється підписами керівників, відповідними печатками (Жулавський, 2007; Пустовіт, 2006).

ДОГОВІР

про партнерство та співробітництво Всеукраїнської екологічної ліги та Будинку ветеранів сцени імені Наталії Ужвій Національної спілки театральних діячів України у сфері реалізації пілотного проєкту «Нагодуй сусіда»

Всеукраїнська екологічна ліга, в особі Голови Тимочко Тетяни Валентинівни, що діє на підставі Статуту, що надалі іменується Сторона-1, з одного боку і Будинку ветеранів сцени імені Наталії Ужвій Національної спілки театральних діячів України, в особі директора Залевського Сергія Миколайовича, що діє на підставі Статуту, що надалі іменується Сторона-2, з іншого боку, які разом іменуються Сторони, а окремо – Сторона, уклали цей договір про таке.

1. Загальні положення

1.1. Шляхом підписання цього договору Сторони підтверджують, що інтересам кожної з них відповідає спільне і узгоджене

співробітництво у сфері реалізації пілотного проекту «Нагодуй сусіда» за сприяння Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО ООН) з метою регулювання поведінки із залишками харчової продукції та запобігання їх перетворення у харчові відходи, що завдає значний вплив на стан довкілля.

1.2. Цілі пілотного проекту:

Ціль 1. Налагодження співпраці між організаціями та установами з питань зменшення харчових відходів.

Ціль 2. Організація дієвих зав'язків між виробниками харчової продукції та споживачами з увагою на осіб, які мають особливі потреби у продуктах харчування.

Ціль 3. Організація передачі надлишку харчових продуктів від домогосподарств та підприємств безпосередньо особам, що мають обмежені ресурси, є користувачами соціальних програм, у тому числі харчових.

Ціль 4. Поширення інформації про пілотний проект та створення реплікативної моделі.

1.3. Сторони зобов'язуються здійснювати спільні дії у вищевказаній сфері з метою реалізації загальних інтересів і досягнення спільних цілей.

1.4. Сторони здійснюють спільні дії в порядку і на умовах цього договору, а також окремих угод, укладених між Сторонами.

1.5. У процесі досягнення поставлених цілей і реалізації загальних інтересів Сторони зобов'язуються будувати свої взаємовідносини на основі рівноправності, чесного і добросовісного партнерства, а також захисту інтересів один одного.

1.6. Для забезпечення найбільш швидкого та ефективного досягнення спільних цілей Сторони зобов'язуються обмінюватися інформацією, що є в їхньому розпорядженні, стосовно їх спільних інтересів, а також проводити спільні консультації в разі необхідності.

1.7. Сторони зобов'язуються вживати всіх необхідних заходів для збереження конфіденційної інформації, отриманої ними одна від одної у процесі здійснення співробітництва, згідно з умовами цього договору.

1.8. Конкретні види і форми співробітництва Сторін, а також можливе залучення ресурсів для досягнення спільних цілей і реалізації спільних інтересів оговорюються Сторонами окремо шляхом укладення відповідних договорів та угод.

1.9. Сторони засвідчують той факт, що цей договір не є попереднім договором у розумінні ст. 635 Цивільного кодексу України і ст. 182 Господарського кодексу України і не покладає на Сторони ніяких юридичних зобов'язань стосовно укладення в майбутньому будь-яких договорів.

2. Порядок зміни і розірвання договору

2.1. Зміна, доповнення і розірвання цього договору допускаються за взаємною згодою Сторін, а у випадках, установлених законом або цим договором, цей договір може бути припинено або розірвано в іншому порядку.

Також цей договір може бути розірвано в односторонньому порядку за ініціативою однієї зі Сторін шляхом направлення письмового повідомлення не менш ніж за 30 днів до дати його розірвання.

2.2. Зміни і доповнення договору оформлюються окремою письмовою угодою, якщо така зміна або доповнення здійснюється за взаємною згодою Сторін.

2.3. Документ, який вносить зміни до цього договору, підписується уповноваженими представниками Сторін.

3. Порядок вирішення спорів

3.1. Усі розбіжності і спори, які можуть виникнути між Сторонами у зв'язку з виконанням цього договору, вирішуються шляхом переговорів.

3.2. У разі якщо Сторони в результаті переговорів не змогли досягти взаємної згоди щодо розбіжностей, що виникли, а також у разі якщо одна зі Сторін ухиляється від проведення переговорів, спір вирішується в судовому порядку, встановленому законодавством України.

4. Форс-мажор

4.1. Сторони звільняються від відповідальності за невиконан-

ня або неналежне виконання умов цього договору в разі виникнення форс-мажорних обставин на час дії таких обставин.

4.2. Під форс-мажорними обставинами Сторони розуміють: стихійне лихо (пожежа, повінь, зсув тощо), воєнні дії, епідемії, страйки, ембарго, бойкот, рішення і дії органів державної влади, які перешкоджають виконанню цього договору.

4.3. Факт виникнення і припинення усіх форс-мажорних обставин засвідчується відповідними документами, які згідно з чинним законодавством України є підтвердженням таких обставин. Сторона, для якої настали форс-мажорні обставини, повинна негайно письмово інформувати про це іншу Сторону.

4.4. Сторона, яка посилається на форс-мажорні обставини як на причину неналежного виконання своїх зобов'язань за цим договором, звільняється від відповідальності за таке неналежне виконання зобов'язань, тільки якщо форс-мажорні обставини, на які посилається Сторона, виникли після укладення цього договору, їх виникнення викликане подіями, що не залежать від волі цієї Сторони, і цією Стороною було вжито усіх необхідних заходів для того, щоб уникнути або усунути негативні наслідки таких обставин.

5. Прикінцеві положення

5.1. Сторони підтверджують, що цей договір містить усі істотні умови, передбачені для договорів цього виду, і жодна зі Сторін не посилатиметься в майбутньому на недосягнення згоди за істотними умовами договору як на підставу вважати його неукладеним або недійсним.

5.2. Сторони підтверджують, що в разі якщо будь-яка умова цього договору стане або буде визнана недійсною у зв'язку з невідповідністю закону, то така умова не братиметься до уваги або ж Сторонами будуть вжиті заходи щодо зміни договору тією мірою, щоб зробити договір дійсним і зберегти в повному обсязі наміри Сторін.

5.3. Після підписання цього договору усі попередні переговори щодо нього, переписка, попередні договори і протоколи про

наміри з питань, які так чи інакше стосуються цього договору, втрачають юридичну силу.

5.4. Усі правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням цього договору і не врегульовані ним, регламентуються нормами чинного законодавства України.

5.5. Сторони надали одна одній згоду на обробку, поширення та використання персональних даних, що містяться у даному договорі, додатках до нього, актах, що укладаються на його виконання, з метою належного виконання умов даного договору та відповідно до чинного законодавства України.

5.6. Доступ третім особам до персональних даних надається лише у випадках, прямо передбачених чинним законодавством України.

5.7. Сторони засвідчують, що підписанням даного договору вони є повідомленими про володільця персональних даних, склад та зміст зібраних персональних даних, права володільця персональних даних та осіб, яким передаються зазначені персональні дані.

5.8. Цей договір складено у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу, по одному для кожної Сторони.

6. Реквізити і підписи Сторін

УГОДА

про співпрацю між Навчально-науковим інститутом педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Сумським Палацом дітей та юнацтва

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка в особі завідувача кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Полянничко Анжели Олександрівни з одного боку і Сумський Палац дітей та юнацтва в особі директора Маковецького Сергія Володимировича з іншого боку (надалі спільно – Сторони), укладають цю угоду про наступне:

1. Предмет угоди

Основною метою угоди є налагодження взаємовідносин, що будуть здійснюватися на основі розвитку різних форм співробітництва між навчально-науковим інститутом педагогіки і психології і Палацом дітей та юнацтва.

Предметом договору є організація і проведення спільних науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, практикумів, експериментально-дослідної діяльності співробітниками навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка і Сумського Палацу дітей та юнацтва.

2. Напрями та форми реалізації угоди

Проведення спільних наукових досліджень.

Надання допомоги у підвищенні наукової кваліфікації кадрів обох Сторін.

Обмін науковою інформацією.

Організація науково-методичних конференцій, семінарів, круглих столів, спільна публікація результатів експериментальних досліджень тощо.

Організація проходження практики студентами спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності» на базі Сумського Палацу дітей та юнацтва.

3. Відповідальність сторін

Усі спірні питання, які будуть виникати між Сторонами, вирішуються шляхом переговорів.

У випадку встановлення недоцільності або неможливості подальшого проведення спільних робіт, кожна зі Сторін має право розірвати дану угоду, попередивши про своє рішення за 1 місяць до дати припинення її дії.

4. Термін дії угоди

Ця угода починає діяти у день підписання її обома Сторонами і діє без обмежень у часі до її розірвання за ініціативою однієї зі Сторін або за взаємною домовленістю.

5. Фінансові умови угоди

Сторони погоджуються взаємодіяти на основі безкоштовного обміну методичними матеріалами, науково-дослідницькими програмами та іншими матеріалами та розробками.

6. Права сторін угоди

Співробітництво буде здійснюватися з урахуванням усіх інтересів кожної зі Сторін щодо захисту інтелектуальної власності, а саме:

Захисту патентного права та інших прав власності.

Захисту авторського права.

Захисту від непорядної конкуренції.

Збереження таємниці.

7. Інші умови

Угода складена у двох примірниках, кожен з яких має рівну юридичну силу.

Доповнення і зміни угоди можуть бути здійснені у формі додаткових протоколів, що підписуються Сторонами.

8. Юридичні адреси сторін

9. Виконавці

УГОДА

про співпрацю між навчально-науковим інститутом педагогіки і психології і театром для дітей та юнацтва

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка в особі завідувача кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Полянничко Анжели Олександрівни з одного боку і Сумський обласний театр для дітей та юнацтва в особі директора Кулемзи Віктора Ігнатійовича з іншого боку (надалі спільно – Сторони), укладають цю угоду про наступне:

1. Предмет угоди

Основною метою угоди є налагодження взаємовідносин, що будуть здійснюватися на основі розвитку різних форм співробіт-

ництва між навчально-науковим інститутом педагогіки і психології і театром для дітей та юнацтва.

Предметом договору є організація і проведення спільних науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, практикумів, експериментально-дослідної діяльності співробітниками навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка і Сумського обласного театру для дітей та юнацтва.

2. Напрями та форми реалізації угоди

Проведення спільних наукових досліджень.

Надання допомоги у підвищенні наукової кваліфікації кадрів обох Сторін.

Обмін науковою інформацією.

Організація науково-методичних конференцій, семінарів, круглих столів, спільна публікація результатів експериментальних досліджень тощо.

3. Відповідальність сторін

Усі спірні питання, які будуть виникати між Сторонами, вирішуються шляхом переговорів.

У випадку встановлення недоцільності або неможливості подальшого проведення спільних робіт, кожна зі Сторін має право розірвати дану угоду, попередивши про своє рішення за 1 місяць до дати припинення її дії.

4. Термін дії угоди

Ця угода починає діяти у день підписання її обома Сторонами і діє без обмежень у часі до її розірвання за ініціативою однієї зі Сторін або за взаємною домовленістю.

5. Фінансові умови угоди

Сторони погоджуються взаємодіяти на основі безкоштовного обміну методичними матеріалами, науково-дослідницькими програмами та іншими матеріалами та розробками.

6. Права сторін угоди

Співробітництво буде здійснюватися з урахуванням усіх інте-

ресів кожної зі Сторін щодо захисту інтелектуальної власності, а саме:

Захисту патентного права та інших прав власності.

Захисту авторського права.

Захисту від непорядної конкуренції.

Збереження таємниці.

7. Інші умови

Угода складена у двох примірниках, кожен з яких має рівну юридичну силу.

Доповнення і зміни угоди можуть бути здійснені у формі додаткових протоколів, що підписуються Сторонами.

8. Юридичні адреси сторін

9. Виконавці

УГОДА

про співпрацю між Навчально-науковим інститутом і дитячо-юнацькою спортивною школою

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка в особі завідувача кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Полянничко Анжели Олександрівни з одного боку і КЗ СОР «Обласний ліцей-інтернат спортивного профілю «Барса» в особі директора Кіселара Федора Федоровича, з іншого боку (надалі спільно – Сторони), укладають цю угоду про наступне:

1. Предмет угоди

Основною метою угоди є налагодження взаємовідносин, що будуть здійснюватися на основі розвитку різних форм співробітництва між Навчально-науковим інститутом і дитячо-юнацькою спортивною школою.

Предметом договору є організація і проведення спільних науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, практикумів, експериментально-дослідної діяльності співробітниками На-

вчально-наукового інституту Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка і КЗ СОР «Обласний ліцей-інтернат спортивного профілю «Барса».

2. Напрями співробітництва

Основними напрямками співробітництва визначені: співробітництво в галузі наукової та методичної діяльності викладачів та аспірантів кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності. Співробітництво в галузі методичної роботи і обміну досвідом.

3. Форми реалізації угоди

Реалізація угоди буде здійснюватися у таких формах:

Проведення спільних наукових досліджень.

Надання допомоги у підвищенні наукової кваліфікації кадрів обох Сторін.

Обмін науковою інформацією.

Організація науково-методичних конференцій, семінарів, спільна публікація результатів експериментальних досліджень тощо.

4. Відповідальність сторін

Усі спірні питання, які будуть виникати між Сторонами, вирішуються шляхом переговорів.

У випадку встановлення недоцільності або неможливості подальшого проведення спільних робіт, кожна зі Сторін має право розірвати дану угоду, попередивши про своє рішення за 1 місяць до дати припинення її дії.

5. Термін дії угоди

Ця угода починає діяти у день підписання її обома Сторонами і діє без обмежень у часі до її розірвання за ініціативою однієї зі Сторін або за взаємною домовленістю.

6. Фінансові умови угоди

Сторони погоджуються взаємодіяти на основі безкоштовного обміну методичними матеріалами, науково-дослідницькими програмами та іншими матеріалами та розробками.

7. Права сторін угоди

Співробітництво буде здійснюватися з урахуванням усіх інтересів кожної зі Сторін щодо захисту інтелектуальної власності, а саме:

Захисту патентного права та інших прав власності.

Захисту авторського права.

Захисту від непередбаченої конкуренції.

Збереження таємниці.

8. Інші умови

Угода складена у двох примірниках, кожен з яких має рівну юридичну силу.

Доповнення і зміни угоди можуть бути здійснені у формі додаткових протоколів, що підписуються Сторонами.

9. Юридичні адреси сторін

10. Виконавці

МЕМОРАНДУМ

про співробітництво у галузі освітньої діяльності

«Київський Палац дітей та юнацтва» (далі – Палац), в особі директора Добровольської Оксани Миколаївни, яка діє на підставі Статуту та Головне територіальне управління юстиції у місті Києві (далі – Управління юстиції), в особі начальника Куценка Станіслава Ігоровича, який діє на підставі Положення, в подальшому іменовані як «Сторони», усвідомлюючи важливість об'єднання зусиль органів влади та громадськості, як складової майбутнього громадянського суспільства, покращення рівня мовної підготовки молоді та педагогічних працівників Палацу в рамках соціального проєкту вивчення іноземних мов «Lingva Skills», ініційованого Управлінням юстиції, а також організації профорієнтаційної та методичної роботи домовились про наступне.

1. Визначити основними напрямками співпраці Сторін:

- здійснювати співробітництво на партнерських засадах у

сферах організаційної, аналітичної та методичної роботи, інформаційного забезпечення;

- забезпечувати сприятливі умови для проведення консультацій/засідань з координації спільних дій, формування окремих програм у рамках нових освітніх проєктів;
- проводити спільні заходи, взаємні конференції, семінари, «круглі столи», дні відкритих дверей тощо;
- підтримувати та заохочувати вивчення англійської мови з використанням інтернет-ресурсу соціального проєкту вивчення іноземних мов «Lingva Skills» (www.lingva.ua).

2. Сторони погодилися розглядати цей Меморандум, як інструмент реалізації державної політики в галузі освітньої діяльності.

3. Управління юстиції погоджується:

- популяризувати діяльність Палацу серед студентської та молодіжної аудиторії Києва;
- надавати Палацу оперативну та актуальну інформацію (пропозиції, ініціативи, проєкти тощо);
- проводити за участю Палацу спільні правопросвітницькі заходи, конференції, лекції, семінари, «круглі столи», тематичні зустрічі, дні відкритих дверей, консультації/засідання з координації спільних дій, формування окремих програм у рамках нових освітніх проєктів;
- організувати зустрічі з питань обговорення та реалізації нових правопросвітницьких програм та проєктів;
- здійснювати заходи щодо вивчення англійської мови з використанням інтернет-ресурсу в рамках соціального проєкту вивчення іноземних мов «Lingva Skills»;
- подавати у засобах масової інформації та на інформаційних ресурсах Управління юстиції інформацію про співпрацю Сторін з питань, визначених цим Меморандумом.

4. Палац погоджується:

- поширювати інформацію про Управління юстиції та соціальний проєкт вивчення іноземних мов «Lingva Skills» серед

відвідувачів та працівників;

- сприяти ефективній реалізації соціального проєкту та встановленню довгострокових партнерських відносин з учасниками Меморандуму;
- залучати гуртківців та педагогів Палацу до участі в правопросвітницьких заходах, конференціях, лекціях, семінарах, «круглих столах», тематичних зустрічах, що проходять на базі Палацу та Управління юстиції, а також у заходах в рамках соціального проєкту вивчення іноземних мов «Lingva Skills»;
- надавати Управлінню юстиції організаційну підтримку в проведенні різних правопросвітницьких заходів на базі Палацу;
- брати активну участь з питань обговорення та реалізації нових правопросвітницьких програм та проєктів;
- популяризувати інформацію про Управління юстиції, його пропозиції, ініціативи та проєкти у засобах масової інформації, мережі Інтернет.

5. Прикінцеві положення:

Спільна діяльність Сторін здійснюється на основі партнерства.

У разі потреби Сторони можуть домовлятися про спільну реалізацію окремих проєктів, проведення заходів тощо. Такі дії Сторін узгоджуються в робочому порядку уповноваженими представниками та оформляються відповідними організаційно-розпорядчими документами.

Поточні питання співпраці Сторін, спори і розбіжності щодо тлумачення або застосування положень Меморандуму визначаються у процесі взаємних консультацій та домовленостей.

Зміни і доповнення до Меморандуму оформлюються окремим протоколом, який є невід'ємною частиною Меморандуму.

Меморандум складений українською мовою у двох автентичних примірниках, по одному для кожної із Сторін.

Юридичні адреси та підписи сторін

МЕМОРАНДУМ

про співробітництво у галузі освітньої діяльності

1. «Київський Палац дітей та юнацтва» (далі – Палац), в особі директора Добровольської Оксани Миколаївни, яка діє на підставі Статуту та ТОВ «АВЕРІНА МЕДІА», , в особі ... Загорняка Романа Олеговича, яка діє на підставі ..., в подальшому іменовані як «Сторони», усвідомлюючи важливість об'єднання зусиль закладів освіти та бізнесінституцій, як складової розвитку покращення рівня самоактуалізації студентської та молодіжної аудиторії Києва, уклали цей Меморандум про таке:

2. Визначити основними напрямками співпраці Сторін:

- здійснювати співробітництво на партнерських засадах у сферах організаційної, аналітичної та методичної роботи, інформаційного забезпечення;
- забезпечувати сприятливі умови для проведення консультацій/засідань з координації спільних дій, формування окремих програм у рамках нових освітніх проєктів;
- проводити спільні заходи, взаємні конференції, семінари, круглі столи тощо.

3. Сторони погодилися розглядати цей Меморандум, як інструмент реалізації державної політики в галузі освітньої діяльності.

4. Громадська організація «СІМ» погоджується:

- популяризувати діяльність Палацу серед студентської та молодіжної аудиторії Києва;
- надавати Палацу оперативну та актуальну інформацію (пропозиції, ініціативи, проєкти тощо);
- проводити за участю Палацу спільні просвітницькі заходи, конференції, лекції, семінари, «круглі столи», тематичні зустрічі, консультації/засідання з координації спільних дій, формування окремих програм у рамках нових освітніх проєктів;
- організувати зустрічі з обговорення та реалізації нових просвітницьких програм та проєктів;
- подавати у засобах масової інформації та на інформацій-

них ресурсах громадської організації «СІМ» інформацію про співпрацю Сторін з питань, визначених цим Меморандумом.

5. Палац погоджується:

- поширювати інформацію про проєкти громадської організації «СІМ» та саму громадську організацію «СІМ» серед відвідувачів та працівників;
- сприяти ефективній реалізації проєктів та встановленню довгострокових партнерських відносин з учасниками Меморандуму;
- залучати гуртківців та педагогів Палацу до участі у просвітницьких заходах, конференціях, лекціях, семінарах, круглих столах, тематичних зустрічах, що проходять на базі Палацу, а також у заходах громадської організації «СІМ»;
- надавати громадській організації «СІМ» організаційну підтримку в проведенні різних просвітницьких заходів на базі Палацу;
- брати активну участь в обговореннях та реалізації нових просвітницьких програм та проєктів;
- популяризувати інформацію про громадську організацію «СІМ», його пропозиції, ініціативи та проєкти у засобах масової інформації, мережі Інтернет.

6. Прикінцеві положення:

Спільна діяльність Сторін здійснюється на основі партнерства.

У разі потреби Сторони можуть домовлятися про спільну реалізацію окремих проєктів, проведення заходів тощо. Такі дії Сторін узгоджуються в робочому порядку уповноваженими представниками та оформляються відповідними організаційно-розпорядчими документами.

Поточні питання співпраці Сторін, суперечки і розбіжності щодо тлумачення або застосування положень Меморандуму визначаються у процесі взаємних консультацій та домовленостей.

Зміни і доповнення до Меморандуму оформлюються окре-

ним протоколом, який є невід'ємною частиною Меморандуму.

Меморандум складений українською мовою у двох автентичних примірниках, по одному для кожної із Сторін.

Юридичні адреси та підписи сторін:

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРОЄКТ

Розділ I

1. Анотація

- 1.1. Назва проєкту
- 1.2. Назва організації, відповідальної за проведення проєкту
- 1.3. Значення проєкту (*потрібне підкреслити*)
 - державний
 - галузевий
 - міжгалузевий
 - спеціальний
 - регіональний
- 1.4. Рівень проведення проєкту (*потрібне підкреслити*)
 - міжнародний
 - всеукраїнський
 - міжрегіональний
 - регіональний
 - місцевий
- 1.5. Зміст проєкту (*потрібне підкреслити*)
 - практичний
 - інформаційний
 - науково-методичний
 - освітньо-виховний
 - інше _____
- 1.6. Підстави для розроблення проєкту (ким прийнято рішення, номер і дата)
- 1.7. Термін реалізації проєкту (рік, квартал, місяць, дата) початок / закінчення
- 1.8. Актуальність проєкту
- 1.9. Мета проєкту

1.10. Цілі проєкту

1.11. Завдання проєкту

1.12. Соціальна категорія, для якої створено проєкт

Активні учасники проєкту

Опосередковані учасники проєкту

1.13. Очікувані результати реалізації проєкту

Якісні показники

Кількісні показники

1.14. Галузь (і) та регіон (и) використання результатів програми (заходу)

Розділ 2

2.1. Замовник проєкту

(повна назва, підпорядкованість, повна поштова адреса, телефон, факс)

2.2. Керівник (відповідальний) за реалізацію проєкту

(прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, контактний телефон)

2.3. Організація відповідальна за реалізацію проєкту

(повна назва, підпорядкованість, повна поштова адреса, телефон, факс)

2.4. Партнери проєкту

(повна назва, підпорядкованість, повна поштова адреса, телефон, факс)

Розділ 3

3.1. План реалізації проєкту

Етапи реалізації	Опис заходів для здійснення етапу	Термін реалізації етапу	Результати здійснення етапу
Підготовчий			
Основний			
Підсумковий			

3.2. Опис діяльності за проектом, передбаченої після закінчення

3.3. Опис діяльності з інформування про перебіг та результати виконання проекту

Розділ 4

4.1. Кошторис витрат на реалізацію проекту

4.2. Дані про структуру витрат на проведення програми (заходу)

№ з/п	Види витрат	Необхідна сума коштів на проведення проекту	в тому числі	
			Запитувана сума	Співфінансування
1	Оплата послуг залучених спеціалістів.			
2	Нарахування			
3	Витрати на проїзд, проживання, харчування учасників заходів.			
4	Відрядження.			
5	Оренда місць проведення заходу.			
6	Транспортні послуги.			
7	Оренда обладнання, оргтехніки.			
8	Прокат костюмів, одягу.			

№ з/п	Види витрат	Необхідна сума коштів на проведення проекту	в тому числі	
			Запитувана сума	Співфінансування
9	Витрати на обслуговування і експлуатацію обладнання.			
10	Художнє оформлення місць проведення заходу.			
11	Послуги зв'язку.			
12	Поліграфічні послуги.			
13	Інформаційні послуги.			
14	Канцелярські витрати.			
15	Призи, сувеніри.			
16	Інші витрати.			
	Всього			

ДОДАТОК 3.

Корисні електронні ресурси
Онлайн-вебіари

	Онлайн-вебінар «СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ»
Тривалість вебінару:	40 хв.
Цільова аудиторія:	громадські організації, дитячі громадські об'єднання, заклади освіти усіх рівнів, державні установи, які співпрацюють із ДГО або мають наміри співпраці.
Висвітлені питання:	<ul style="list-style-type: none"> • соціальне партнерство як поєднання виховних можливостей освітніх та інших установ та ДГО; • соціальне партнерство закладів освіти та ДГО • соціальні проекти дитячих громадських організацій • принципи збалансованого сталого розвитку, національна система цілей • наскрізні лінії в освіті • кращі практики та приклади соціальних проектів ДГО • розроблення освітніх проектів та моделі соціального партнерства.

Актуальність	Під час вебінару було звернуто увагу на глобальні виклики які стоять перед суспільством сьогодні і які ми повинні враховувати в організації педагогічної діяльності. Одним із важливих аспектів є питання збалансованого розвитку. Ці питання якнайкраще можуть бути зrealізовані у партнерстві освітніх закладів з дитячими громадськими організаціями, особливо тих, напрями діяльності яких відображають ці змістові орієнтири.
Переглянути онлайн-вебінар можна за посиланням	https://cutt.ly/smu52Vh

	Онлайн-вебінар «ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТІ»
Тривалість вебінару:	40 хв.
Цільова аудиторія:	громадські організації, дитячі громадські об'єднання, заклади освіти усіх рівнів, державні установи, які співпрацюють із ДГО або мають наміри співпраці.
Висвітлені питання:	<ul style="list-style-type: none"> • співвідношення власного «Я» з іншими людьми та навколишнім світом; • специфіка етапів психологічної готовності до партнерської взаємодії;

	<ul style="list-style-type: none"> • можливі типи міжособистісної взаємодії особистості в контексті її готовності до партнерства; • вдосконалення знань, вмінь та навичок певної групи осіб щодо партнерської взаємодії; • розвиток особистісної компетентності (поглиблення саморозуміння, пізнання власних особистісних властивостей, визначення власних цінностей та переконань).
Актуальність	Партнерська взаємодія – особливий тип взаємостосунків суб’єктів спілкування, що включає в себе компоненти взаємоповаги, і виключають елементи примусу чи повинності. Такий тип взаємодії можливий лише при умові визнання цінності іншої людини. Проте усвідомлення цінності іншого неможливе без «пізнання себе через іншого» - тобто прийняття і визнання власної самоцінності та унікальності.
Переглянути онлайн-вебінар можна за посиланням	https://cutt.ly/yumi6pmG

Гайди

Окрім використання вже перевірених «традиційних» форм роботи (вебінари, онлайн–конференції, електронна пошта, відео лекції, онлайн– марафони, онлайн спільноти, сторінка лабораторії в мережі Facebook), співробітники лабораторії закцентували увагу на створенні методичних матеріалів у електронному форматі – **гайдів**. Така форма матеріалів має декілька переваг:

- їх можна створювати за результатами кожного етапу роботи лабораторії над темою дослідження (а не лише у вигляді кінцевої продукції) і, відповідно, швидко реагувати на потреби освітян;
- не потребують витрат на розповсюдження;
- легко оприлюднюються та не мають обмежень у кількості відтворень;
- легкі та зручні у використанні на практиці (можна використовувати частково або в повному об’ємі);
- мають сучасний вигляд (містять багато ілюстративного матеріалу, інформація структурована у схемах, кластерах та зручна для опрацювання);
- багатофункціональні у використанні: можна використовувати як готову методичну продукцію (посібник в електронному вигляді); як керівництво до дії з окремих питань (тести, практикуми, алгоритми роботи тощо); у роботі з дітьми або у навчанні дорослих (педагогів, виховників) у вигляді роздаткових матеріалів та / або презентацій.

Прикладом такої продукції є створений лабораторією **набір гайдів** («провідник», інструкція, керівництво з певного питання).

ГАЙД «АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА»

Опис. Гайд по налагодженню партнерської взаємодії між закладами освіти та партнерськими організаціями. Сьогодні відкритість і готовність соціальних інститутів до партнерства є важливою характерною ознакою демократичного громадянського суспільства, що актуалізує запит на педагогічний інструментарій щодо розвитку навичок соціального партнерства усіх учасників освітнього процесу.

Партнерство – це мистецтво досягнення цілей спільними зусиллями. Певно, найкраще, що ми можемо зробити – спробувати показати дітям, що навіть маленькі справи здатні змінити світ навколо нас. І кожен з нас, незалежно від віку, статусу або професії здатен зробити щось, що може допомогти іншим.

Науковці лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України створили гайд «Алгоритм побудови соціального партнерства. Як налагодити партнерську взаємодію між закладами освіти та партнерськими організаціями». Сподіваємося, він стане вам у нагоді та допоможе у реалізації найцікавіших ініціатив у вихованні наших дітей.

Посилання	QR-код
https://www.facebook.com/photo?fbid=2421844151440323&set=pcb.2411865019104903	

ГАЙД «БЮДЖЕТ ПРОЄКТУ»

Опис. Гайд по написанню кошторису проєктів, які можуть бути створені та реалізовані у закладах освіти та (або) дитячих громадських організаціях.

Всесвітня пандемія обумовила необхідність проведення заходів в он-лайн режимі. Але зміна форм реалізації проєктів не вплинула на необхідність обраховувати їх кошторис.

Кошторис – стратегічна складова успішності реалізації проєкту. Тому важливо знати відповіді на запитання: Скільки в цілому необхідно коштів на реалізацію проєкту? На які цілі будуть витрачені кошти? Які кошти є в наявності у організатора проєкту? Яка матеріально-технічна база? Які додаткові джерела фінансування можна знайти (конкурсні кошти державних структур та суспільних фондів; бюджетні надходження; внески – членські, батьківські; кошти засновників; благодійні пожертви; спонсорські кошти; прибуток від дозволеної законом діяльності; праця добровільних помічників; та інші не заборонені законом надходження)? На які цілі будуть використані кошти, зібрані для реалізації проєкту?

Старша наукова співробітниця лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання ІПВ НАПНУ Пашенко О.В. розробила гайд по створенню кошторису проєктів.

Гайд розроблено у рамках науково-дослідної роботи «Розроблення сучасних моделей соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота».

Посилання	QR-код
https://ipv.org.ua/2020/guid/	

ГАЙД «МОЄ МІСТО МАЙБУТНЬОГО»

Опис: Гайд по ситуаційно–рольовій грі.

Екологічні проблеми сьогодні є вкрай актуальними, тому навчання лідерів, досвідчених в екологічній справі, залучення молоді до вирішення гострих екологічних питань є необхідним для суспільства.

Діяльність багатьох дитячих громадських організацій та об'єднань певною мірою враховує ті виклики, які постають перед суспільством. Діти та молодь, які свідомо беруть участь у вирішенні екологічних проблем, створюють та реалізують екологічні проекти, спрямовані на покращення екологічної ситуації рідного краю, є справжніми патріотами своєї Батьківщини.

У процесі підготовки до гри важливо ознайомити дітей та учнівську молодь з Концепцією збалансованого розвитку, яка пропагує такі механізми розвитку країн, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання відбуваються в межах, які дозволяють Природі відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Необхідно навчити дітей та молодь цінувати природні багатства рідної країни, оберігати та примножувати природно-заповідний фонд, застосовувати принципи свідомого споживання та дружнього ставлення до довкілля тощо.

Освітні дії у парадигмі збалансованого розвитку спрямовані на формування стратегічного бачення напрямів розвитку, що ґрунтуються на новій філософії мислення.

Посилання	QR-код
https://www.facebook.com/303875163609522/photos/pcb.540160893314280/540160249981011/?type=3&theater	

ГАЙД «ЯК БУТИ ВМОТИВОВАНИМ»

Опис. Гайд по уникненню синдрому професійного вигорання для освітян.

Освітняни, і всі, чия діяльність пов'язана з дітьми, як правило, люди з високою стресостійкістю: несподівані зміни, нові завдання, умови і вимоги, робота з різними дитячими колективами, - здається – вони можуть все, проте, зрозуміло, ще це не так і ресурс людини – не безкінечний.

Де ж взяти ту насагу для професійної діяльності? Як розпізнати ту межу, де «Я стомилася (ився)» переходить в розуміння: «стоп! потрібен відпочинок», і як при цьому уникнути докорів того «внутрішнього голосу», який наполегливо нагадує: «Ти - вчитель! Ти мусиш це зробити!».

На думку всіх авторів, які досліджують синдром професійного вигорання, розвиток його симптоматики носить стадіальний характер.

Синдром професійного вигорання - ця інформація саме про нього і про те, як у складні часи професіонали можуть встояти на «передовій» просвітницької діяльності.

Посилання	QR-код
https://www.facebook.com/ipv.org.ua/photos/pcb.2683499221974364/2683498031974483/	

ДОДАТОК 4.

Картування донорів
Картотека донорських організацій

№	Донор	Реципієнти
1	Фінський Фонд місцевого співробітництва	Неурядові організації (далі НУО)
2	Європейська молодіжна фундація	НУО

Пріоритети	Детальна інформація
Права людини та гендерна рівність, особливо по відношенню до уразливих груп, жінок, молоді та дітей Демократія та належне врядування, особливо що стосується підтримки процесу проведення реформ в Україні, верховенство права та боротьба із корупцією Охорона навколишнього середовища, особливо що стосується біологічного різноманіття.	http://www.finland.org.ua/public/default.aspx?nodeid=31733&contentlan=37&culture=uk-UA
Запропоновані пілотні проєкти: повинні бути «інтервенційними», тобто їх діяльність повинна бути спрямована на соціальні зміни, які залучають молодь на місцевому рівні; діяльність за проєктом повинна мати чіткі зв'язки або вплив на місцевому рівні; повинні бути розроблені на місцевому, регіональному або національному рівні (тобто міжнародні громадські організації не можуть подаватись на отримання гранту).	https://biggggidea.com/opportunities/283

№	Донор	Реципієнти
3	Програма ЄС «Creative Europe»	Творчі та культурні організації
4	Посольство ФРН	Організації/ установи (не підприємства)

Пріоритети	Детальна інформація
<p>Чотири основних пріоритети:</p> <p>Європейські майданчики – це платформи для культурних операторів, які просувають художників-початківців і Європейські напрямки в культурних і художніх роботах. В рамках даного пріоритету може бути підтримана діяльність щодо сприяння мобільності і видимості авторів і художників – зокрема, організація міжнародних експозицій.</p> <p>Літературні переклади – в даному пріоритеті підтримуються ініціативи з перекладу та популяризації літературних творів на різних ринках ЄС, з метою розширення доступу до високоякісної європейської літератури.</p> <p>Європейські мережі – забезпечення підтримки європейських мереж для допомоги культурним і творчим секторам працювати на транснаціональному рівні і зміцнення їх конкурентоспроможності.</p> <p>Проекти Європейського співробітництва – проекти транскордонного співробітництва за участю культурних і творчих організацій з різних країн, які беруть участь в програмі.</p>	<p>https://www.culturepartnership.eu/ua/publicshing/creative-europe</p>
Поліпшення умов життя бідних верств населення.	http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/04/EntwicklungspolZusammenarbeit/Kleinstprojekte2017.html

№	Донор	Реципієнти
5	USAID Агентство США з міжнародного розвитку	НУО, органи влади
6	Програма «Кусаноне» Міністерства закордонних справ Японії	НУО, лікарні, початкові школи, науково-дослідні інститути
7	Європейський фонд підтримки демократії	Організації, неформальні платформи та окремі активісти
8	«Монсанто Україна»	Громадські об'єднання та благодійні організації
9	Глобальний ін- новаційний фонд Global Innovation Fund	Соціальні підприємства, комерційні фірми, неко- мерційні організації, між- народні організації, дослід- ники, урядові установи

Пріоритети	Детальна інформація
Демократія, права людини та врядування Сільське господарство Охорона довкілля та протидія змін клімату Економічний розвиток Охорона здоров'я Гуманітарна допомога та допомога у перехідний період.	www.usaid.gov/where-work/europe-and-eurasia/ukraine Офіційні сайти оголошень USAID: www.grants.gov , www.fbo.gov
Медична допомога, освіта, спорт, допомога нужденним, суспільний добробут, навколишнє середовище.	http://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/oda/humansec/info_u.pdf
Розвиток і зміцнення демократичного громадянського суспільства у країнах, охоплених Європейською політикою сусідства	https://www.democracyendowment.eu
Освітні програми для сільської місцевості, зокрема підтримка шкіл, бібліотек, наукових центрів, навчальних програм для фермерів. Програми зі сталого розвитку середовища громад, у тому числі підтримка програм з покращення енергоефективності та доступу до чистої води, підтримка центрів для людей з особливими потребами, забезпечення.	www.monsanto.com/
Нові бізнес-моделі, політичні методи, технологічні рішення, ідеї щодо способів надання продуктів і послуг, які принесуть користь бідним країнам, що розвиваються.	www.globalinnovation.fund/

№	Донор	Реципієнти
10	Інноваційний Фонд ЮНІСЕФ	Підприємства, стартапи
11	Програма ЄС з підтримки малого і середнього бізнесу (COSME)	Український малий та середній бізнес, громадські організації, установи, агентства регіонального розвитку, освітні заклади, бізнес-асоціації, профспілки, кластери, органи державної влади
12	Horizon 2020	НУО, установи, освітні заклади, органи державної влади

Пріоритети	Детальна інформація
Продукти для молоді - технології для молоді до 25 років, що сприяють навчанню або участі у громадському житті, нові технології можуть допомогти подолати бар'єри, які заважають молодим людям отримати доступ до інформації та послуг Інфраструктура - рішення для збільшення доступу до інформації, зокрема до зв'язку, електроенергії, фінансування та ін. Інформація в режимі реального часу - використання даних у реальному часі для прийняття рішень	https://drive.google.com/file/d/0Bwm0DU C3M4oMS2h5WURwc2dJaG8/view (ст. 74)
Ширший доступ до фінансування малих і середніх підприємств Доступ до ринків для малих і середніх підприємств Підприємництво Більш сприятливі умови для створення і зростання бізнесу	https://ec.europa.eu/easme/en/cosme
Фінансування досліджень та інноваційних розробок	https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/

№	Донор	Реципієнти
13	Програми Посольства США в Україні	НУО
14	Швейцарська агенція з розвитку та співробітництва (SDC)	Органи влади, державні установи
15	Європейський банк реконструкції і розвитку	Малі та середні підприємства

Пріоритети	Детальна інформація
Розвиток внутрішнього потенціалу Розвиток бізнес-інфраструктури та бізнес-середовища Розвиток громадянського суспільства	https://ua.usembassy.gov/education-culture/current-programs-grants/
Підтримка соціальних, правових та економічних реформ Професійна освіта для молоді та безробітних Покращення базової інфраструктури, зокрема в галузі здоров'я та водопостачання	www.eda.admin.ch/deza/en/home/countries/ukraine.html
Підтримка економічного розвитку і реконструкції країн Центральної та Східної Європи з метою сприяння переходу їх до відкритої ринкової економіки і приватного підприємництва. Підтримка країн - отримувачів допомоги в проведенні структурних економічних реформ. Сприяння інвестиціям у виробництво, а також у сферу послуг і фінансовий сектор та пов'язану з ним інфраструктуру.	http://www.ebrd.com/home

№	Донор	Реципієнти
16	Досвідчені експерти з Нідерландів - PUM Netherlands Senior Experts	Приватні малі та середні підприємства, органи місцевої влади, університети та громадські організації
17	Центр міжнародного приватного підприємництва (CIPE)	Підприємстванауково-дослідні установи та інші приватні установ
18	Німецьке товариство міжнародного співробітництва GIZ	Органи державного управління, торгові палати та середні підприємства

Пріоритети	Детальна інформація
Стимулювання ключових і економічно обґрунтованих проєктів, надання технічної допомоги для підготовки, фінансування і реалізації проєктів тощо	
Менеджмент підприємства Технологічне вдосконалення та оптимізація виробництва Фінансова діяльність, комерційна діяльність, нові ринки збуту та постачання, маркетинг. Нові технології збереження довкілля, збору і переробки сміття/відходів, постачання та очистки питної води, каналізації та очистки стічних вод, відновлювальних джерел енергії, енергозбереження.	www.pum.nl
Розширення суспільно-політичного захисту і просування бізнес-послуг, освітніх програм та інших завдань розвитку.	http://www.cipe.org
Стала інфраструктура Безпека, відбудова та мир Соціальний розвиток Держава та демократія. Інтегрований розвиток міст в Україні Підтримка реформи децентралізації.	www.giz.de

№	Донор	Реципієнти
19	Національний Фонд Підтримки Демократії	НУО, професійні спілки, політичні партії
20	Шведське агентство міжнародного розвитку (SIDA)	Державні органи влади та громадські організації
21	Фонд «Східна Європа»	НУО
22	Фонд цивільних досліджень і розвитку США (CRDF)	Науково-дослідні установи, науковці

Пріоритети	Детальна інформація
Права людини і меншин, громадська освіта, незалежні ЗМІ, верховенство закону, захист прав людини, рівність прав жінок, порушення прав людини з боку поліції, сприяння проведенню вільних і справедливих виборів.	www.ned.org
Розвиток ринкової економіки, декоративної культури, системи соціального захисту, охорони навколишнього середовища, освіти.	http://www.sida.se/English/
Сприяння соціальному та економічному розвитку України, зміцнення громади та підтримка партнерства громади, влади та бізнесу	http://www.eef.org.ua/ua/
Сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву, зокрема, шляхом підтримки спільних науково-дослідних проєктів учених США та їхніх колег із країн колишнього СРСР Основні напрямки діяльності CRDF в Україні: дослідницькі гранти науковцям, що працюють у фундаментальній та прикладній науці, гранти на обладнання, гранти на підтримку комерціалізації технологій, наукові конференції та навчальні семінари, сприяння інтеграції наукових досліджень і вищої освіти	http://www.crdfglobal.org

ДОДАТОК 5.

**Нормативно-правове забезпечення
патріотичного виховання**

Закон України «Про Державний Гімн України № 602-15 від 06.03.2003 (Відомості Верховної Ради України (Ввр), 2003, N 24, Ст.163)	
Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»	
Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317	
Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст.191)	
Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 09.04.2015 № 316. 4	
Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання»	

Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи»	
Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України»	
Указ Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України»	
Указ Президента України від 24.09.2014 № 744 «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності»	
Указ Президента України №635/2015 «Про заходи у зв'язку з Днем пам'яті жертв голодоморів»	
Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді (із змінами, внесеними згідно з Указами Президента від 29.10.2003 р. № 1227, від 16.12.2014 р. № 934): від 25.10.2002 р. № 948	
Постанова Верховної Ради України «Про Державний герб України» № 2137-ХІІ від 19.02.1992	

Постанова Верховної Ради України «Про встановлення Дня українського добровольця» від 17 січня 2017 року № 1822-VIII	
Постанова Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» від 12.05.2015 р. № 373-VIII	
Постанова Верховної Ради України «Про Державний прапор України» № 2067-XII від 28.01.1992 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 19, ст.257)	
Розпорядження КМУ від 07.12.2016 №954-р «Про затвердження плану заходів щодо популяризації державних символів України, виховання поваги до них у суспільстві»	
Наказ МОН України від 16.07.2015 № 768 «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти»	
Лист МОН України від 17.02.2015 р. № 1/9-78Про організацію Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») в навчальних закладах	
Щодо протидії пропаганді сепаратизму та антиукраїнській ідеології в системі освіти: лист від 24.06.2015 р. № 1/9-302.	

Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 №439 «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України»	
---	---

Використані джерела

1. Алексейчук В. В. Теоретичні підходи до обґрунтування сутності поняття соціального партнерства. Держава та регіони. 2009. № 1. С. 10–13.
2. Алещенко С. Соціальне партнерство. Теорія та практика: [посіб. для неприбуткових некомерційних організацій]. Суми: СОМГО «Матриця». 2004. 44 с.
3. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей учнів у сучасній загальноосвітній школі : монографія. Донецьк : Каштан. 2011. 352 с.
4. Асертивна поведінка. Поважаючи себе – поважай інших URL: [<https://naurok.com.ua/treningove-zanyattya-asertivna-povedinka-povazhayuchi-sebe-povazhay-inshih-106430.html>] (дата звернення: 18.02.2021)
5. Безвух С. В., Стопчак А. Ю. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 3. Т. 3. с. 7 – 14
6. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів. Соціальний працівник. 2006. № 6. С. 13–21.
7. Белбин Р. М. Команды менеджеров. Как объяснить их успех или неудачу. Кивитс, 2009. 240 с.
8. Бех І.Д. Виховання особистості у 2 кн. Кн. 1: Особистіно орієнтований підхід теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.
9. Бех І.Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості. Психологічні джерела виховної майстерності. Київ: Академвидав. 2009. С. 17-30
10. Бороздіна Г.В. Психология делового общения. URL: <https://nsportal.ru/npo-spo/ekonomika-i-upravlenie/library/2014/09/13/borozdina-gv-psikhologiya-delovogo-obshcheniya> (дата звернення: 23.01.2021)
11. Бортнікова О. Г. Державне управління забезпеченням соціальної безпеки та проблеми становлення соціального партнерства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 13. С. 85–89
12. Бьюзен Т. 10 способів быть общительным. Минск: Попурри. 2012.
13. Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах <https://decentralization.gov.ua.pdf>. (дата звернення: 21.02.2021)
14. Вправи для розвитку навичок розв'язування конфліктів URL: <https://urok.in.ua/content/vpravy-dlya-rozvytku-navychok-rozvyazuvannya-konfliktiv> (дата звернення: 21.02.2021)
15. Герасіна Л. М., Требін М. П., Воднік В. Д. Конфліктологія: навч. посіб. Х.: Право, 2012. 128 с.
16. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам. К.: Либідь. 2003. 520 с.
17. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги. 2011. 552 с.
18. Дауни М. Эффективный коучинг: Уроки коуча для коучей. М.: Издательство «Добрая книга». 2008 р.
19. Дойчик М. Ідея гідності в історії європейської філософії. Монографія. Івано-Франківськ. 2018. 394 с.
20. Драгомирецька Н. М., Піроженко Н. В., Матвеєнко І. В. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2017. 290 с.
21. Жуков Ю. М., Журавлев А. В., Павлова Е. Н. Технологии командообразования. М: Аспект Пресс. 2008. 320 с.
22. Зинкевич-Евстигнеева Т., Фролов Д., Грабенко Т. Технология создания команды. Изд-во Речь. 2004.
23. Ібрагімова К. О. Дефініція поняття соціальна взаємодія, її види та основні теорії. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2013. № 40–41. С. 289 –293.

24. Ігри для знайомства, позбавлення напруження, створення сприятливої атмосфери. URL: <https://urok.in.ua/content/igry-dlya-znayomstva-pozbavlennya-napruzhennya-stvorennya-spryuatlyvoyi-atmosfery> (дата звернення 28.03.2021).

25. Ігри для розвитку довіри, навичок спілкування. URL: <https://urok.in.ua/content/igry-dlya-rozvytku-doviry-navychok-splukuvannya> (дата звернення: 12.04.2021)

26. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / за заг. ред. І. Д. Звереві, Ж. В. Петрочко. К.: Фенікс, 2007. 528 с.

27. Карпова Т. С. Соціальне партнерство як основа взаємовигідного співробітництва бізнесу та держави. Електронне наукове видання з економічних наук «Modern Economics». №3 (2017). с. 69 – 77

28. Кийосаки Р.Т., Лектер Ш.Л. Прежде чем начать свой бизнес. Минск: Попурри. 2011. 512 с.

29. Концепція Нової української школи (2016). Електронний ресурс: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. Дата звернення: 16.08.2019 р.

30. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2018-%D1%80>. Дата звернення: 12.08.2019 р.

31. Конфліктологічний тренінг. URL: <http://osnova.com.ua/news/738> (дата звернення: 16.02.2021).

32. Коучинг. Електронний ресурс: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. Дата звернення: 12. 10. 2019 р.

33. Кривцова С.В. Мухаматуліна Е.А. Навьки конструктивного взаимодействия с подростками. Тренинг для педагогов. М. 2004. 183 с.

34. Лісова Н. Соціальне партнерство як основа державно-громадського управління загальною середньою освітою. Пси-

холого–педагогічні проблеми сільської школи. 2016. Вип. 54. С. 183–191.

35. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. М.: Смысл. 1999. 423 с.

36. Махначова Н. М. Роль соціального партнерства в громаді в умовах децентралізації. // Ефективна економіка. 2018. № 6.

37. Менеджмент громадських організацій: вибрані питання теорії та практики : навч. посіб. [А. Ю. Журавський, О. Г. Дегтяренко, Є. В. Кірсанова, О. В. Купенко, О. А. Лук'янихіна, В. В. Мартинець]. Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія». 2007. 262 с.

38. Міжсекторальні взаємодії як основа публічного управління: навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. Київ: НАДУ. 2018. 224 с.

39. Молчанова А.О. Соціальне партнерство в діяльності ПТНЗ: Конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації для керівників професійно–технічних навчальних закладів за очно-дистанційною формою навчання. К.: ТОК. 2007. 44 с.

40. Окушко Т. К., Петрочко Ж. В., Кириченко В. І., Пашенко О. В., Сокол Л. М., Харченко Н. В. (2018). Особистісно орієнтовані технології національно–патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях. К. Кропивницький: Імекс–ЛТД. 198 с.

41. Основи коучингу : навчальний посібник / О. О. Нежинська, В. М. Тименко. Київ; Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС». 2017. 220 с.

42. Охотникова В.В. Развитие коммуникативной компетентности студентов образовательного процесса в высших учебных заведениях : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Омск. 2000. 22 с.

43. Пашенко О. В., Тимочко Т. В., Швець О. Р. Збірка інформаційних матеріалів «Екологічна варта». К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». 2011.

44. Педагогічний коучинг: навч.-метод. посіб. / Т. Ю. Чернова, І. С. Голіяд, О. А. Тищук [за заг. редакцією Д.Е. Кільдерова].

Київ: 2016. 166 с.

45. Прозорова Е.В. Педагогические условия развития коммуникативной компетентности. Мир психологии. 2003. №10. С. 23–31

46. Пустовіт Н. Організація взаємодії школи й громадських організацій у екологічному вихованні учнів. Практична психологія. Соціальна робота. 2006. № 4. С. 36 – 42

47. Радченко С.Г., Статінова Н.П. Етика бізнесу. К. КНТЕУ. 2008. 396 с.

48. Розвиток комунікативних здібностей. URL: [https://diploma.org.ua/pages-600.html]. (дата звернення: 12.02.2021)

49. Русинка І.І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами : навч.пос. для студентів вузів. К.: Професіонал. 2007. 332 с.

50. Саркісова О. Ю. Кооперація і взаємодія у світі сучасних тенденцій розвитку суспільства, освіти і професійної підготовки. Вісник НТУУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. № 3(27). Ч.2. С. 204–208.

51. Сидоренко В. В. Положення «Про педагогічний коучинг в системі післядипломної освіти» / Вікторія Вікторівна Сидоренко. Донецьк: Витоки. 2014. 63 с.

52. Соціальна ініціативність: змістово–технологічне забезпечення: посіб. / Т. К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. В. Чиренко, Н. О. Шпиг, О. В. Пашенко, Л. М. Сокол, О. В. Долгова. Харків: «Друкарня Мадрид». 2015. 222 с.

53. Стратегія національно-патріотичного виховання (2019): затверджено Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>.

54. Теннісон Р. Практичне керівництво по партнерству. URL: <https://www.unpei.org/sites/default/files.pdf>. Дата звернення: 12.04.2019.

55. Тренінг із формування комунікативних умінь і навичок.

URL: <http://osnova.com.ua/news/734> (дата звернення: 22.12.2020)

56. Фромм Э. Душа человека. М.: Республика. 1992. 430 с.

57. Фруктова Я. С. Сучасні підходи до окреслення соціально-комунікативної компетентності фахівців. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11709/> (дата звернення 11.01.2021)

58. Хижняк О.А. Педагогічний коучинг як технологія методичного супроводу особистісного розвитку учасників освітнього процесу. Електронний ресурс: <http://webcache.googleusercontent.com/>. Дата звернення: 28. 09. 2019 р.

59. Шпиг Н.О. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в громадських організаціях. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Слов'янськ. 2013. 20 с.

60. Щербакова Т.Н. Психологическая компетентность учителя: содержание, механизмы и условия развития. Ростов н/Д: Феникс. 2005. 324 с.

61. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів. К.: Центр учбової літератури. 2012. 176 с.

62. Як перестати порівнювати себе з іншими. URL: <http://help-me.pp.ua/4350-yak-perestati-porvnyuvati-sebe-z-nshimi.html> (Дата звернення: 12.12.2018 р.).

63. Allan, Alfred; Davidson, Graham R. Respect for the Dignity of People. Australian Psychologist. Oct2013, Vol. 48 Issue 5, p345-352. 8p.

64. Bessen, J. Toil and Technology: Innovative technology is displacing workers to new jobs rather than replacing them entirely. IMF Finance and Development Magazine, March, 2015.

65. David A. Whetten, Kim S. Cameron. Developing Management Skills, Fifth edition, Prentice Hall International, Inc., 2002.

66. Flake R. Promoting social partnership in employee training. German Economic Institute, 2018. 51 p.

67. Hammermann, Andrea. Stettes, Oliver, 2016. Qualifikationsbedarf und Qualifizierung. Anforderungen im Zeichen der Digitalisierung, IW policy paper 3. 2016. Köln.

68. James D. MacDonald and Jennifer Y. Carroll. A Social Partnership Model for Assessing Early Communication Development. Режим доступу: <https://doi.org/10.1044/0161-1461.2302.113>
69. Sartain A. Q. Psychology Understanding Human Behavior. Toronto. 1997.
70. Team building – вправи на команду утворення. URL: <http://business-success.in.ua/uk/practice/personnel/350-11-12-15-teambuilding-upravl-personalom> (дата звернення: 14.04.2021)
71. The Future of Jobs Employment. Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution January. 2016. 167 p.
72. Damsar. (2011). Introduction to Sociology of Education. Jakarta: Kencana Prenada Media Group
73. Danim. (2010). Introduction to Education, the Theoretical Basis, and Educational Metaphor. Bandung: Alfabeta.
74. James D. MacDonald and Jennifer Y. Carroll. A Social Partnership Model for Assessing Early Communication Development. Режим доступу: <https://doi.org/10.1044/0161-1461.2302.113>.
75. Islahuddin, & Tolla, I. & Mansyur,. (2016). A holistic model of partnership in education. 11. 5915-5924.
76. Hauskeller, Michael. Believing in the Dignity of Human Embryos // Human Reproduction & Genetic Ethics. 2011, Vol. 17 Issue 1, p53-65. 13p.
77. Herrman, Charles. (2019). What Is Dignity?. Eidos. //A Journal for Philosophy of Culture. 3. 10.14394/eidos.jpс.2019.0033.
78. Lee, Patrick; George, Robert P. The Nature and Basis of Human Dignity // Ratio Juris. Jun2008, Vol. 21 Issue 2, p173-193. 21p.
79. McClelland, Richard. (2011). A Naturalistic View of Human Dignity. // Journal of Mind & Behavior. 32. 5-48.
80. Team building – вправи на команду утворення. URL: <http://business-success.in.ua/uk/practice/personnel/350-11-12-15-teambuilding-upravl-personalom> (дата звернення: 14.04.2021)

Авторський колектив

Харченко Наталія Вікторівна – завідувач лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Окушко Тетяна Костянтинівна – старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Шниг Наталія Олександрівна – старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Сокол Любов Михайлівна – старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

Пащенко Олена Вікторівна – старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання;

Коновець Світлана Володимирівна – головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання, доктор педагогічних наук, професор.

Наукове видання

Коновець Світлана Володимирівна
Окушко Тетяна Костянтинівна
Пащенко Олена Вікторівна
Сокол Любов Михайлівна
Харченко Наталія Вікторівна
Шпиг Наталія Олександрівна

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА: МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Методичний посібник

Головний редактор – Т. С. Самиляк
Технічний редактор – О. М. Корнілов
Коректор – Ю. С. Лісниченко
Компютерна верстка – П. А. Грім
Обкладинка –

Видано державним коштом. Продаж заборонено.

Формат 60x84/16. Обл. вид. арк. 10,0. Замовлення №
Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 196 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. В. Панченка, 29
тел./факс (0522) 32-08-32, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua